

**Program Rozwoju gminy Bulkowo
pn. Strategia zrównoważonego rozwoju
gminy Bulkowo
do 2025 roku**

Bulkowo

Czerwiec 2015

Autorzy:

- Uczestnicy serii warsztatów mających na celu zdefiniowanie uwarunkowań i kierunków rozwoju gminy Bulkowo
- Uczestnicy wywiadów pogłębionych dot. uwarunkowań rozwoju gminy Bulkowo
- Zespół ds. opracowania *Strategii zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo* (powołany Zarządzeniem nr 11/2015 Wójta Gminy Bulkowo)

Moderator procesu opracowania i redaktor dokumentu strategii:

Ireneusz Kamiński

Spis treści

Wstęp	.....s. 4
1. Strategiczne planowanie rozwoju	.....s. 4
2. Przedmiot i metoda opracowania	.....s. 6
Część I:	Charakterystyka gminy Bulkowo. ....s. 7
1. Położenie	.....s. 7
2. Środowisko przyrodnicze i jego ochrona	.....s. 10
3. Mieszkańcy	.....s. 18
4. Gospodarka	.....s. 38
5. Samorząd lokalny	.....s. 48
Część II:	Analiza uwarunkowań i głównych problemów rozwoju gminy Bulkowo .....s. 57
1. Wewnętrzne uwarunkowania rozwoju gminy Bulkowo.....s. 58	
2. Zewnętrzne uwarunkowania rozwoju gminy Bulkowo.....s. 61	
3. Główne problemy rozwoju gminy	.....s.64
Część III:	Kierunki i cele rozwoju gminy Bulkowo.....s.67
1. Zrównoważony charakter rozwoju gminy Bulkowo. ....s. 67	
2. Wizja gminy w perspektywie średniookresowej	.....s. 68
3. Cele rozwoju gminy Bulkowo do roku 2024	.....s. 69
Część IV:	Programy operacyjne realizujące cele zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo .....s. 71
Część V:	Spójność strategii rozwoju gminy Bulkowo z kierunkami rozwoju powiatu plockiego, Płockiego Obszaru Funkcjonalnego, Mazowsza, kraju i Unii Europejskiej ..s. 79
Część VI:	Wdrażanie <i>Strategii zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo do 2025 roku</i> .....s. 85
Wskaźniki realizacji Strategii	.....s. 85
Dostosowanie struktur administracji gminnej do wymogów zarządzania strategicznego	.....s. 93
Opracowanie szczegółowych planów realizacji zadań	.....s. 94
Przełożenie Programów Operacyjnych Strategii na Wieloletnią Prognozę Finansową i Otwarty Katalog Inwestycji	.....s. 94
Współpraca instytucji gminnych z interesariuszami	.....s. 95
Promocja wewnętrzna i zewnętrzna procesu realizacji <i>Strategii</i>	.....s. 95

WSTĘP

1. Strategiczne planowanie rozwoju

Do czego jest gminie potrzebna strategia rozwoju?

Po pierwsze: doświadczenie uczy, że każde działanie, jeśli ma przynieść oczekiwany efekt, wymaga planu. Im bardziej złożone jest to działanie, tym bardziej wymaga planowania.

Po drugie: potrzeby są zawsze większe od możliwości ich realizacji – jest to powszechnie znany problem 'krótkiej kołdry'.

Strategia to hierarchiczny plan działania określający jego najważniejsze kierunki (cele, zadania) z punktu widzenia ich znaczenia oraz ich efektywności.

Celem nadrzędnym działalności samorządów terytorialnych jest poprawa jakości życia mieszkańców gmin, powiatów i województw poprzez poprawę jakości usług publicznych i stwarzanie warunków dla rozwoju gospodarczego i społecznego.

Problemy występujące na drodze do tego celu to:

- zbyt szczupłe w stosunku do potrzeb środki finansowe i zasoby ludzkie (zarówno w wymiarze ilościowym, jak i, co jest często niedoceniane, jakościowym),
- konieczność wyboru pomiędzy dwiema kategoriami potrzeb: pilnymi oraz ważnymi, w sytuacji ograniczonych środków na ich realizację,
- konieczność jednoczesnego uwzględnienia dwóch planów czasowych: 1/ jak najtańszego i jak najlepszego zaspokajania *bieżących potrzeb*, 2/ przewidywania *przyszłych potrzeb i możliwości* i dostosowania do nich programów i usług administracji.

Planowanie strategiczne pomaga ograniczyć negatywny wpływ tych problemów na efekty pracy samorządów poprzez:

- oszacowanie potencjału rozwojowego obszaru,
- określenie potrzeb mieszkańców i ich hierarchii,
- oszacowanie zasobów jakimi dysponuje (może dysponować) samorząd,
- nadanie odpowiedniej rangi potrzebom ważnym, które często przegrywają z pilnymi, co ogranicza proces rozwoju obszaru,
- określenie przyszłych możliwości i zagrożeń i odniesienie się do nich.

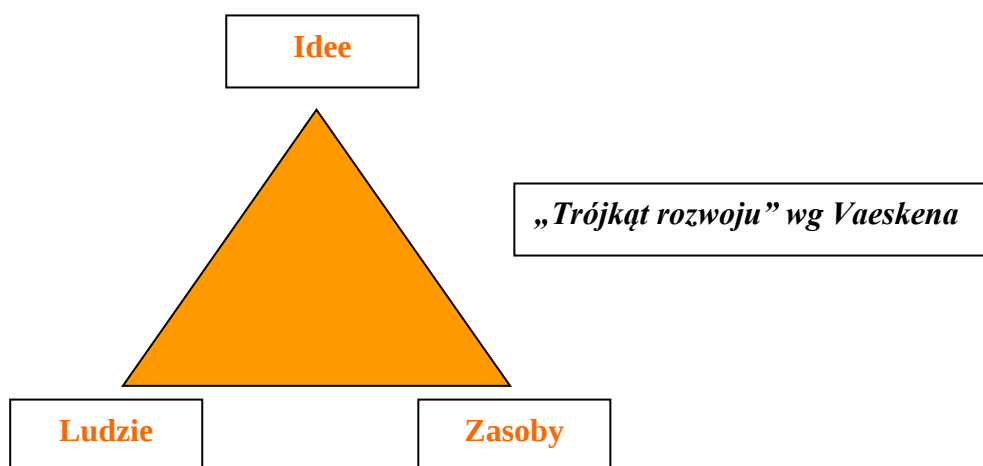

Wg P. Vaesken'a, teoretyka rozwoju lokalnego, rozwój ten powinien:

- bazować na waloryzacji zasobów miejscowych,
- być dokonywany we wspólnym interesie,
- odbywać się w demokratycznym procesie,
- odbywać się w oparciu o działania partnerskie – powinna następować zmiana relacji z siłowych na uzupełniające.

Zgodnie z tzw. „trójkątem rozwoju” Vaesken'a, na rozwój składają się trzy podstawowe czynniki: ludzie, zasoby i idee (pomysły).

Ryc. 1. Czynniki rozwoju wg Vaesken'a

Strategia rozwoju obszaru definiuje wszystkie te elementy. Ponadto hierarchizuje idee (pomysły) w postaci strategicznych i operacyjnych celów rozwoju oraz programów operacyjnych służących ich realizacji.

Nowoczesna strategia rozwoju powinna mieć charakter *zintegrowany*, a więc :

1/ uwzględniać:

- różne obszary życia: gospodarczy, społeczny, ekologiczny (*integracja tematyczna*),
- działania sąsiadów (*integracja terytorialna pozioma*)
- działania struktur nadrzędnych (*integracja terytorialna pionowa*)

2/ angażować różne sektory społeczeństwa: administrację, przedsiębiorców, organizacje i grupy społeczne, pojedynczych obywateli (*integracja społeczna*).

Strategia rozwoju wyznacza cele długoterminowe procesu rozwoju, nie definiuje natomiast szczegółów jego realizacji.

2. Przedmiot i metoda opracowania

Strategia zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo do 2025 roku jest instrumentem długoterminowej polityki kompleksowego i zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo. Określa wizję gminy jaka ma zostać zrealizowana i najważniejsze kierunki działań rozwojowych, zapisane w postaci: celu nadrzędnego, celów strategicznych, celów operacyjnych i programów operacyjnych.

Strategia ta jest dokumentem otwartym, który może podlegać zmianom w miarę zmieniających się zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań rozwoju gminy. Ważne jest by zapisane w *Strategii* kierunki rozwoju nie miały charakteru partykularnego, ale uwzględniały potrzeby całej społeczności gminy. Służy temu przyjęta partycypacyjno-ekspercka metoda opracowania dokumentu. Treść *Strategii* jest wynikiem trzech sesji warsztatowych, zrealizowanych w kwietniu 2015 roku z udziałem mieszkańców gminy Bulkowo, uzupełnionych o pogłębione wywiady z lokalnymi liderami i o pracę ekspercką. W efekcie takiego podejścia autorami *Strategii zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo do 2025 roku* byli wszyscy zainteresowani uczestnictwem w jej opracowaniu, bez względu na pełnione funkcje i ewentualne afiliacje polityczne. Fakt ten sprawia, że dokument *Strategii* można uznać za reprezentatywny dla wszystkich społecznie aktywnych mieszkańców gminy Bulkowo. Jest to, miejmy nadzieję, dobry prognostyk dla realizacji *Strategii* z udziałem społeczności gminy.

Przy opracowywaniu dokumentu zostały uwzględnione zapisy:

- *Strategii „Europa 2020”* - długookresowego programu rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej (UE), który zastąpił realizowaną od 2000 roku *Strategię Lizbońską*;
- *Krajowego Programu Reform „Europa 2020”* – stanowiącego instrument realizacji *Strategii „Europa 2020”* na poziomie krajowym;
- *Strategii Rozwoju Kraju 2020* – przyjętej do realizacji w 2011 roku;
- *Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030*;
- *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego* - z 2014 roku
- *Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Płockiej* - z kwietnia 2015 roku;
- *Strategii rozwoju powiatu płockiego na lata 2014 - 2020*
- *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Bulkowo* - z 2002 roku (aktualizacja 2012);
- *Programu Ochrony Środowiska Gminy Bulkowo na lata 2012-15 z perspektywą na lata 2016-19* z 2012 roku;
- *Projektu założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe dla gminy Bulkowo na lata 2012-2027*
- *Rocznego programu współpracy Gminy Bulkowo z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie działającymi na terenie Gminy Bulkowo na 2015 rok*

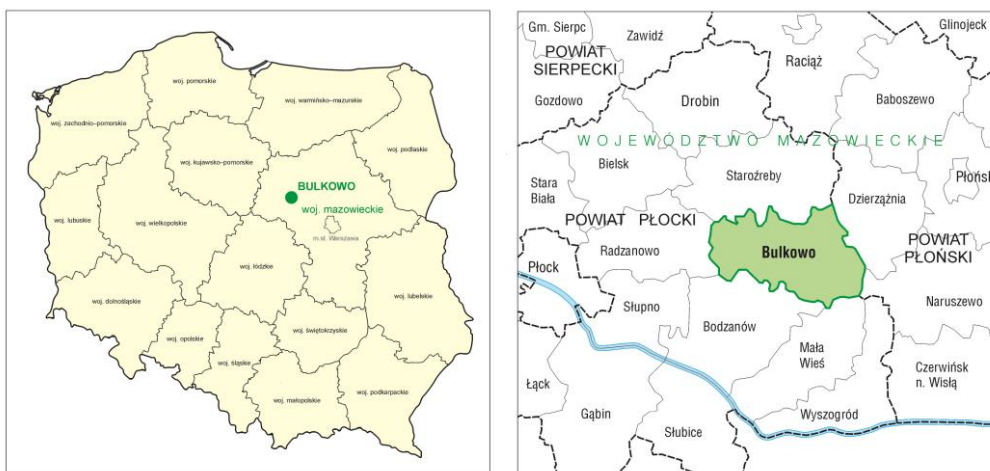
CZĘŚĆ I: CHARAKTERYSTYKA GMINY BULKOWO

1. Położenie

Gmina Bulkowo, zajmująca powierzchnię 116,193 km²¹, jest jedną z 314 gmin Mazowsza, w tym jedną z jego 229 gmin wiejskich, a także jedną z 15 gmin powiatu plockiego ziemskiego.

Gmina położona jest w północno-zachodniej części województwa mazowieckiego, we wschodniej części powiatu plockiego. Graniczy od wschodu z należącymi do powiatu płońskiego gminami: Dzierżążnia i Naruszewo, od południa - z gminami: Mała Wieś i Bodzanów, a od zachodu – z gminą Radzanowo, od północy – z gminą Staroźreby – wszystkie one leżą w powiecie plockim.

Ryc. 2. Położenie gminy Bulkowo

Źródło: opracowanie własne

Administracyjne centrum gminy - miejscowość Bulkowo jest oddalona (odległości drogowe) 35 km od Płocka, 33 km od Płońska i 86 km – od Warszawy. Wypadkowa tych odległości, układu komunikacyjnego, a przede wszystkim funkcji administracyjnych, oferty pracy, edukacji, handlu i usług w tych ośrodkach wyznacza układ ich oddziaływania na gminę. Najważniejszym ośrodkiem, z racji odległości, funkcji administracyjnej (siedziba powiatu), oferty usługowej oraz (niestety, w coraz mniejszym stopniu) oferty pracy jest Płock, ale rośnie znaczenie Płońska w rezultacie jego postępującego rozwoju. Warszawa, mimo że bardziej odległa, to ze względu na swój potencjał oraz wysoki stopień zmotoryzowania społeczności gminy Bulkowo, jest dla niej istotnym rynkiem pracy i innych usług.

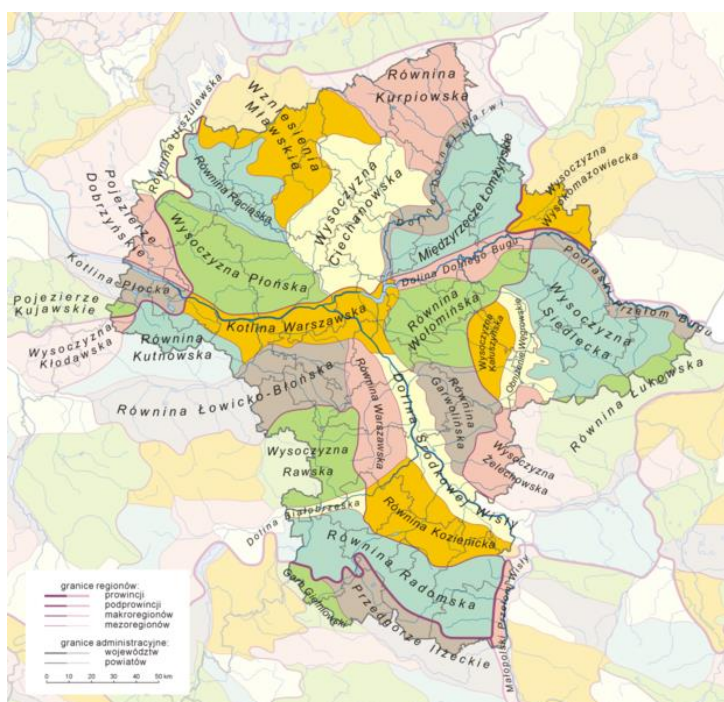
¹ Dane GUGiK, za Bankiem danych Lokalnych GUS

Chociaż przez gminę Bulkowo nie przebiegają drogi krajowe, ani nawet wojewódzkie, to układ komunikacyjny wiążący gminę z ośrodkami administracyjnymi i gospodarczymi nie jest najgorszy – w niewielkiej odległości od jej granic biegną: na zachodzie - droga wojewódzka nr 567, łącząca Płock z drogą krajową nr 10, na północy – wspomniana droga krajowa nr 10 (z Warszawy przez Toruń i Bydgoszcz do Szczecina), na wschodzie – droga krajowa nr 50, pełniąca funkcję obwodnicy aglomeracji warszawskiej, na południu – droga krajowa nr 62, łącząca m.in. Płock z Modlinem.

Przez obszar gminy nie przebiega żadna linia kolejowa, najbliższa stacja kolejowa znajduje się w Płońsku. Jest to linia kolejowa jednotorowa o ograniczonym ruchu pociągów (4 pary w kierunku Sierpca i 4 pary w kierunku Nasielska/Warszawy Gdańskiej). Podobnie ograniczony ruch (1 para w kierunku Warszawy Wschodniej, 4 pary w kierunku Kutna i 5 par w kierunku Sierpca) jest na odległej o 30 km stacji w Płocku. Większą gamę połączeń oferują dopiero dość odległe stacje w Sochaczewie (44 km) i Nowym Dworze Mazowieckim/Modlinie (54 km). Duże nadzieje na aktywizację społeczno-gospodarczą gminy związane są z planowaną budową linii kolejowej, która ma połączyć Modlin, w tym lotnisko, a pośrednio także Warszawę, z Płockiem. Ma ona przebiegać w pobliżu gminy Bulkowo wzdłuż jej południowej granicy.

Ryc.3. Mezuregiony fizyczno-geograficzne Mazowsza wg klasyfikacji J. Kondrackiego

Źródło: www.wikipedia.org

W ujęciu fizyczno-geograficznym, wg klasyfikacji Jerzego Kondrackiego, obszar gminy Bulkowo należy do mezuregionu Wysoczyzny Płockiej, stanowiącego część makroregionu Niziny Północnomazowieckiej, wchodzącego w skład podprovincji Nizin Środkowopolskich.

Wysoczyzna Płocka leży na północ od Kotliny Warszawskiej i stanowi równinę morenową urozmaiconą łańcuchem wzgórz morenowych i kemowych, ciągnących się równolegle do Wisły poniżej ujścia Narwi. Od północy i wschodu przylega do Równiny Raciąskiej i doliny Wkry, od zachodu jej granicą jest najdalszy zasięg form terenu związanych z fazą leszczyńską zlodowacenia wiślańskiego na wschód od Płocka. Wysokości nad poziomem morza przekraczają 100 m, przy czym najwyższe wzniesienie osiąga 163 m. Jest to kraina rolnicza z małym udziałem lasów, o glebach płowych i brunatnoziemnych na glinie morenowej i piaskach naglinowych.

Układ osadniczy

Ryc. 4. Układ osadniczy gminy Bulkowo

Źródło: pl.wikipedia.org

Gmina Bulkowo obejmuje swoim zasięgiem następujące wsie: Blichowo, Bulkowo, Bulkowo-Kolonia, Chlebowo, Daniszewo, Dobra, Gniewkowo, Gocłowo, Golanki Górne, Krubice Stare, Krzykosy, Nadułka, Nadułka-Majdany, Nowa Słupca, Nowe Krubice, Nowe Łubki, Nowy Podleck, Osiek, Pilichowo, Pilichówko, Rogowo, Słupca, Sochocino-Badurki, Sochocino-Czyżewo, Sochocino-Praga, Stare Łubki, Stary Podleck, Szasty, Włóki, Wołowa, Worowice. Gmina jest podzielona na 31 sołectw.

Ta duża liczba miejscowości przy relatywnie małej liczbie mieszkańców oznacza, że osadnictwo na terenie gminy jest rozproszone (wiele niewielkich miejscowości – średnia liczba mieszkańców miejscowości to 188 osób), intensywnie występuje w przestrzeni rolniczej i wymusza nadmierny - w stosunku do liczby mieszkańców gminy - rozwój infrastruktury, obciążający znacząco jej budżet. Dominuje zabudowa zagrodowa pomieszana

z budownictwem jednorodzinnym. Zabudowa jednorodzinna dominuje w Bulkowie-Kolonii i Blichowie, a wraz z zabudową gospodarczą występuje także w pozostałych miejscowościach. W Osieku, Pilichowie, Bulkowie, Nowych Łubkach i Nadułkach występuje także (w ograniczonej ilości, najwięcej w Osieku i Pilichowie) zabudowa wielorodzinna.

Bulkowo wraz Bulkowem-Kolonią, Nowe Łubki i Blichowo tworzą strukturę obsługi mieszkańców gminy, koncentrując większość terenów mieszkaniowo – usługowych, tereny wytwórczości i usług publicznych, a także tereny infrastruktury technicznej.

Najwięcej ludności zamieszkuje w zespole sołectw: Bulkowo-Kolonia i Bulkowo, które tworzą ośrodek gminny zamieszkały przez około 840 osób, z czego więcej w mającym charakter osiedla domów jednorodzinnych Bulkowie-Kolonii (588 mieszkańców). Inne większe miejscowości to:

- Nowe Łubki – 474 osoby,
- Blichowo – 458 osób,
- Pilichowo – 285 osób,
- Worowice – 256 osób,
- Nowy Podleck – 248 osób.

Najmniejsze miejscowości gminy to:

- Gniewkowo - 52 osoby,
- Nadułki-Majdany – 63 osoby,
- Pilichówko – 80 osób.

2. Środowisko przyrodnicze i jego ochrona

Warunki klimatyczne

Obszar gminy Bulkowo należy do centralnej strefy makroklimatycznej i ma klimat cechujący się brakiem dominacji określonych mas powietrza. Średnia roczna temperatura powietrza wynosi około 8,0°C. Najchłodniejszym miesiącem jest luty - ze średnią temperaturą około minus 3° C, a najcieplejszym lipiec – około plus 19°C. Liczba dni mroźnych w roku waha się od 30 do 50, a dni przymrozkowych - 100 do 110. Średni czas zalegania pokrywy śnieżnej wynosi 52 dni. Okres wegetacyjny trwa od 210 do 220 dni.

Gmina leży w rejonie Polski zagrożonym stepowieniem - o niskiej sumie opadów rocznych wynoszącej około 500 - 550 mm. Parowanie terenowe wynosi około 500 mm/rok, a więc niewiele mniej niż wynoszą opady roczne, co oznacza, że nawet przy normalnych opadach może występować deficyt wody w glebie oraz głębokie niżówki w rzekach zasilanych lokalnie. Najwięcej opadów przypada na miesiąc lipiec, najmniej na marzec.

Wiatry mają przeważający kierunek zachodni (43%), latem wzrasta udział wiatrów północno-zachodnich, zimą – południowo-zachodnich. W przejściowych porach roku pojawiają się wiatry z kierunku wschodniego, a jesienią – południowo-zachodniego.

Obszar gminy jako położony na wysoczyźnie ma dobry klimat lokalny (dobre przewietrzanie), warunki solarne i termiczno-wilgotnościowe.

Walory przyrodnicze i krajobrazowe

Ze względu na korzystne warunki dla rozwoju rolnictwa na obszarze gminy Bulkowo środowisko przyrodnicze gminy zostało przez wieki rolniczego użytkowania w znacznym stopniu przekształcone antropogenicznie. Efektem tego jest niewystępowanie w gminie wielkoprzestrzennych obszarów chronionych przewidzianych w *Ustawie o ochronie przyrody* z 16 kwietnia 2004 roku, takich jak: parki narodowe, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu czy obszary Natura 2000. Tym cenniejsze jest sześć obiektów uznanych za pomniki przyrody – są to: grusza polna, jesion wyniosły, buk pospolity, sosna wejmutka, kasztanowiec biały.

Powyższe nie oznacza jednak, że gmina pozbawiona jest atrakcyjności przyrodniczej. Antropogeniczny, rolniczy krajobraz gminy jest równie atrakcyjny co krajobrazy naturalne, a nawet – z racji swojej sezonowej zmienności – bywa ciekawszy od nich. Obok zabudowy gospodarczej i mieszkaniowej oraz infrastruktury technicznej składają się nań pola uprawne, łąki i pastwiska, śródpolne zakrzewienia i zadrzewienia oraz lasy. Oazami naturalnej bądź quasi-naturalnej roślinności w gminie Bulkowo są, ze swojej natury, mało dostępne dla człowieka obszary podmokłe, np. doliny cieków. Urozmaicheniem krajobrazu są, co prawda niezbyt liczne, zbiorniki wodne. Ze względu na strukturę własności ziemi (duża liczba niezbyt wielkich gospodarstw) i strukturę osadnictwa (duża liczba niewielkich miejscowości) krajobraz gminy stanowi mozaikę tych elementów, zachowującą wizualne cechy tradycyjnej polskiej wsi.

Lasy stanowią siedlisko dla większości dzikich gatunków roślin i zwierząt. Pełnią więc funkcję ekologiczną (także ze względu na ich wpływ na klimat), a także gospodarczą i społeczną. Według naukowców, dla utrzymania korzystnych warunków dla produkcji rolnej odsetek lasów na danym obszarze powinien być nie mniejszy niż 15%. Ich udział w powierzchni gminy Bulkowo wynosi niespełna 5%. Jest to jeden z najniższych wskaźników na Mazowszu i nie tylko! Dlatego jednym z ważniejszych zadań dla wszystkich właścicieli gruntów powinno być zalesianie gruntów nieużytkowanych lub użytkowanych w nieefektywny sposób. Dominującymi gatunkami są: sosna, brzoza i dąb.

Wobec bardzo niewielkiej powierzchni lasów w gminie tym ważniejsze są przydomowe, śródpolne i przydrożne zakrzewienia i zadrzewienia. Stanowią one siedlisko zwierząt, w tym owadożernych ptaków, przeciwdziałają wysuszaniu i erozji, ograniczają siłę wiatru, zawiewanie śniegu, w końcu zdobią też krajobraz i często kryją szpetotę ludzkich budowli. Z tych względów powinny być chronione, zwłaszcza te przydrożne, podlegające ostatnio coraz większej presji na ich wycinanie, na ogół ze względów ekonomicznych maskowanych względami bezpieczeństwa. Tej presji władze i mieszkańcy gminy Bulkowo powinni się skutecznie przeciwstawiać, także w interesie tych, którzy chcą je wycinać.

Szczególnie cennymi obiektami, bo stanowiącymi zarówno element dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego gminy, są parki podworskie. Jest ich 10, z czego 6 to parki zabytkowe wpisane do rejestru zabytków:

- w Blichowie, z II połowy XIX wieku, o powierzchni 6,5 ha,
- w Nadułkach, z początku XX wieku, o powierzchni 3,8 ha,
- w Nowym Podlecku, z połowy XVIII wieku, o powierzchni 4,6 ha,
- w Osieku, z I połowy XIX wieku, o powierzchni 4,5 ha,
- we Włókach, z połowy XIX wieku, o powierzchni 5,7 ha,
- w Worowicach, z 1923-25 roku, o powierzchni 3,3 ha.

Pozostałe 4, nieorzeczone, parki znajdują się:

- w Krzykosach, z początku XX wieku, o powierzchni 0,8 ha,
- w Pilichowie, z I połowy XIX wieku, o powierzchni 0,6 ha,
- w Słupcy, z przełomu XIX i XX wieku, o powierzchni 1 ha,
- w Wołowie, z XIX wieku, o powierzchni 2 ha.

Parki te były w bardzo złym stanie, ale powoli, zyskując nowych właścicieli, odzyskują też dawną świetność (np. parki w Pilichowie i Wołowie).

Także na cmentarzach mogą występować cenne okazy flory. Tak jest na cmentarzu w Bulkowie (cenne drzewostany jesionowe) oraz w Blichowie (sosnowe).

Wody powierzchniowe

Gmina Bulkowo nie jest zasobna w wody powierzchniowe. Jej główny ciek to górny odcinek rzeki Mołtawy, prawobrzeżnego dopływu Wisły o długości 34 km (z czego 10,395 km na terenie gminy Bulkowo). Jej typ określono jako potok nizinny piaszczysty.² Mołtawa ma swoje źródła w gminie Staroźreby, sąsiadującej od zachodu z gminą Bulkowo. Kilka kilometrów od źródła Mołtawa wpływa w okolicy Sochocina-Pragi na teren gminy Bulkowo i płynie przez jej południowo-zachodni fragment, w dużej części jako rzeka graniczna z gminami Radzanowo i Bodzanów. Na terenie gminy Bulkowo prowadzi relatywnie niewielkie ilości wody, przyjmuje też kilka niewielkich dopływów.

Podobnie jak większość rzek polskich, Mołtawę charakteryzuje śnieżno-deszczowy ustrój zasilania z dwoma wysokimi stanami wody. Zasilanie śnieżne powoduje wysokie stany na wiosnę. Najniższe stany przypadają zwykle na jesieni.

Na obszarze zlewni przeważają grunty orne. W 2012 roku stan ekologiczny Mołtawy (mierzony przy jej ujściu do Wisły w Kępie Polskiej w gminie Bodzanów) został określony jako dobry (druga klasa jakości).³ Na terenie gminy Bulkowo Urząd Gminy jest jedynym podmiotem odprowadzającym (oficjalnie) ścieki do rzeki.

Drugą rzeką przepływającą przez obszar gminy (jego północno-wschodnią część) jest rzeka Żurawianka o długości 26,7 km, z czego na terenie gminy Bulkowo - 9,9 km. Uchodzi do Płonki w pobliżu miejscowości Szerominek w gminie Płońsk.

² *Katalog jednolitych i scalonych części wód*. Wojciech Szczepański (red.). Warszawa: Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, 2009, s. 746

³ *Monitoring rzek w latach 2010-2012*, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Warszawie, 2013

Zbiorniki wód stojących na obszarze gminy Bulkowo są bardzo nieliczne i niewielkie, jednak mają znaczenie jako elementy krajobrazu, ekosystemów i obiekty retencyjne. Najwięcej i największe znajdują się w Blichowie i Słupcy.

Potencjalne źródła zanieczyszczeń wód powierzchniowych na terenie gminy Bulkowo to:

- ścieki bytowe i gospodarcze odprowadzane do gruntu,
- spływy obszarowe z terenów rolniczych,
- zrzuty odpadów w pobliżu lub bezpośrednio do cieków wodnych.

Najpoważniejszym zagrożeniem dla wód powierzchniowych gminy Bulkowo, które znacząco oddziałuje na ich jakość jest niedostatecznie uregulowana gospodarka wodno-ściekowa. Wysoki stopień zwodociągowania (99% gospodarstw domowych) w stosunku do skanalizowania (20%) sugeruje, że część ze ścieków powstających na terenie gminy może trafiać bez oczyszczania do gruntów i cieków.

Wody podziemne

Na obszarze gminy występują dwa piętra wodonośne o znaczeniu użytkowym: czwartorzędowe i trzeciorzędowe. Głównym poziomem użytkowym są śródglinowe poziomy wodonośne w osadach czwartorzędu. Na obszarze występuje znaczna zmienność miąższości warstwy wodonośnej (aż do jej zaniku) oraz zasobności dyspozycyjnej.

Najczęściej eksploatowana warstwa wodonośna występuje zwykle na głębokości 15 – 50 m, sporadycznie poniżej. Płytkie występowanie warstwy wodonośnej do 15 m wiąże się z doliną rzeki Mołtawy.

Wody podziemne są głównym źródłem zaopatrzenia ludności oraz zakładów rolnych. Głównymi użytkownikami wód podziemnych są wodociągi gminne, które pobierają przeciętnie 360 m³/dobę wody z utworów czwartorzędowych. Zasoby wód głównego użytkowego poziomu wodonośnego na terenie gminy Bulkowo przedstawia tabela.

Tab. 1. Zasoby wód głównego użytkowego poziomu wodonośnego w gminie Bulkowo

Powierzchnia [km ²]	Zasoby dyspozycyjne (szacunkowe) [m ³ /d]	Zasoby eksploatacyjne ujęć [m ³ /h]	Szacunkowy pobór ujęć wodociągowych i większych zakładów [m ³ /d]
117,1	7.163	617,6	1.038

Źródło: Starostwo Powiatowe

Wody występujące w utworach czwartorzędowych wymagają prostego uzdatniania mającego za zadanie usunięcie nadmiaru żelaza i manganu.

Biorąc pod uwagę zdolności izolacyjne nakładu słabo przepuszczalnego należy stwierdzić, że na większości obszaru warstwa wodonośna jest izolowana częściowo lub nie posiada izolacji.

Oznacza to realne zagrożenie zanieczyszczeniem tej warstwy. Główne przyczyny zanieczyszczenia wód powierzchniowych i podziemnych to:

- zanieczyszczenia pochodzenia rolniczego, w tym niewłaściwe stosowanie nawozów sztucznych, organicznych i środków ochrony roślin (niedostosowane terminy i dawki nawożenia), brak płyt gnojowych itp.,
- brak właściwego systemu ujmowania i odprowadzania ścieków (nieszczelne zbiorniki bezodpływowe, wylewanie nieoczyszczonych ścieków do wód lub do ziemi), niedostosowanie długości sieci kanalizacyjnej do faktycznych potrzeb gminy w tym zakresie,
- niewłaściwa okresowo praca oczyszczalni ścieków powodująca przekroczenia dopuszczalnych wartości zanieczyszczeń wprowadzanych do wód,
- deponowanie odpadów w miejscach do tego nie przeznaczonych (bezpośrednio na ziemi, w ciekach wodnych itp.),
- nieszczelne zbiorniki paliw i innych substancji, awarie drogowe itp.

Powietrze atmosferyczne

Powietrze atmosferyczne jest jednym z najbardziej wrażliwych na zanieczyszczenia elementów środowiska, który jednocześnie decyduje o warunkach życia człowieka, zwierząt i roślin. Powietrze złej jakości powoduje pogorszenie zdrowia ludności, straty w środowisku, zwłaszcza w drzewostanie iglastym, a także wymierne straty gospodarcze.

Głównymi źródłami zanieczyszczeń powietrza na terenie gminy Bulkowo są:

1. źródła komunalno–bytowe: kotłownie lokalne, indywidualne paleniska domowe, emitory z zakładów użyteczności publicznej. Mają one znaczący wpływ na lokalny stan zanieczyszczenia powietrza, są głównym powodem tzw. niskiej emisji. Emitują najczęściej zanieczyszczenia pyłowe i gazowe.

Niska emisja, czyli emisja pochodząca ze źródeł o wysokości nie przekraczającej kilkunastu metrów wysokości jest największym źródłem zanieczyszczenia powietrza na terenie gminy Bulkowo. Zjawisko to potęgowane jest na terenach zwartej zabudowy, niezbyt intensywnie przewietrzanych. Na niską emisję składają się zanieczyszczenia emitowane podczas ogrzewania budynków mieszkalnych lub użyteczności publicznej. Niewątpliwym problemem jest nagminne spalanie w domowych piecach paliw niskiej jakości, a także odpadów, w tym tworzyw sztucznych, gumy i tekstyliów. W związku z tym do atmosfery przedostają się duże ilości sadzy, węglowodorów aromatycznych, merkaptanów i innych szkodliwych dla zdrowia ludzi związków chemicznych. Nasila się to szczególnie w okresie grzewczym. Ograniczaniu niskiej emisji nie sprzyja brak sieci gazowej na terenie gminy.

2. źródła transportowe – emisja zanieczyszczeń następuje na niskiej wysokości, tworząc niską emisję. Główne zanieczyszczenia to: węglowodory, tlenki azotu, tlenek węgla, pyły, związki ołowiu, tlenki siarki. Na terenie gminy wpływ zanieczyszczeń motoryzacyjnych jest znikomy, z uwagi na brak dużych arterii komunikacyjnych na tych terenach.

3. pylenie wtórne z odsłoniętej powierzchni terenu. Na terenie gminy Bulkowo zjawisku pylenia wtórnego sprzyja duży udział gruntów ornych w powierzchni gminy. Jego nasilenie, mogące mieć dokuczliwy dla otoczenia charakter, występuje w okresie wiosennej i jesiennej kultywacji gleby prowadzonej w warunkach suchej i wietrznej pogody.

4. zanieczyszczenia powietrza, napływające spoza terenu gminy, zgodnie z dominującym kierunkiem wiatru. Stan powietrza w tym rejonie kształtowany jest przez emisję zanieczyszczeń napływających z kierunku Płocka. Wysoki udział wiatrów zachodnich sprzyja napływowi zanieczyszczeń z PKN Orlen w Płocku. Jednak dzięki znacznemu zmniejszeniu emisji wysokiej z PKN Orlen w ostatnim 10-leciu negatywny wpływ tego zakładu na otoczenie został ograniczony. Przy niekorzystnym układzie wiatrów może jednak występować okresowy napływ zanieczyszczonego powietrza, związany z awariami instalacji.

Na obszarze gminy Bulkowo nie ma zlokalizowanych większych przemysłowych źródeł emisji, które byłyby uciążliwe dla mieszkańców. Funkcjonują tu głównie małe zakłady usługowe, wykorzystujące lokalne, rozproszone źródła ciepła. Lokalnie uciążliwymi źródłami zanieczyszczenia powietrza, mogą być większe gospodarstwa rolne/fermy położone blisko obszarów zwartej zabudowy mieszkaniowej. Zanieczyszczenie powietrza substancjami pochodzącymi ze spalania paliw w silnikach pojazdów występuje przy drogach o większym natężeniu ruchu biegnących przez obszary o zwartej zabudowie. Są to relatywnie krótkie odcinki.

Odory

Osobnym problemem związanym z jakością powietrza atmosferycznego są odory. Na terenie gminy odory mają głównie oddziaływanie lokalne. Istotnym ich źródłem są ферmy drobiu. Do pozostałych źródeł wytwarzających gazy złowonne (odory) na terenie gminy można zaliczyć:

- zbiorniki bezodpływowe ścieków (szamba), szczególnie nieszczelne,
- niezorganizowane źródła emisji gazów złowonnych z indywidualnych palenisk domowych (pochodzące np. ze spalania butelek plastikowych typu PET, gumy w paleniskach domowych).

Hałas

Hałas jest w kulturze polskiej dość powszechnie lekceważonym zanieczyszczeniem środowiska (często nie uznawanym za takie), chociaż ma istotny wpływ na zdrowie człowieka. Z racji braku dróg wyższych kategorii, na terenie gminy Bulkowo nie były prowadzone pomiary natężenia hałasu. Na podstawie codziennych obserwacji można stwierdzić, że najbardziej uciążliwym, bo stałym (praktycznie przez całą dobę) jego źródłem na terenie gminy jest transport drogowy. Największe natężenia hałasu komunikacyjnego mogą występować przy drogach powiatowych relacji: Płock – Radzanowo - Blichowo - Bulkowo – Ilino/Kobylniki, Bulkowo – Bodzanów oraz Bulkowo – Góra.

Inny, krótkotrwały, typ hałasu to hałas wewnątrzsiedlowy - spowodowany przez pracę silników samochodowych, wywożenie śmieci, dostawy do sklepów, głośną muzykę itp. W największym stopniu występuje on w największych miejscowościach gminy cechujących się zwartą zabudową.

Hałas przemysłowy na terenie gminy stanowi zagrożenie o charakterze lokalnym. Na terenie gminy nie występują przypadki przekroczeń norm poza terenami zakładów.

Gospodarka odpadami

Składowanie odpadów w miejscach nie przeznaczonych do tego, w tym zaśmiecanie lasów i koryt cieków wodnych, to problem powszechny w całej Polsce i nieobcy także gminie Bulkowo. Jego ciężar powinna ograniczyć (choć zapewne nie zlikwiduje) znowelizowana ustawa o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, która weszła w życie 1 lipca 2012 roku. Zasadniczo zmienił się model gospodarki odpadami komunalnymi i nowe zasady finansowania, odbierania i zagospodarowania odpadów komunalnych. Oznacza to, że każdy mieszkaniec płaci w gminie za odbiór „wyprodukowanych przez siebie śmieci”.

Stawka za gospodarowanie odpadami komunalnymi dla nieruchomości zamieszkałych ustalona jest w oparciu o stawkę określoną na mieszkańca. Wpływy z opłat za gospodarowanie odpadami przeznaczone są na sfinansowanie: odbioru, transportu, odzysku i unieszkodliwiania odpadów komunalnych, kosztów obsługi punktu selektywnej zbiórki odpadów oraz kosztów administracyjnych związanych z obsługą nowego systemu.

Nowa ustawa ma na celu stworzenie warunków do osiągnięcia poziomów recyklingu głównych strumieni odpadów, dlatego jest duży nacisk na segregowanie odpadów. W gminie Bulkowo jest razem 1.434 właścicieli nieruchomości, od których odbierane są odpady komunalne, w tym 1.065 (74%) właścicieli segreguje odpady. W 2014 r. poziom ograniczenia masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji kierowanych do składowania wyniósł w gminie Bulkowo 9,2 % (zgodnie z rozporządzeniem nie powinien przekroczyć 50%). Poziom recyklingu następujących frakcji odpadów komunalnych: papieru, metali, tworzyw sztucznych i szkła wyniósł 22 % (zgodnie z rozporządzeniem nie powinien być mniejszy niż 12%)

Punkt Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych w Bulkowie, obsługujący obszar gminy, jest w trakcie budowy. Będzie gromadził w sposób selektywny: zużyte opony (zbiórka raz w roku), zmieszane odpady z budowy, remontów i demontażu (odbiór z kontenerów znajdujących się w Bulkowie), zużyte urządzenia elektryczne i elektroniczne oraz odpady wielkogabarytowe (mobilna zbiórka dwa razy w roku).

Średnio w ciągu roku z terenu Gminy Bulkowo od 1.226 gospodarstw domowych poddaje się składowaniu odpadów ok. 689,98 [MG].

Zagospodarowanie przestrzenne

Zasady racjonalnego i zgodnego z zasadami zrównoważonego rozwoju gospodarowania przestrzenią gminy określa *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy Bulkowo*.

Zgodnie ze studium, polityka przestrzennego zagospodarowania gminy dążyć będzie do jej zrównoważonego, ekologicznie uwarunkowanego rozwoju. Zostały wyodrębnione 3 strefy, o różniących się politykach przestrzennych:

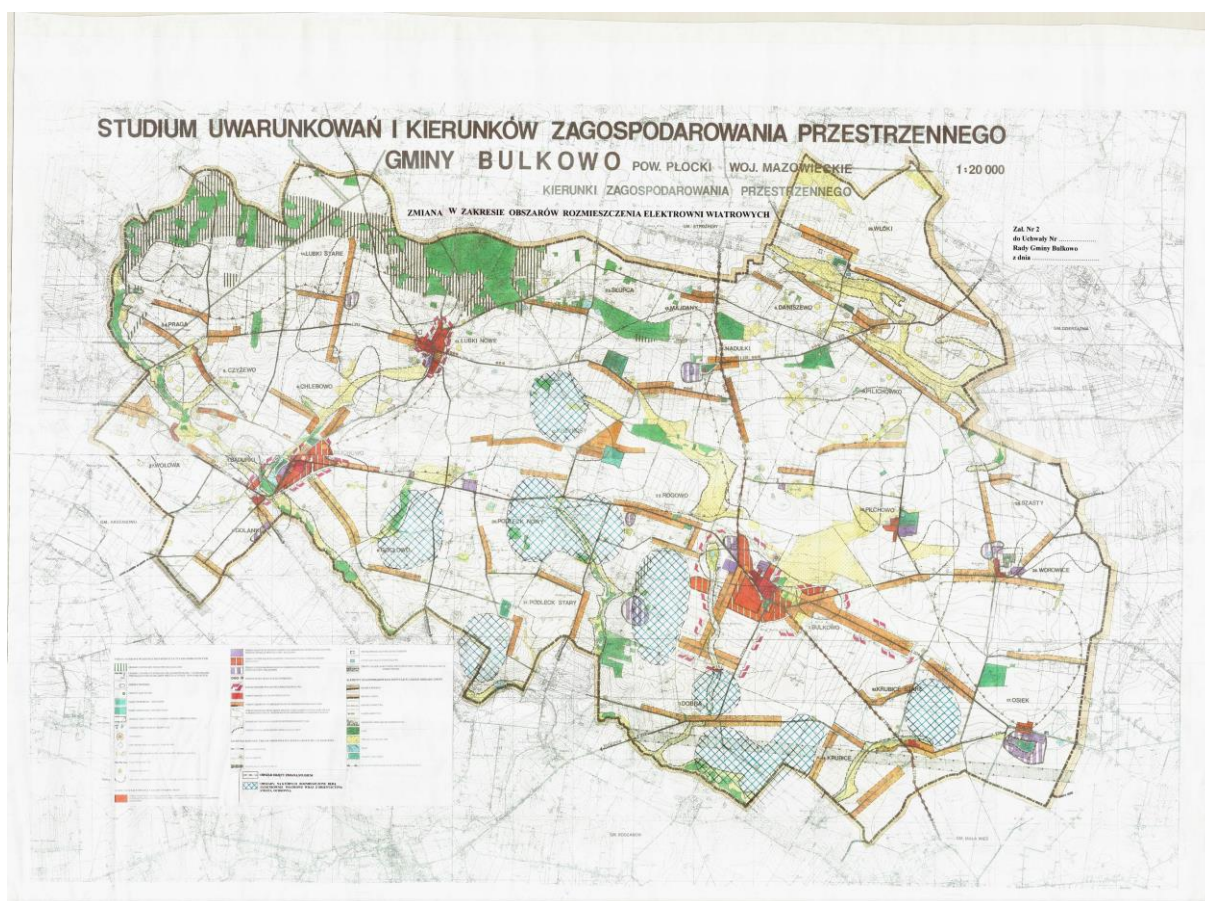
I. Strefa ochrony wartości przyrodniczych i krajobrazowych

Obowiązuje w niej ochrona obszaru gminy przed ekspansją gospodarczą i urbanistyczną. Obejmuje obszary wzdłuż cieków wodnych oraz trwałych użytków zielonych oraz tereny leśne, charakteryzujące się wysokimi walorami środowiska przyrodniczego, tworzące system powiązań przyrodniczych i ekologicznych gminy.

Dla racjonalnego kształtowania środowiska w tej strefie *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy Bulkowo* proponuje:

- obszary uzupełnień struktury ekologicznej (zalesianie i zadrzewianie gruntów) w okolicach wsi: Sochocino-Praga, Stare Łubki, Nowe Łubki, Bulkowo;
- rozwój funkcji rolniczej na obszarach występowania bardzo i średnio korzystnych gleb (II-IV klasa bonitacyjna), rozwój rolnictwa ekologicznego i zintegrowanego;
- wykluczenie zainwestowania na obszarach użytków zielonych, spełniających funkcje układów wentylacyjno-odwadniających w północnej i środkowej części gminy – we wsiach: Włóki, Bulkowo, Pilichowo, Nowy Podleck;
- wprowadzenie i rozwój agroturystyki – dla jej rozwoju wyznaczono:
  - krajobrazową ścieżkę rowerową o przebiegu: Sochocino-Praga (północna granica gminy) – Nowe Łubki – Nadołki – Daniszewo oraz Sochocino-Praga – Blichowo – Badurki – Wołowa i dalej do Radzanowa;
- wykorzystanie cieków do rekreacji.

Ryc.5. Kierunki zagospodarowania przestrzennego gminy Bulkowo

II. Strefa kształtowania układów osadniczych.

Obejmuje tereny obecnego i przyszłego zagospodarowania w granicach wsi Bulkowo, Blichowo i Nowe Łubki. Jest to obszar gminy przeznaczony do urbanizacji. Przekształcenia w tej strefie mają służyć intensyfikacji procesów inwestycyjnych, urbanizacyjnych, związanych z

rolą wsi Bulkowo jako ośrodka o charakterze gminnym oraz wsiami Blichowo i Nowe Łubki – koncentrującymi działalność inwestycyjną, mieszkaniową i produkcyjno-usługową. W strefie tej funkcje osadnicze uznano za priorytetowe.

Wyznaczone dla strefy mieszkaniowo-usługowej standardy obejmują:

- wyposażenie zwartej zabudowy w zbiorcze systemy utylizacji ścieków,
- wyposażenie zwartej zabudowy w wodociągi,
- maksymalną wysokość budynków do 3 kondygnacji,
- zachowanie istniejącej zieleni oraz wprowadzanie nowej zieleni w projektowanym zagospodarowaniu,
- uwzględnianie charakteru obiektów chronionych na podstawie przepisów szczególnych.

Ustala się także wyznaczenie terenów potencjalnego rozwoju funkcji usługowej i produkcyjno-składowej we wsiach: Bulkowo, Blichowo, Sochocino-Praga, Nowe Łubki, Stare Łubki, Nadułki i Rogowo.

III. Strefa rolniczo-osadnicza.

Obejmuje pozostałe wsie i rolniczą przestrzeń produkcyjną. Dla prawidłowego rozwoju sieci osadniczej w gminie należy ograniczyć jej rozwój w strefie rolniczo-osadniczej do istniejących już siedlisk i ich bezpośredniego sąsiedztwa.

W strefie obowiązują następujące standardy zagospodarowania:

- maksymalna wysokość budynków do 3 kondygnacji, w tym poddasze użytkowe,
- obiektom budowlanym i związanym z nimi urządzeniom należy nadawać formę architektoniczną dostosowaną do krajobrazu i istniejącej zabudowy.

Ustalone przez *Studium* działania przekształceniowe obejmują:

- promowanie nierolniczej aktywności gospodarczej – rozwój źródeł dochodu nie związanych bezpośrednio z produkcją rolną, m.in. usług;
- preferencje dla lokalizacji przetwórstwa rolno-spożywczego;
- lokalizowanie zabudowy mieszkaniowej.

Realizacja polityki zagospodarowania przestrzennego następuje poprzez akty prawa miejscowego, jakimi są plany zagospodarowania przestrzennego. Aktualnie obowiązuje 7 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (MPZM) gminy Bulkowo obejmujących łącznie 8,1% jej powierzchni. Są to fragmenty następujących obszarów geodezyjnych: Bulkowo, Rogowo, Nowe Rogowo, Krzykosy, Dobra, Krubice, Gocłowo, Nowy Podleck.

3. Mieszkańcy

W dniu 31 grudnia 2013 r. gminę Bulkowo zamieszkiwało 5.837 osób. Gęstość zaludnienia obszaru gminy wynosi 49,9 osoby/km². Jest to wskaźnik niższy niż dla gmin wiejskich Mazowsza (55 osób/km²) i od średniej dla gmin wiejskich w Polsce (56 osób/km²). Jest także wyraźnie niższy od wartości dla powiatu plockiego (62 osoby/km²).

**Tab. 2. Zmiany liczby ludności gminy Bulkowo w okresie 1997-2013
(dane wg faktycznego miejsca zamieszkania)**

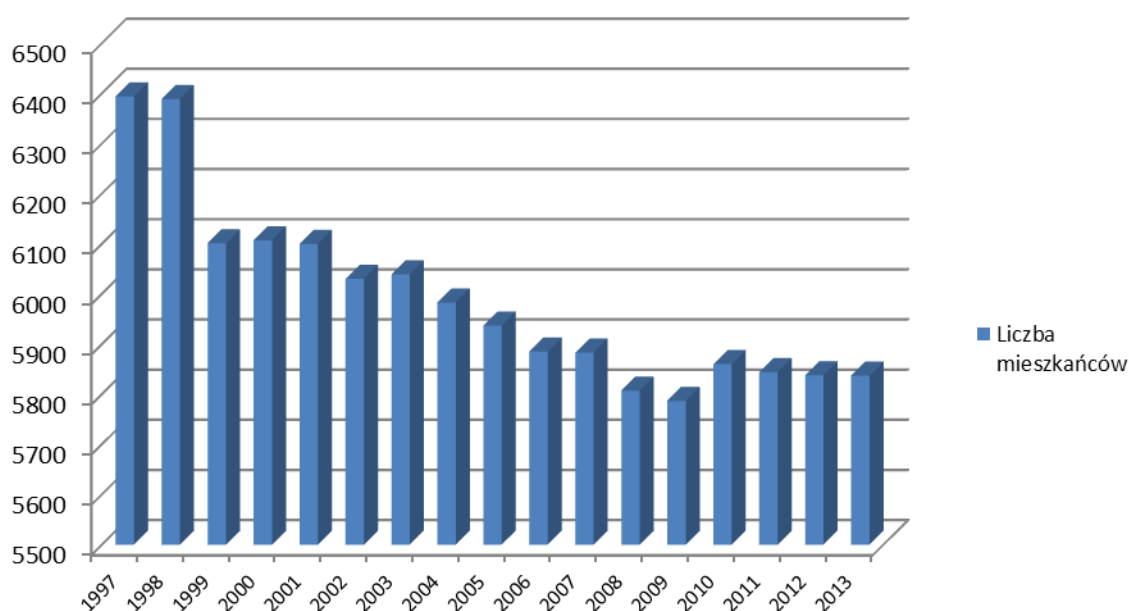
Rok	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Liczba mieszkańców	6.394	6.389	6.101	6.107	6.100	6.030	6.039	5.983	5.937

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Liczba mieszkańców	5.885	5.833	5.807	5.787	5.860	5.844	5.838	5.837

(Opracowanie własne, źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS)

Ryc. 6. Zmiany liczby mieszkańców gminy Bulkowo w okresie 1997 – 2013

(Opracowanie własne, źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS)

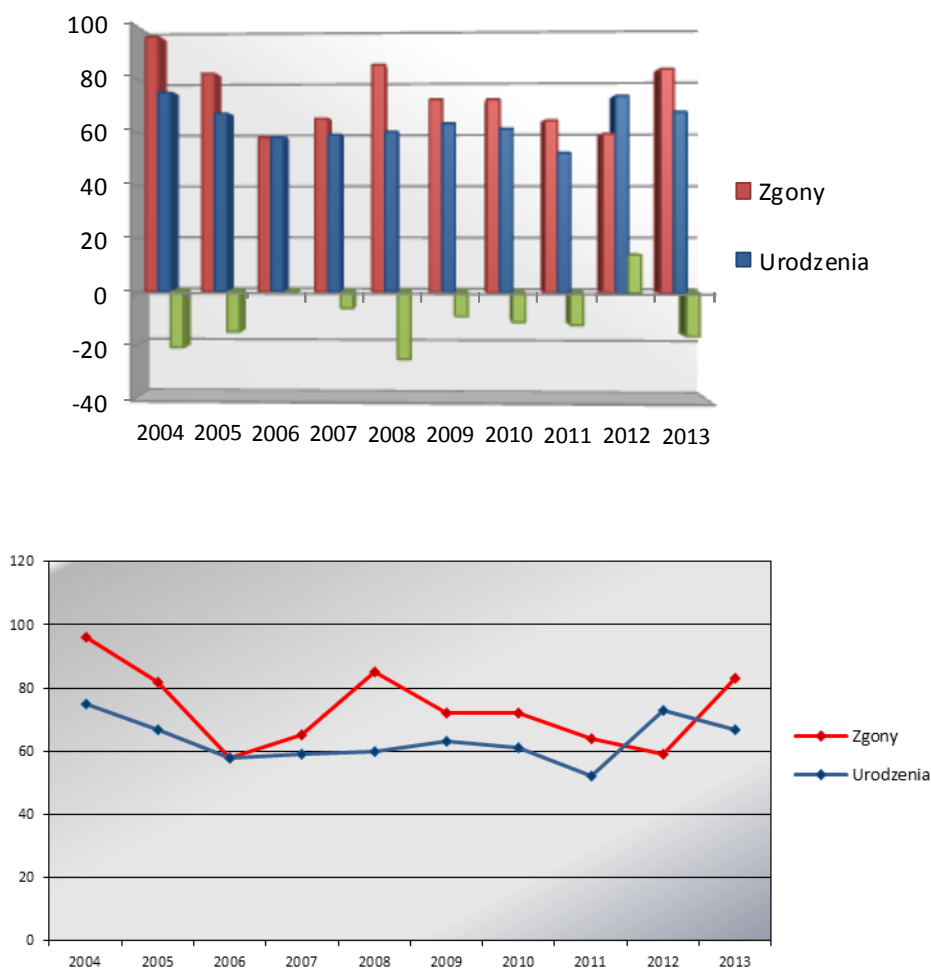
Liczba mieszkańców gminy Bulkowo od wielu lat maleje, w sumie w latach 1997 - 2013 zmniejszyła się o 8,7%. Szczególnie duży, skokowy, bo aż o 4,5%, spadek miał miejsce w roku 1999. Ale miały też miejsce, co prawda chwilowe, okresy jej wzrostu w latach 2000, 2003 i 2010. Szczególnie wyraźny, bo o prawie 1,3%, był ten w roku 2010. Od tego czasu proces kurczenia się populacji uległ wyraźnemu wyhamowaniu, co jest pozytywnym zjawiskiem, świadczącym o wzroście relatywnej atrakcyjności gminy jako miejsca do życia.

Tab. 3. Przyrost naturalny w gminie Bulkowo w okresie 2004 – 2013

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Urodzenia	75	67	58	59	60	63	61	52	73	67
Zgony	96	82	58	65	85	72	72	64	59	83
Przyrost natur.	-21	-15	0	-6	-25	-9	-11	-12	14	-16

Ryc. 7. Przyrost naturalny w gminie Bulkowo w okresie 2004 – 2013

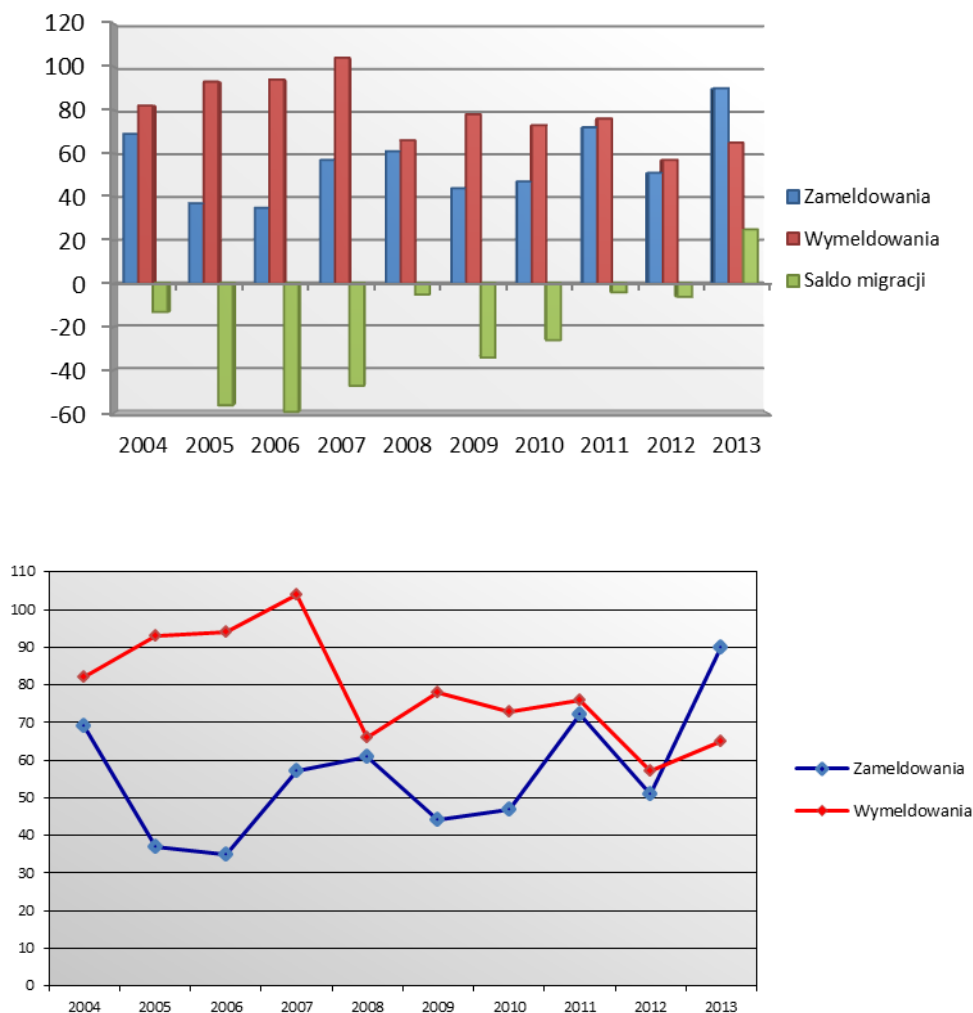

(Opracowanie własne, źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS)

Tab. 4. Wielkość migracji w gminie Bulkowo w okresie 2004-2013

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Zameldowania	69	37	35	57	61	44	47	72	51	90
Wymeldowania	82	93	94	104	66	78	73	76	57	65
Saldo migracji	-13	-56	-59	-47	-5	-34	-26	-4	-6	25

(Opracowanie własne, źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS)

Ryc. 8. Wielkość migracji w gminie Bulkowo w okresie 2004-2013

(Opracowanie własne, źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS)

Do spadku liczby mieszkańców przyczyniał się zarówno na ogół ujemny przyrost naturalny, jak i ujemne saldo migracji. Analiza danych za lata 2004-2013 wskazuje, że w nieco większym stopniu był to ten drugi proces. Bilans migracji nie osiągnął wartości dodatniej w żadnym, poza 2013, roku, a jego negatywne wartości były wyraźnie większe w latach 2004-2007 i 2009-2010. Po roku 2010, następuje poprawa, mogąca świadczyć o wzroście atrakcyjności gminy Bulkowo jako miejsca zamieszkania.

Przyrost naturalny miał wartości ujemne w całym okresie 2004-2013, poza rokiem 2006, gdy był zerowy i 2012 – jedynym, w którym zanotował wartość dodatnią. Trudno więc mówić zdecydowanie o jakimś wyraźniejszym trendzie.

Dane dotyczące migracji i przyrostu naturalnego w roku 2010 nie korespondują z danymi dotyczącymi zmiany liczby mieszkańców gminy (faktycznie zamieszkujących), w BDL GUS brak też jest danych dotyczących liczby zameldowanych mieszkańców gminy.

Tab. 5. Kierunki migracji w gminie Bulkowo w okresie 2004-2013

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Zameldowania										
Wewnętrzne	69	37	35	56	57	44	46	70	51	88
Z miast	37	22	13	25	19	20	16	17	29	40
Ze wsi	32	15	22	31	38	24	30	53	22	48
Z zagranicy	0	0	0	1	4	0	1	2	0	2
Wymeldowania										
Wewnętrzne	82	93	91	102	66	78	72	76	56	64
Do miast	44	49	53	59	49	37	37	41	26	29
Na wieś	38	44	38	43	17	41	35	35	30	35
Za granicę	0	0	3	2	0	0	1	0	1	1

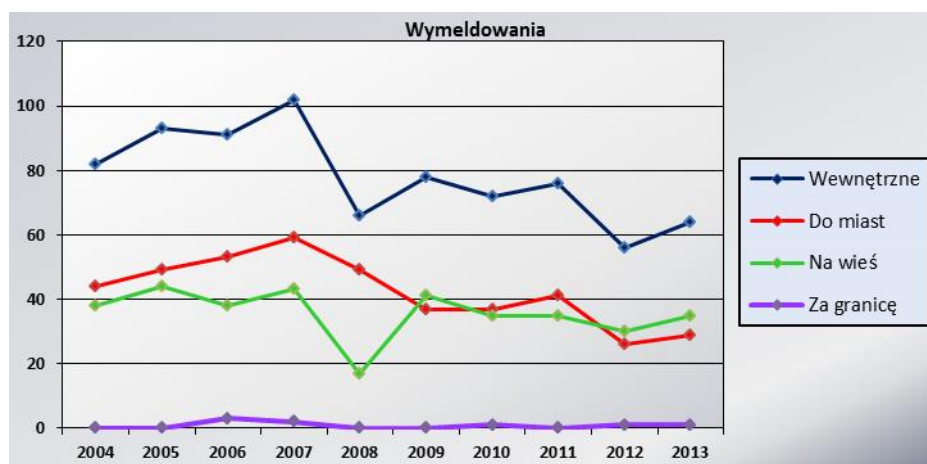
(Opracowanie własne, źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS)

Interesująca jest analiza dokąd migrują na stałe mieszkańcy gminy Bulkowo. Nie są to wyłącznie migracje krajowe, choć liczba wymeldowań za granicę nie jest duża. Jeśli idzie o wybór miejsca zamieszkania w Polsce, pomiędzy miastem i wsią, to w okresie 2004-2008 były to bardziej miasta, ale od 2009 roku ten trend zaczął się odwracać. Świadczy to o ogólnym wzroście atrakcyjności życia na wsi, jak i o tym, że proces ten zaczyna powoli obejmować obszar gminy Bulkowo (wspomniany powyżej spadek negatywnego salda migracji w ostatnich latach).

Jeśli idzie o napływ ludności na obszar gminy, to jego wartości liczbowe mają od 2006 tendencję wzrostową, z kulminacją w 2013 roku na poziomie 90 osób, co stanowiło ponad 1,5% ogólnej liczby mieszkańców! Przy tym byli to nie tylko mieszkańcy Polski (choć być może wracający do kraju rodacy). Znaczną część meldujących się stanowili (w latach: 2004, 2005 i 2012 – większość) mieszkańcy miast.

Ryc. 9. Kierunki migracji w gminie Bulkowo w okresie 2004-2013

(Opracowanie własne, źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS)

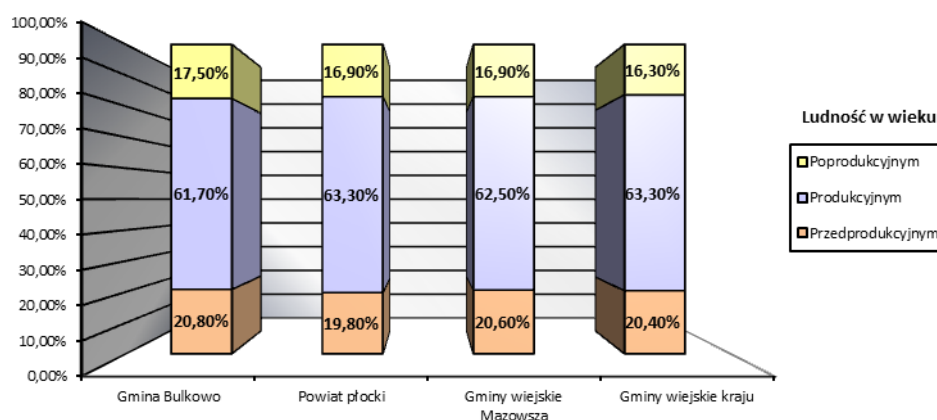
Podział ludności gminy według ekonomicznych grup wiekowych, w porównaniu z powiatem plockim, gminami wiejskimi Mazowsza i gminami wiejskimi kraju, kształtuje się następująco:

Tab. 6. Ludność wg ekonomicznych grup wiekowych w gminie Bulkowo, powiecie plockim, w gminach wiejskich Mazowsza i gminach wiejskich kraju (stan na 31.12.2013)

Ludność w wieku	Gmina Bulkowo		Powiat plocki		Gminy wiejskie Mazowsza		Gminy wiejskie kraju	
	Liczba ludności	Udział %	Liczba ludności	Udział %	Liczba ludności	Udział %	Liczba ludności	Udział %
Przedprodukcyjnym	1.217	20,8%	21.995	19,8%	311.443	20,6%	2.241.409	20,4%
Produkcyjnym	3.599	61,7%	70.342	63,3%	944.788	62,5%	6.959.150	63,3%
Poprodukcyjnym	1.021	17,5%	18.710	16,9%	256.293	16,9%	1.793.440	16,3%

(Opracowanie własne; źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)

Ryc. 10. Ludność wg ekonomicznych grup wiekowych w gminie Bulkowo, powiecie plockim, w gminach wiejskich Mazowsza i gminach wiejskich kraju (stan na 31.12.2013)

(Opracowanie własne; źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)

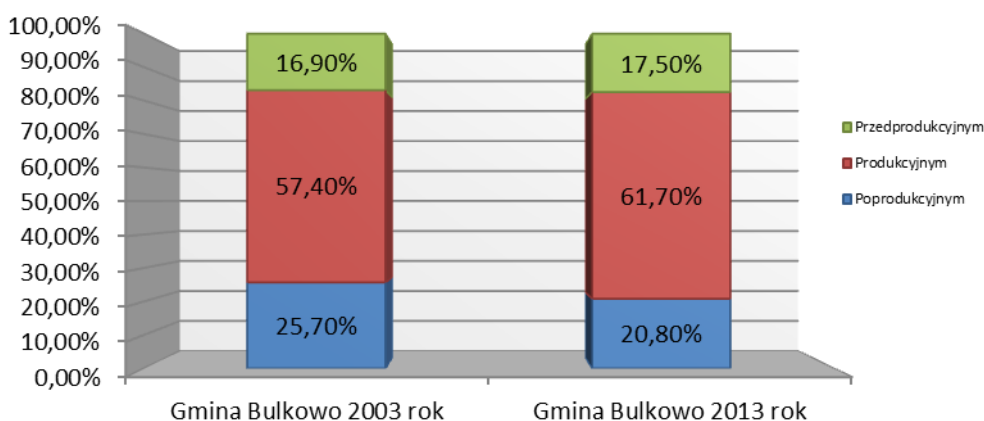
Porównanie to wypada niezbyt korzystnie dla gminy Bulkowo. Sumaryczny udział mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym, czyli grup finansowanych przez grupę w wieku produkcyjnym (a w zasadzie tylko jej aktywną zawodowo część), w populacji ogółem jest dość wyraźnie większy niż w przypadku powiatu i gmin wiejskich województwa i kraju. Pozytywnym aspektem jest większy niż w powiecie, gminach wiejskich województwa i kraju udział mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym, która to grupa będzie w niedalekiej przyszłości przechodzić w grupę w wieku produkcyjnym. Negatywnym zaś aspektem jest większy niż w powiecie, gminach wiejskich województwa i kraju udział mieszkańców w wieku poprodukcyjnym – nieaktywnych zawodowo i wymagających opieki zdrowotnej. Trzeba jednak zaznaczyć, że przy właściwej polityce gminy i podejściu pozostałej części społeczności lokalnej grupa ta może stanowić cenny zasób, być aktywna nie tylko rodzinie, ale także społecznie, a nawet zawodowo.

Tab. 7. Ludność wg ekonomicznych grup wiekowych w gminie Bulkowo w 2003 i 2013 roku

Ludność w wieku	2003		2013	
	Liczba ludności	Udział %	Liczba ludności	Udział %
Przedprodukcyjnym	1.553	25,7%	1.217	20,8%
Produkcyjnym	3.467	57,4%	3.599	61,7%
Poprodukcyjnym	1.019	16,9%	1.021	17,5%

(Opracowanie własne; źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)

Ryc. 11. Ludność wg ekonomicznych grup wiekowych w gminie Bulkowo w 2003 i 2013 roku

(Opracowanie własne, źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS)

Porównanie danych dla lat 2013 i 2003 pokazuje dość znaczący (o ponad 4%) wzrost liczebności ludności w wieku produkcyjnym. Wzrostu tego nie zdołał wchłonąć rynek pracy (w gminie i poza nią), co skutkuje zwiększeniem poziomu bezrobocia w gminie. Jednocześnie zmalała (o prawie 5%) grupa mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym. Oznacza to, że w

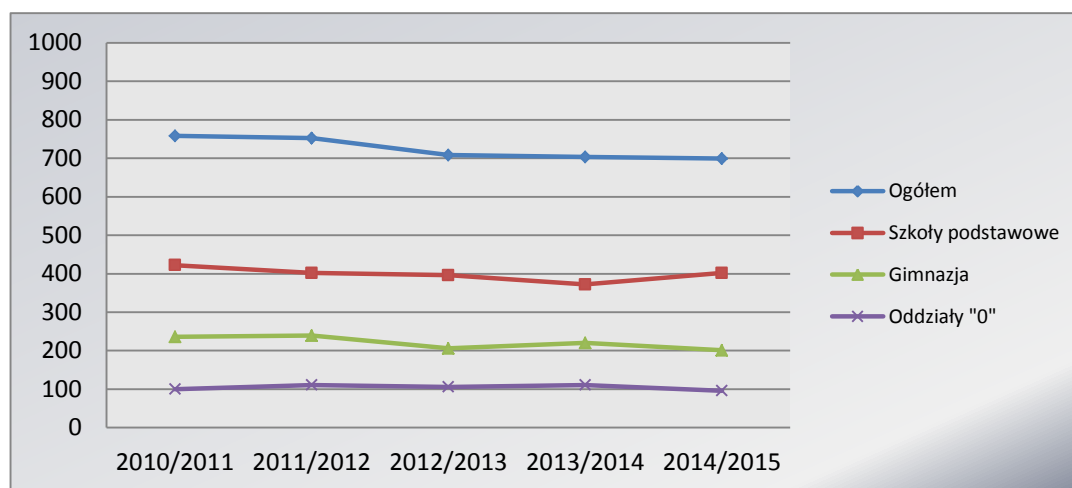
następnych latach także udział % grupy w wieku produkcyjnym będzie malał. Relatywnie nieznacznie wzrosła liczba mieszkańców w wieku poprodukcyjnym. Wzrost ten będzie jednak następował szybciej zasilany rocznikami obecnie aktywnymi zawodowo.

Spadek udziału mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym przekłada się także na spadek liczby uczniów placówek oświatowych w gminie, co pokazuje poniższa tabela.

Tab. 8. Zmiany liczby uczniów placówek oświatowych w gminie Bulkowo

Placówka oświatowa	Rok szkolny				
	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
ZSO Blichowo:	239	236	221	211	194
Szkoła Podstawowa	113	105	104	94	106
Gimnazjum	103	108	94	90	74
Oddział „0”	23	23	23	27	14
ZSO Bulkowo:	344	355	351	358	362
Szkoła Podstawowa	164	166	183	174	184
Gimnazjum	133	131	112	130	127
Oddział „0”	47	58	56	54	51
Szkoła podstawowa w N. Krubicach	54	50	46	39	38
Oddział „0”	8	11	7	6	9
Szkoła Podstawowa w N. Łubkach	69	67	63	65	74
Oddział „0”	17	19	20	24	22
Szkoła Podstawowa w Nadułkach	22	14	Likwidacja szkoły		
Oddział „0”	5	-	-	-	-
Przedszkole	-	-	-	-	-
Razem uczniów w szkołach podst.	422	402	396	372	402
Razem uczniów w gimnazjach	236	239	206	220	201
Razem dzieci w oddziałach „0”	100	111	106	111	96
RAZEM	758	752	708	703	699

Ryc. 12. Zmiany liczby uczniów placówek oświatowych w gminie Bulkowo

Opracowanie własne, źródło danych: UG Bulkowo

W ciągu ostatnich 4 lat liczba dzieci i młodzieży objętych obowiązkiem szkolnym zmniejszyła się aż o 8%. Proces ten, zważywszy, że znaczna część kosztów utrzymania działalności placówek oświatowych ma charakter stały, zmniejsza efektywność środków wydatkowanych na oświatę w gminie.

Bezrobocie

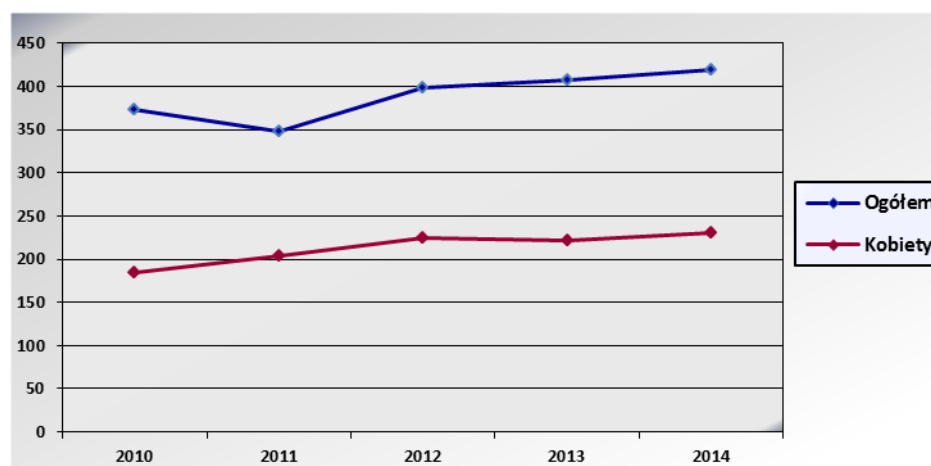
Jedną z najbardziej istotnych cech społeczności gminy jest wysoki wskaźnik osób pozostających bez pracy. Jest to immanentna cecha polskiej gospodarki, a w szczególności wiejskich obszarów rolniczych, do których należy gmina Bulkowo. Dane dla okresu 2010-2014 pokazują systematyczny wzrost od 2011 roku liczby zarejestrowanych bezrobotnych z terenu gminy. Stale (poza lekkim wahnięciem w dół w 2013 roku) rośnie także liczba zarejestrowanych bezrobotnych kobiet, osób długotrwale bezrobotnych oraz, bardzo wyraźnie, osób powyżej 50 roku życia. W ostatnich 1-2 latach zmniejszyła się natomiast liczba zarejestrowanych osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy i osób poniżej 25 roku życia.

Tab. 9. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych z terenu gminy Bulkowo w latach 2010-14

Rok	Liczba osób zarejestrowanych razem	Kobiety	Będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy	Do 25 roku życia	Powyżej 50 roku życia	Długotrwale bezrobotni
2010	374	185	Brak podziału na powyższe kategorie			
2011	348	204	332	93	33	196
2012	399	224	374	105	49	195
2013	408	222	376	101	55	208
2014	420	230	360	87	80	231

(Dane UG Bulkowo)

Ryc. 13. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych z terenu gminy Bulkowo w latach 2010-2014

Opracowanie własne, źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS

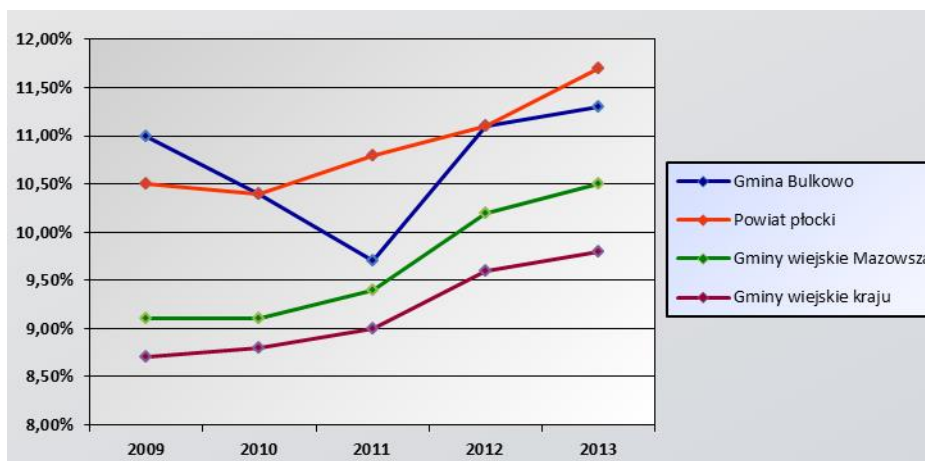

Jak pokazują dane zawarte w tabeli poniżej, stopa bezrobocia w gminie Bulkowo była w okresie 2009-2013 na poziomie zbliżonym lub nieco niższym niż w powiecie płockim. Była natomiast wyższa niż w gminach wiejskich na Mazowszu, a zwłaszcza w gminach wiejskich kraju. Różnice te miały jednak tendencję malejącą. Świadczy to bardziej o zwiększającej się mobilności mieszkańców gminy w poszukiwaniu pracy poza miejscem zamieszkania niż o wzroście oferty pracy na terenie gminy.

Tab. 10. Udział % zarejestrowanych bezrobotnych z terenu gminy Bulkowo w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w latach 2009-2013 na tle powiatu płockiego i gmin wiejskich Mazowsza i kraju

Obszar	Rok				
	2009	2010	2011	2012	2013
Gmina Bulkowo	11,0%	10,4%	9,7%	11,1%	11,3%
Powiat płocki	10,5%	10,4%	10,8%	11,1%	11,7%
Gminy wiejskie Mazowsza	9,1%	9,1%	9,4%	10,2%	10,5%
Gminy wiejskie kraju	8,7%	8,8%	9,0%	9,6%	9,8%

Ryc. 14. Udział % zarejestrowanych bezrobotnych z terenu gminy Bulkowo w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w latach 2009-2013 na tle powiatu płockiego i gmin wiejskich Mazowsza i kraju

(Opracowanie własne, źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS)

Do liczby zarejestrowanych osób bez pracy należy doliczyć nieokreśloną liczbę niezarejestrowanych bezrobotnych oraz tzw. ukryte bezrobocie, czyli nadmierne zatrudnienie w gospodarstwach rolnych. Z kolei należy skorygować te dane w dół o osoby formalnie niezatrudnione, ale faktycznie pracujące, czemu sprzyja wysokie obciążenie wynagrodzeń podatkami, składkami ZUS itp.

Powyższe dane te pokazują jak trudny start życiowy mają mieszkańcy gminy i wyjaśniają pokazane powyżej długotrwałe ujemne trendy przyrostu naturalnego i salda migracji.

Pomoc społeczna

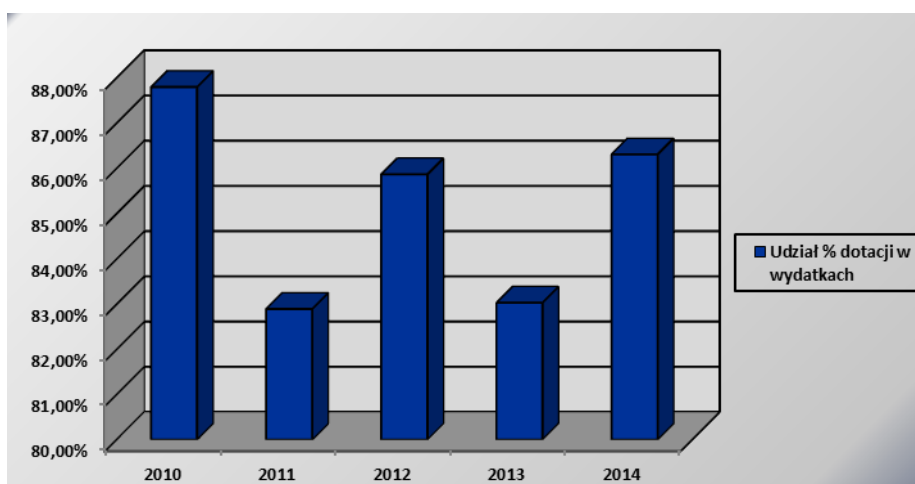
Istotną rolę wśród zadań własnych i zleconych Gminy odgrywa pomoc społeczna. Wydatki na to zadanie stanowią trzecią co do wielkości pozycję w budżecie gminy (patrz rozdział „Budżet Gminy”). W okresie 2010-2014 ich wartość wzrosła o około 9% i wynosi nieco powyżej 3 mln zł. Udział środków własnych gminy w ich finansowaniu procentowo wynosił w tym okresie między 12 a 17%, a w liczbach bezwzględnych – od około 350 tysięcy zł do nieco ponad 500 tysięcy zł. Jest to kwota niższa niż w innych rolniczych gminach Mazowsza o zbliżonej populacji, ale znacząca dla budżetu gminy.

Tab. 11. Wydatki na pomoc społeczną w gminie Bulkowo w okresie 2010-2014 i źródła finansowania

Rok	Wydatki na pomoc społeczną (GOPS)	Źródła finansowania			
		Dotacje na zadania zlecone	Dotacje na zadania własne	Środki własne Gminy	Udział % dotacji w wydatkach
2010	2 899 143,82	1.967.000	578.433,96	353.709,86	87,80
2011	2 918 349,23	2.048.154	370.762	499.433,23	82,89
2012	3 120 617,54	2.192.092,88	487.584,49	440.940,17	85,87
2013	3 039 032,05	2.067.920,43	455.379	515.732,62	83,03
2014	3 158 851,40	2.138.629,75	587.925,55	432.295,10	86,31

(Dane UG Bulkowo)

Ryc. 15. Udział % dotacji w wydatkach na pomoc społeczną w gminie Bulkowo w okresie 2010-2014

(Opracowanie własne, źródło danych: UG Bulkowo)

Liczba osób, którym przyznano świadczenie w okresie 2010-2014 najpierw bardzo wyraźnie wzrosła w roku 2011, by potem spadać stopniowo. Stanowi ona około 9% liczby mieszkańców gminy, ale jeśli uwzględnić członków rodzin jako osoby pośrednio korzystające ze wsparcia to beneficjentami pomocy społecznej jest aż 20-25% mieszkańców gminy. Przy

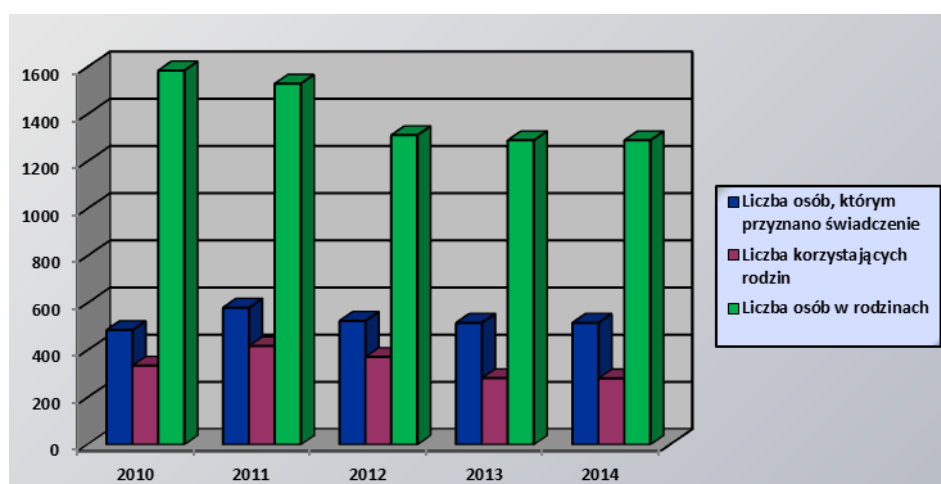
tym liczba objętych pomocą nie wyczerpuje zapotrzebowania na nią, a raczej wynika z możliwości finansowych GOPS i przepisów określających (raczej niskie) progi dochodowe kwalifikujące do wsparcia.

Tab. 12. Liczba mieszkańców gminy Bulkowo korzystających z pomocy społecznej w okresie 2010-2014

Rok	Liczba osób, którym przyznano świadczenie	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinach
2010	486	335	1586
2011	581	418	1530
2012	525	372	1312
2013	517	282	1290
2014	517	281	1290

(Dane UG Bulkowo)

Ryc. 16. Liczba mieszkańców gminy Bulkowo korzystających z pomocy społecznej w okresie 2010-2014

(Opracowanie własne, źródło danych: UG Bulkowo)

Do głównych przyczyn udzielenia pomocy przez GOPS w latach 2010-2014 zaliczają się bezrobocie, długotrwała choroba, niepełnosprawność, a także ubóstwo (dożywianie dzieci w szkołach).

Aktywność społeczna i polityczna mieszkańców

Aktywność społeczna mieszkańców

Aktywność ta, mierzona liczbą organizacji społecznych, jest względnie wysoka jak na warunki niewielkiej gminy wiejskiej o dominującej funkcji rolniczej i rozproszonym układzie osadniczym. Wśród organizacji społecznych dominują Ochotnicze Straże Pożarne - organizacje tradycyjnego typu, zakorzenione na polskiej wsi. Niektóre z nich służą

społeczności lokalnej już ponad 100 lat! Od kilku lat powstają także inne stowarzyszenia, zarówno rejestrowe jak i zwykłe.

Na terenie gminy Bulkowo działają następujące organizacje społeczne:

- Stowarzyszenie „Nasza przyszłość”,
- Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne „Żurawianki”,
- Stowarzyszenie „Razem dla Rogowa”,
- Stowarzyszenie „Dobra Razem”,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Bulkowie,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Blichowie,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Nadułkach,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Nowych Łubkach,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Pilichówku,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Worowicach,
- Klub Sportowy „Zjednoczeni Bulkowo”.

Ponadto, w szkołach na terenie gminy działają:

- Szkolne Koła Ligi Ochrony Przyrody we wszystkich szkołach na terenie gminy,
- Koło Ekologiczne w ZSO w Bulkowie,
- Drużyna harcerska w ZSO w Blichowie,
- Zespół Taneczny w ZSO w Bulkowie.

W marcu 2013 roku gmina Bulkowo zyskała własny herb, flagę i pieczęć – symbole służące budowaniu tożsamości jej społeczności.

Od grudnia 2013 roku Urząd Gminy wydaje *Kurier Gminy Bulkowo*, prezentujący działania samorządu, organizacji społecznych oraz ważne wydarzenia w życiu społeczności gminy.

Realizowane są liczne projekty aktywizujące społecznie i zawodowo, np. „Spotkania z pasjami”, „Aktywna integracja w gminie Bulkowo”, „Mieszkańcy Gminy Bulkowo w poszukiwaniu nowych perspektyw”, „Dziś myślimy o jutrze”, „Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów poprzez dodatkowe zajęcia rozwijające kompetencje kluczowe – Kreowanie przyszłości, inwestycja w wiedzę i umiejętności”, „Akademia Seniorów”.

Pozytywnym zjawiskiem jest rosnące zaangażowanie mieszkańców w działania rozwojowe, jego przykładem jest wkład mieszkańców w remont szkoły we Włókach.

Samorząd gminy stara się wychodzić naprzeciw potrzebom mieszkańców, np. udostępniając im salę gimnastyczną przy ZSO w Bulkowie.

Aktywność polityczna mieszkańców

Poziom aktywności politycznej mieszkańców gminy Bulkowo jest na ogół niższy niż ten społeczności powiatu płockiego, Mazowsza czy całego kraju. Jest to zjawisko dość charakterystyczne dla społeczności wiejskich w Polsce. Wybory prezydenckie, a jeszcze bardziej parlamentarne, wzbudzają mało emocji, prawdopodobnie dlatego, że pragmatyczna społeczność wiejska ocenia niezbyt wysoko możliwość swojego wpływu na ich wynik lub też wpływ wyborów na ich własne losy. Mimo upływu lat różnice te nie maleją, co wskazywałoby na konserwatyzm społeczności gminy (wyjątkiem są wybory do Parlamentu Europejskiego).

Całkiem odwrotna sytuacja ma miejsce w przypadku wyborów do Rady Gminy oraz Wójta. Frekwencja w gminie Bulkowo w tych wyborach jest z reguły bardzo wysoka i bardzo znacząco przekracza wskaźniki dla kraju, Mazowsza, a także dla powiatu płockiego.

Mieszkańcy gminy najmniej zainteresowani są udziałem w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Frekwencja w 2009 roku wyniosła nieco ponad 12% - o połowę mniej niż średnio w kraju. Jednak świadomość znaczenia tych wyborów rośnie – w 2014 roku frekwencja wyniosła już ponad 14% i, chociaż nadal była nieznacznie mniejsza od średniej w powiecie i wyraźnie niższa niż w kraju oraz na Mazowszu.

Tab. 13. Frekwencja mieszkańców gminy Bulkowo w wyborach na tle powiatu płockiego, Mazowsza/Okręgu Płockiego oraz Polski (na podst. www.pkw.gov.pl)

Wybory samorządowe (I tura)

Obszar	2006	2010	2014*
Gmina Bulkowo	55,8	62,42	55,34
Powiat płocki	52,00	55,21	48,79
Mazowsze	51,0	51,0	41,66
Polska	46,0	47,3	39,28

* Frekwencja do godz. 17.30

Wybory parlamentarne

Obszar	2005	2007	2011
Gmina Bulkowo	34,72	38,51	35,19
Powiat płocki	33,75	41,77	39,51
Mazowsze	36,01*	47,05*	43,32*
Polska	40,57	53,88	48,92

*Dane dla Okręgu Płockiego

Wybory Prezydenta RP

Obszar	2000	2005 (I/II tura)	2010	2015
Gmina Bulkowo	50,68	39,03/40,76	49,49	40,44/49,80
Powiat płocki	51,87	40,54/41,19	49,54	42,41/50,71
Mazowsze	61,41	54,55/56,59	61,55	54,91/61,58
Polska	61,12	49,74/50,99	55,31	48,96/55,34

Wybory do Parlamentu Europejskiego

Obszar	2009	2014
Gmina Bulkowo	12,32	14,04
Powiat płocki	15,17	16,75
Mazowsze	19,74*	28,09
Polska	24,53	23,83

*Bez okręgu stołecznego

Dziedzictwo historyczne i kulturowe

Ze względu na korzystne warunki dla rozwoju rolnictwa osadnictwo na terenie gminy Bulkowo ma długą historię. Dzisiejszy obszar gminy leżał w przeszłości na Ziemi Wyszogrodzkiej, stanowiąc jej środkową część. Ziemia Wyszogrodzka należała do Księstwa Płockiego. Gdy zostało ono w 1495 roku wcielone do Korony, król Jan Olbracht pozwolił na przyłączenie Ziemi Wyszogrodzkiej do Księstwa Mazowieckiego, pod panowanie Piastów czersko-warszawskich. Dopiero po ich śmierci w 1526 roku powróciła z resztą Mazowsza do Polski. Ziemia Wyszogrodzka, najmniejsza ziemia Rzeczypospolitej stanowiła jeden powiat. Sama miejscowość Bulkowo nie ma ciągłej dokumentacji historycznej, znane zapisy z okresu średniowiecza są nieliczne, brak też rzetelnego uzasadnienia nazwy. Najstarsze wzmianki o wsi Bolkowo występują w dokumentach wystawionych w latach 1113 – 1124 i 1230 – 1240, zawierających spisy grodów i wsi przeznaczonych przez kapitułę płocką dla klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku.

Wieś była nazywana Bolkowem do XVI wieku, obecna nazwa obowiązuje prawdopodobnie od 1526 roku, kiedy to Bulkowo staje się własnością królewską. Jak podaje „Słownik historyczno-geograficzny ziemi wyszogrodzkiej w średniowieczu” książę płocki Bolesław III podarował Bolkowo w 1349 roku jednemu ze swoich rycerzy, nie wymienionemu z imienia. Od 1380 roku właścicielem Bolkowa jest kasztelan wyszogrodzki Sasin ze Smardzewa herbu Prawdzic, nazywany potem Sasinem z Bolkowa.

9 września 1385 roku biskup płocki Ścibór z Radzymina herbu Ostoja, poleca Sasinowi ufundowanie w Bulkowie kościoła pod wezwaniem Świętej Trójcy. Fundator buduje kościół drewniany, modrzewiowy i uposaża probostwo dwoma łanami ziemi. Sasin wraz ze swoim synem Rolandem ginie w 1396 roku w trakcie wyprawy krzyżowej.

Wieś musiała odgrywać istotną rolę obronną, gdyż na przełomie XIV i XV wieku powstaje w niej grodzisko o średnicy 72 metry otoczone fosą, położone około 500 m na północny wschód od kościoła. W lipcu 1410 roku król Władysław Jagiełło prowadził swoje wojska z Czerwińska przez Bulkowo w drodze na Grunwald. Wśród rycerstwa były tak znamienite postacie jak wielki książę litewski Witold i Zawisza Czarny. Było to największe wydarzenie w historii miejscowości.

W połowie XVIII wieku bulkowska świątynia uległa zniszczeniu i w 1775 roku wzniesiono, swym kształtem przypominającą okręt, krytą gontem nową świątynię z kopułą. Przetrwała ona do 1942 roku, kiedy to rozebrali ją hitlerowcy. Po wojnie na jej fundamentach postawiono barak, który służył jako tymczasowa świątynia do 1978 roku.

Z rąk potomków Sasina wieś powraca do własności książęcej, a od XVIII wieku stanowi dzierżawę Antoniego Karczewskiego, wojszczyca ciechanowskiego herbu Mogiła. Od roku 1823 wieś staje się własnością Franciszka Rościszowskiego herbu Junosza, radcy płockiego. Następnie, w roku 1906, przechodzi do rąk rodziny Januszkiewiczów herbu Rola. W tym czasie zostaje wzniesiony modrzewiowy dwór w stylu willi szwajcarskiej.

Z początkiem drugiej wojny światowej, wieś jest systematycznie wysiedlana, a siedziby Bulkowian zajmują niemieccy koloniści. Część mieszkańców pracuje u Niemców, a część, w tym młodzież, wywieziona zostaje na tzw. okopy. Za niesubordynację i wszelkiego rodzaju bunt, niektórzy zostają wywiezieni do obozów, skąd wielu nie wraca. Jednym z nich był ówczesny proboszcz, ksiądz Julian Zalewski, pełniący tę funkcję od 1905 roku.

Po II wojnie światowej w pałacu została umieszczona szkoła. Tam też od 1955 roku była siedziba Gromadzkiej Rady. Tuż po wojnie w Bulkowie powstaje poczta i ośrodek zdrowia.

Wieś systematycznie się rozwija. Powstaje SKR oraz nowa szkoła tzw. „tysiąclatka” oddana do użytku w 1968 roku. 1 stycznia 1973 roku w wyniku reformy administracyjnej kraju powołano do życia Gminę Bulkowo, najpierw z siedzibą w pałacu, a potem w nowym budynku. W 1978 roku, po 4 latach budowy, nastąpiła konsekracja nowego kościoła p.w. Błogosławionej Teresy Ledóchowskiej.⁴

W 2013 roku gmina Bulkowo uzyskała herb nawiązujący do herbu Ziemi Wyszogrodzkiej oraz herbu Prawdzic, należącego do pierwszego znanego właściciela Bulkowa, Sasina.

Na terenie gminy Bulkowo jest szereg obiektów, chronionych jako zabytki kultury. Szczególną rolę wśród nich mają stare parki o charakterze krajobrazowym oraz parki podworskie, które odgrywają znaczącą rolę w systemie przyrodniczym gminy, stanowiąc odpowiedni biotop dla wielu gatunków flory i fauny. Na terenie gminy znajdują się następujące obiekty zabytkowe objęte ochroną na podstawie przepisów szczególnych:

- dwór drewniany, początek XIX w. - w Bulkowie,
- kościół parafialny pw. Św. Anny, drewniany ok. 1740 r. – w Blichowie,
- pozostałości zespołu dworskiego: obora murowana, ok. 1900 r., park krajobrazowy, II poł. XIX w. – w Blichowie,
- młyn elektryczny drewniany, początek XX w. – w Blichowie,
- wiatrak koźlak, drewniany, 1905 r. – w Czyżewie,
- zespół kościoła parafialnego pw. Przemienienia Pańskiego: dzwonnica murowana, koniec XIX w. – w Daniszewie,
- kuźnia, murowana (kamienna) 1923 r. – w Daniszewie,
- zagroda nr 3: dom drewniany, ok. 1870 r., chlew murowany, koniec XIX w. - w Dobrej,
- dom nr 4, drewniany, koniec XIX w. – w Dobrej,
- dom nr 18, drewniany, 4 ćwierć XIX w. – w Dobrej,
- zespół dworski: dwór murowany, 1926 r., park krajobrazowy, początek XX w. – w Krzykosach,
- ruina dworu murowanego, koniec XIX w. – w Maleniach,
- zespół dworski: dwór murowany, początek XX w., park 1899 r. – w Nadułkach,
- park podworski, połowa XVII i XIX w. – w Nowym Podlecku,
- zespół dworski: dwór murowany 1918-1921 r., park, 1 połowa XIX w. – w Osieku,
- zespół kościoła parafialnego pw. Św. Marii Magdaleny: kościół drewniany, 1719 r., dzwonnica murowana, koniec XIX w. – w Pilichowie,
- zespół dworski: dwór murowany, II połowa XIX w., park krajobrazowy, koniec XIX w. – w Pilichowie,
- wiatrak koźlak, drewniany, lata 20. XX w. – w Pilichówku,
- park dworski krajobrazowy, XIX/XX w. – w Słupcy,
- dwór, drewniano-murowany koniec XIX w. – w Szastach,
- park podworski, połowa XIX w. – we Włókach,
- dwór drewniany, koniec XIX w. - w Wołowie,
- zespół dworski: dwór drewniany, początek XX w., park, 1904 r., przekomponowany 1923-1925 – w Worowicach.

⁴ Na podstawie Załącznika nr 8 do Uchwały Rady Gminy Bulkowo nr 195/XXII/13 z dnia 5 marca 2013 roku oraz opracowania Małgorzaty i Mieczysława Józwiaków

Na terenie gminy znajdują się cztery cmentarze: w Bulkowie, w Pilichowie, w Daniszewie i w Blichowie. Na cmentarzu grzebalnym w Bulkowie znajdują się zabytkowe nagrobki: Heleny Maćkowskiej, Franciszka Ksawerego i Ludwika Szarewiczów, Julii Ładowskiej i Marii Skrzyszewskiej. Obok nich na szczególną uwagę zasługują jeszcze dwa groby:

- Stanisława Liszewskiego lat 19, ochotnika 4 Pułku Ułanów, poległego w bitwie z bolszewikami w 1920 roku w obronie tutejszych ziem.
- Władysława Borzewskiego, żołnierza IV Pułku Strzelców Konnych w Płocku. Podczas II wojny światowej przeszedł szlak bojowy od ZSRR (IX 1939) przez Persję (1942), Irak (1942), Pakistan (1943), Egipt i Tobruk w Libii (1943), Włochy – Monte Casino (1944), i Anglię (1945). Do Ojczyzny powrócił dopiero 1949 roku. Do śmierci mieszkał w Bulkowie, zmarł w 1983 roku w wieku 77 lat.

Aktywność kulturalna

Społeczność gminy Bulkowo, niegdyś dość pasywną, cechuje stale rosnąca aktywność kulturalna. W aktywność tej, co nie jest w Polsce regułą, mają coraz większy udział sami mieszkańcy – ich stowarzyszenia, Ochotnicze Straże Pożarne, wspierane i uzupełniane przez Gminną Bibliotekę Publiczną, pełniącą także funkcje ośrodka kultury, a także szkoły.

Corocznie organizowane są okazjonalne i cykliczne imprezy, jak również realizowane są projekty wykorzystujące, obok gminnych, unijne, mazowieckie i krajowe środki finansowe. Na cykliczne imprezy kulturalne i sportowe składają się:

- Dni Bulkowa (o rozbudowanym programie obejmującym m.in. doroczny Turniej Sołectw),
- Święto Plonów w Gminie Bulkowo,
- Gminne Obchody Narodowego Święta Niepodległości,
- Powiatowy Przegląd Form Tanecznych,
- Turniej Piłki Siatkowej w Bulkowie (hala sportowa),
- Turniej Piłki Nożnej Juniorów U-13 w Bulkowie (mini boisko do piłki nożnej),
- Integracyjny Turniej Piłki Nożnej w Bulkowie (duże boisko do piłki nożnej),
- Futsalowy Turniej Piłki Nożnej w Bulkowie (hala sportowa),
- Gminne Zawody Sportowo-Pożarnicze.

Infrastruktura społeczna

Chociaż oczekiwania społeczności lokalnych, zwłaszcza w mniejszych miejscowościach gminy, mogą być większe niż obecna oferta w zakresie infrastruktury społecznej gminy, jest ona relatywnie, jak na warunki niewielkiej wiejskiej gminy o głównie rolniczym charakterze, dobrze rozwinięta. Jej najważniejszą częścią są placówki oświatowe. Obejmują one:

- Zespół Szkół Ogólnokształcących (Szkoła Podstawowa, Gimnazjum i Oddział „0”) w Bulkowie wraz z filią Szkoły Podstawowej we Włókach,
- Zespół Szkół Ogólnokształcących (Szkoła Podstawowa, Gimnazjum i Oddział „0”) w Blichowie,
- Szkołę Podstawową i Oddział „0” w Nowych Łubkach,
- Szkołę Podstawową i Oddział „0” w Nowych Krubicach,
- 3 punkty przedszkolne w: Blichowie, Włókach i Worowicach.

Do końca roku szkolnego 2011/12 działała Szkoła Podstawowa w Nadułkach, która została zamknięta z powodu bardzo niskiej liczby uczniów (14 w ostatnim roku).

Obok regularnych zajęć szkoły na terenie gminy oferują swoim uczniom także zajęcia ponadprogramowe. Działają w nich koła zainteresowań, takie jak:

- historyczne,
- informatyczne,
- humanistyczne,
- języka angielskiego,
- artystyczne,
- katechetyczne (liturgiczne),
- plastyczne,
- SKS (zajęcia sportowe),
- Koło „LEONARDO” w ZSO w Blichowie.

Od roku szkolnego 2011/12 realizowany jest przez Urząd Gminy program stypendialny dla zdolnych uczniów.

Uśrednione wyniki egzaminów w szkołach podstawowych gminy Bulkowo są nieco niższe niż te dla szkół w powiecie plockim i niższe niż w dla szkół w województwie.

Tab. 14. Wyniki egzaminu w szkołach podstawowych

Szkoły	Rok szkolny			
	2010/2011	2011/2012	2012/13	2013/14
SP w Blichowie	19,44	17,5	26	21,5
SP w Bulkowie	18,57	20,6	23,05	24,8
SP w Nowych Łubkach	25,71	20,7	23,43	18,7
SP w Krubicach	22,44	23,1	19,22	23,5
SP w Nadułkach	25,50	22,7	-	-
Dla Gminy	21,34	20,92	23,47	22,94
Dla powiatu	23,56	21,04	22,82	24,32
Województwo	25,96	23,87	25,22	26,98

(Źródło: UG Bulkowo)

Uśrednione wyniki egzaminu gimnazjalnego w gimnazjach gminy Bulkowo są zbliżone do tych dla szkół powiatu plockiego. Wyższe niż dla powiatu są wyniki szkół gminy w matematyce, nieco niższe w przedmiotach humanistycznych (poza okresem 2009/10), zaś wyraźnie niższe w językach obcych. Wyniki szkół w gminie są, uśredniając, niższe niż te dla województwa, obejmujące rezultaty szkół w miastach.

Tab. 15. Wyniki egzaminu gimnazjalnego III klasy w latach 2009/2010 - 2010/2011

Szkoły	Rok szkolny				
	2009/2010		2010/2011		
	Część humanist.	Część matemat.	Część humanist.	Część matemat.	Angielski
Gimnazjum w Blichowie	28,21	23,09	19,99	24,14	19,51
Gimnazjum w Bulkowie	34,78	23,38	24,97	24,38	21,47
Gmina	31,63	23,24	22,48	24,26	20,49
Powiat	28,88	22,83	24,56	22,82	24,45
Województwo	31,63	24,96	27,33	24,54	29,16

Od 2012 roku egzamin gimnazjalny odbywa się na nowych zasadach. Wyniki podawane są w procentach.

Tab. 16. Wyniki egzaminu gimnazjalnego w roku szkolnym 2011/2012

Szkoły	Historia i wiedza o społeczn.	Język polski	Przedmioty przyrodn.	Matematyka	Angielski - poziom podstaw.	Niemiecki - poziom podstaw.
Gimnazjum w Bulkowie	55,5	64,6	48,0	41,4	50,5	49,6
Gimnazjum w Blichowie	50,5	58,9	56,2	52,4	61,0	31,5
Gmina	53,0	61,75	52,10	46,9	54,9	46,8
Powiat	56,9	62,5	54,6	44,2	55,9	53,3
Województwo	62,7	66,9	51,8	50,4	65,6	56,8

Tab. 17. Egzamin gimnazjalny w roku szkolnym 2012/2013

Szkoły	Historia i wiedza o społeczn.	Język polski	Przedmioty przyrodnicze	Matematyka	Angielski - poziom podst.	Język niemiecki - poziom podst.
Gimnazjum w Bulkowie	50,5	53,2	52,3	39,1	43,8	43,0
Gimnazjum w Blichowie	58,8	64,1	60,6	55,8	71,8	75,0
Gmina	54,65	58,65	56,45	47,45	57,80	59,0
Powiat	54,6	58,6	56,5	44,8	54,4	52,5
Województwo	59,9	64,4	61,0	50,09	66,6	57,3

Tab. 18. Egzamin gimnazjalny w roku szkolnym 2013/2014

Szkoły	Historia i wiedza o społeczn.	Język polski	Przedmioty przyrodnicze	Matematyka	Angielski poziom podstaw.	Niemiecki poziom podstaw.
Gimnazjum w Bulkowie	58,3	66,5	49,8	43,4	53,4	40,5
Gimnazjum w Blichowie	50,08	57,3	50,2	40,8	46,9	43,3
Gmina	54,19	61,9	50,0	41,7	50,3	42,3
Powiat	55,4	64,4	49,9	41,4	56,7	45,1
Województwo	60,9	70,0	54,1	50,2	70,1	53,2

(Źródło: dane UG Bulkowo)

Podnoszeniu wyników uczniów w gminie Bulkowo służy realizowany od roku szkolnego 2011/12 program stypendialny dla wyróżniających się uczniów. W związku z ograniczaniem przez Ministerstwo Edukacji godzin nauczania części przedmiotów, istnieje jednak potrzeba zwiększenia oferty zajęć ponadprogramowych, zwłaszcza dotyczących przedmiotów humanistycznych i języków obcych.

Przy placówkach edukacyjnych na terenie gminy zlokalizowane są ogólnie dostępne obiekty sportowe:

- sala sportowa przy ZSO w Bulkowie,
- duże boisko do piłki nożnej przy ZSO w Bulkowie,
- mini-boisko do piłki nożnej przy Osiedlowym Parku Wiejskim w Bulkowie-Kolonii,
- boisko do piłki nożnej przy SP w Nowych Krubicach,
- boisko do piłki nożnej przy ZSO w Blichowie,
- boisko do piłki siatkowej
- boisko do piłki koszykowej przy ZSO w Blichowie,
- boisko do plażowej piłki siatkowej przy SP w Nowych Łubkach,
- boisko do piłki nożnej przy SP w Nowych Łubkach,
- boisko do piłki nożnej w Worowicach,
- boisko do piłki siatkowej w Worowicach.

Na infrastrukturę społeczną w gminie Bulkowo składają się także:

- świetlica wiejska w Bulkowie;
  - remizy OSP w: Bulkowie, Blichowie, Nadułkach, Nowych Łubkach, Pilichówku, Worowicach;
- Dumą społeczności gminy są, zrealizowane w dużej części w ramach projektu „Modernizacja oddziałów przedszkolnych zlokalizowanych przy szkołach podstawowych na terenie gminy Bulkowo”, place zabaw: przy ZSO w Bulkowie, przy Osiedlowym Parku w Bulkowie-Kolonii, przy ZSO w Blichowie; przy Szkole Podstawowej w Nowych Krubicach, przy Szkole Podstawowej w Nowych Łubkach, przy osiedlu mieszkaniowym w Osieku.

Opiekę zdrowotną na terenie gminy zapewniają placówki:

- Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „MEDICINES” w Nowych Łubkach,
- Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „ZDROWIE” K. Grochulski Sp. J. w Bulkowie-Kolonii,

- Poradnia rehabilitacyjna przy Niepublicznym Zakładzie Opieki Zdrowotnej „MEDICINES” w Nowych Łubkach,
- Apteka R. Kapczyńska i B. Szpernal Sp. Jawna w Nowych Łubkach,
- Punkt Apteczny w Bulkowie-Kolonii.

Gmina nie posiada Gminnego Ośrodka Kultury. Jego funkcje są realizowane przez Gminną Bibliotekę Publiczną w Bulkowie, która posiada także filie w Blichowie i w Nowych Łubkach oraz przez stowarzyszenia *Nasza Przyszłość* i *Żurawianki*, a także, w pewnej mierze (w odczuciu mieszkańców – niewystarczającej), przez Ochotnicze Straże Pożarne, dysponujące remizami, z których jedynie część może pełnić funkcje wiejskich świetlic.

Gminna Biblioteka Publiczna dysponuje księgozbiorem liczącym 46 402 (stan na koniec 2014 r.) woluminów, z którego korzysta 965 (stan na koniec 2014 r.) czytelników.

Na inne, poza promocją czytelnictwa, działania GBP składały się (stan na koniec 2014 r.): pogadanki/prelekcje (wydarzenie/liczba osób uczestniczących) - 4/70, imprezy artystyczno-literackie - 18/704, konkursy - 11/83, lekcje biblioteczne: 26/345, wycieczki do biblioteki: 13/164, wystawki, gazetki, hasła – 56, projekcje video - 19/141, spotkania z bajką - 42/305, gry umysłowe - 11/75, zajęcia komputerowe - 544/2398, zajęcia plastyczne - 43/277.

4. Gospodarka

Ogólna powierzchnia gminy Bulkowo wynosi 11.691 ha, z czego aż 10.744 ha (ok. 92%) stanowią użytki rolne, a tylko 547 ha (ok. 5%) - użytki leśne. Inne formy użytkowania gruntów mają niewielki znaczenie, wśród nich największy obszar (260 ha – ponad 2% ogólnej powierzchni) zajmują tereny komunikacyjne. Szczegółową strukturę użytkowania gruntów przedstawia poniższa tabela:

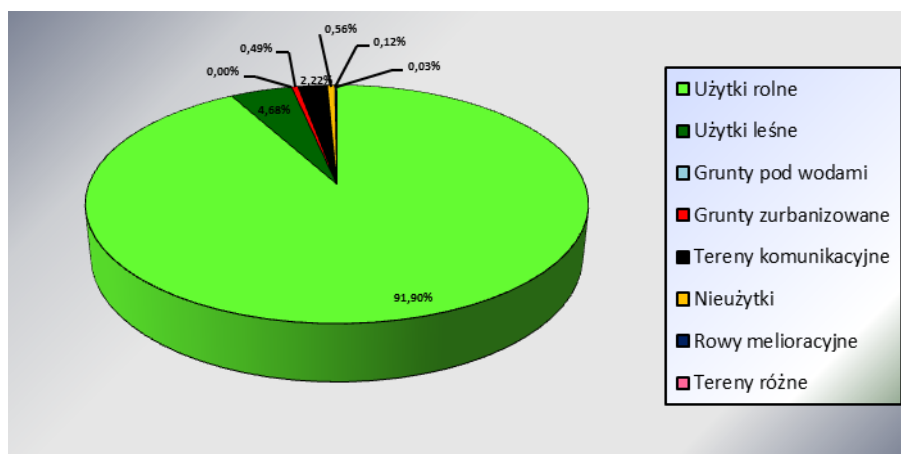
Tab. 19. Struktura użytkowania gruntów w gminie Bulkowo

Kategoria	Powierzchnia (ha)	Udział %
Użytki rolne	10.744	91,90
Użytki leśne	547	4,68
Grunty pod wodami	1	0,00
Grunty zurbanizowane	57	0,49
Tereny komunikacyjne	260	2,22
Nieużytki	66	0,56
Rowy melioracyjne	13	0,12
Tereny różne	3	0,03
Powierzchnia gminy ogółem	11.691	100,00

(Dane UG Bulkowo)

Ryc. 17. Struktura użytkowania gruntów w gminie Bulkowo

(Opracowanie własne, źródło danych: UG Bulkowo)

Rolnictwo

Podstawową rolę w gospodarce gminy odgrywa rolnictwo.

Na obszarze gminy występują trzy wyraźne strefy glebowe. W pierwszej - związanej z obszarem moreny czołowej - występują słabe piaszczyste gleby brunatne wylugowane (kwaśne), zwłaszcza kompleksu żyniego bardzo słabego. Charakterystyczne dla tej strefy są też kilkuhektarowe powierzchnie gleb rolniczo nieprzydatnych. Nieco lepsze gleby kompleksów żyniego bardzo dobrego i żyniego dobrego występują u podnóża moreny czołowej. Strefa pierwsza występuje w północno-zachodniej części gminy, we wsiach: Sochocino – Praga, Sochocino – Czyżewo, Sochocino – Badurki, Słupca, Nowe Łubki, Stare Łubki. Są to gleby o najniższej klasie bonitacji – IV b, V, VI.

Druga strefa obejmuje obszar wysoczyzny utworzonej przez morenę denną. Pokrywają go dobre, wykształcone na gliniastym podłożu, gleby kompleksów pszennego dobrego i żyniego bardzo dobrego - o najwyższej klasie bonitacji – I, III a, IV. Gleby te występują w środkowej i południowo-wschodniej części gminy – we wsiach: Bulkowo, Bulkowo Kolonia, Nowe Krubice, Krubice Stare, Dobra, Rogowo, Stary Podleck, Nowy Podleck.

Trzecią strefę stanowią doliny cieków i ich obrzeża. Na obrzeżach występują często gleby kompleksu zbożowo – pastewnego mocnego, a dna dolin zajmują trwałe użytki zielone. Strefa ta występuje głównie na południowych obrzeżach gminy w dolinie Mołtawy i jej dopływów. Udział poszczególnych klas bonitacyjnych na obszarach użytków ornych przedstawia tabela.

Tab. 20. Udział klas bonitacyjnych na obszarach użytków rolnych

Wskaźnik	Gleby gruntów ornych i sadów (GOiS)								Gleby łąk i pastwisk (ŁiP)					
	I	II	IIIa	IIIb	IVa	IVb	V	VI	I	II	III	IV	V	VI
Powierzchnia (ha)	0	175	1759	2653	2640	1057	1076	324	0	6	414	332	77	11
Udział % w pow. GOiS/ŁiP	0	1,8	18,2	27,4	27,3	10,9	11,1	3,3	0	0,7	49,3	39,5	9,2	1,3

(Źródło: Program Ochrony Środowiska. Gmina Bulkowo, 2004)

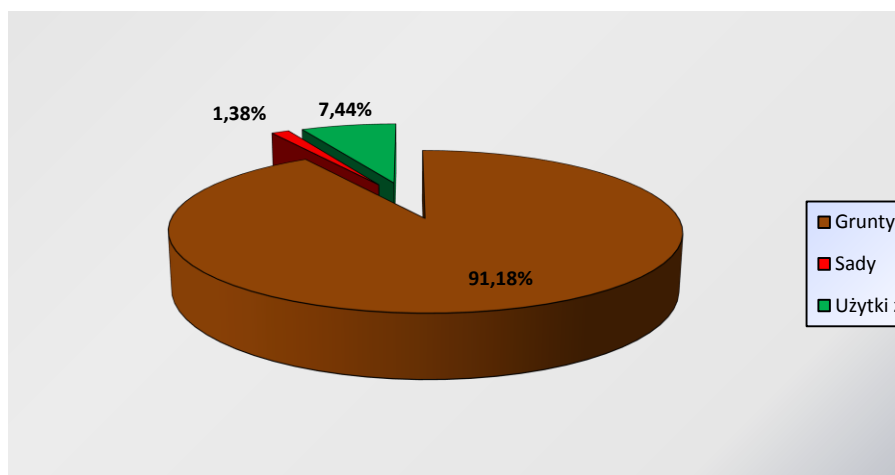
Warunki klimatyczne obszaru gminy są umiarkowanie korzystne dla rolnictwa. Sprzyjają mu: zbliżona do średniej krajowej długość okresu wegetacyjnego (210-220 dni) i długa i ciepła jesień oraz dość łagodna zima i chłodniejsze lato. Niekorzystne są: niskie opady roczne (500-550 mm – poniżej średniej krajowej) i ich sezonowy rozkład: suche wiosny i mokre lata oraz wzmacniające ten negatywny układ ciepłe, wysuszające wiatry w okresie wiosennym. Negatywnym czynnikiem jest też zmienność klimatyczna obszaru, gdyż leży on na pograniczu dwóch regionów klimatycznych: bardziej kontynentalnego Regionu Mazowiecko-Podlaskiego oraz podlegającego okresowo wpływowi Morza Bałtyckiego Regionu Środkowopolskiego.

Użytki rolne zajmują aż 92% terytorium gminy, a grunty orne stanowią aż 91 % powierzchni użytków rolnych. Użytki zielone stanowią w sumie ponad 7 %. Powierzchnia sadów to blisko 1,4 % użytków rolnych w gminie.

Tab. 21. Struktura użytków rolnych w gminie Bulkowo

Kategoria	Powierzchnia (ha)	Udział %
Grunty orne	9.259	91,18
Sady	140	1,38
Użytki zielone	755	7,44
Użytki rolne ogółem	10.154	100,00

Ryc. 18. Struktura użytków rolnych w gminie Bulkowo

(Opracowanie własne, źródło danych: UG Bulkowo)

Wg danych Urzędu Gminy na terenie gminy działa 1.095 gospodarstw rolnych (zabudowanych i niezabudowanych). Średnia wielkość gospodarstwa wynosiła (wg Powszechnego Spisu Rolnego 2010) 12,77 ha (powierzchnia użytków rolnych), z czego 12,60 ha było w dobrej kulturze rolnej. Powoli zachodzi proces koncentracji ziemi. Według PSR 2010 liczbowo dominują gospodarstwa o powierzchni 5 – 10 ha, jest ich 215, ale niewiele mniej (212) jest gospodarstw w kategorii „15 ha i więcej”. Te ostatnie władają też największą

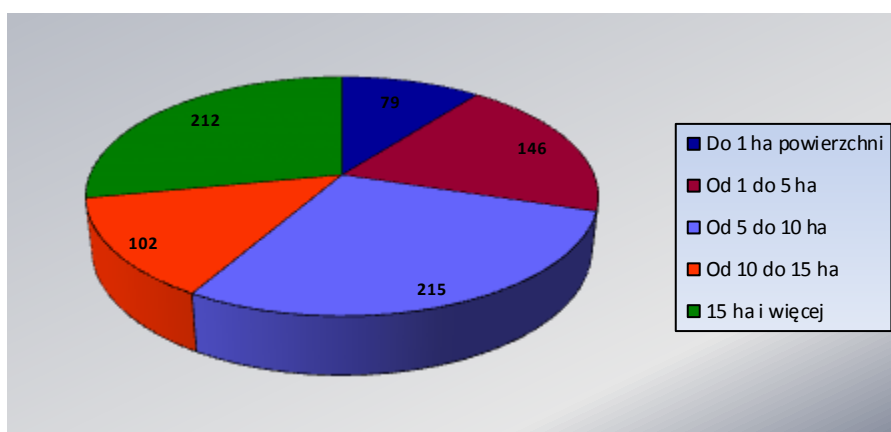
powierzchnią– w sumie 6.736,5 ha, co stanowi prawie 2/3 ogólnej powierzchni gospodarstw. Jest to niewątpliwie korzystny czynnik rozwojowy.

Tab. 22. Liczba gospodarstw rolnych w gminie Bulkowo wg grup powierzchni

Grupa obszarowa	Liczba
Do 1 ha powierzchni	79
Od 1 do 5 ha	146
Od 5 do 10 ha	215
Od 10 do 15 ha	102
15 ha i więcej	212

(Dane GUS na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2010)

Ryc. 19. Liczba gospodarstw rolnych w gminie Bulkowo wg grup powierzchni

(Opracowanie własne na podst. danych GUS z Powszechnego Spisu Rolnego 2010)

W strukturze produkcji rolniczej dominuje produkcja roślinna zbożowa. Zboża zajmują 68,6% powierzchni zasiewów (prawie 6.000 ha), z czego sama pszenica - aż 30%. Kolejne znaczące uprawy to rzepak (12,2% - ponad 1.000 ha), ziemniaki (6,5% - 570 ha) i buraki cukrowe (6,2% – 55 ha).

Według danych Powszechnego Spisu Rolnego 2010 w produkcji zwierzęcej w gminie Bulkowo dominuje chów drobiu (450 gospodarstw, ponad 91 tysięcy sztuk), bydła, przede wszystkim mlecznego (370 gospodarstw, prawie 6 tysięcy sztuk), oraz trzody chlewnej (255 gospodarstw; ponad 8 tysięcy sztuk). Tylko 19 gospodarstw hoduje konie (razem 44 sztuki).

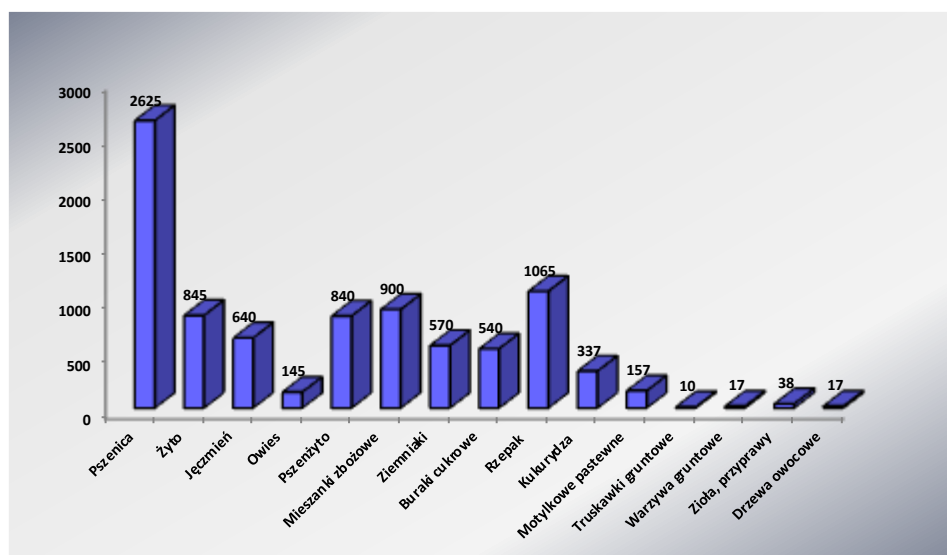

Tab. 23. Struktura upraw w gminie Bulkowo w roku 2013

Uprawa	Powierzchnia (ha)	Udział % w pow. upraw
Pszenica	2.625	30,0
Żyto	845	9,7
Jęczmień	640	7,3
Owies	145	1,7
Pszennyto	840	9,6
Mieszanki zbożowe	900	10,3
Ziemniaki	570	6,5
Buraki cukrowe	540	6,2
Rzepak	1.065	12,2
Kukurydza	337	3,9
Motylkowe pastewne	157	1,8
Truskawki gruntowe	10	0,1
Warzywa gruntowe	17	0,2
Zioła, przyprawy	38	0,4
Drzewa owocowe	17	0,2
Razem	8.746	100,0

(Dane UG w oparciu o dane GUS – R 05/G – stan w 2013 r.)

Ryc. 22. Struktura upraw w gminie Bulkowo w roku 2013

(Opracowanie własne na podstawie danych UG)

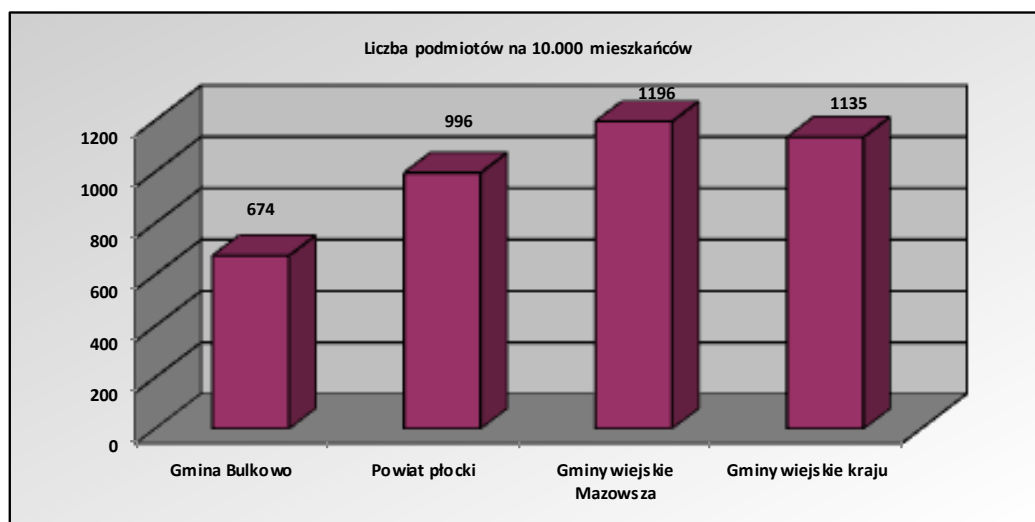
Rozwój rolnictwa na obszarze gminy hamowany jest przez (poprawiającą się, ale wciąż niezbyt korzystną) strukturę wielkości gospodarstw rolnych, a także tradycyjną niechęć rolników do współdziałania (brak spółdzielni rolniczych i grup producenckich).

Przemysł i usługi

Podobnie jak i rolnictwo, także przemysł i usługi nie są w stanie, póki co, zapewnić mieszkańcom gminy odpowiedniej ilości i jakości miejsc pracy. Wg Banku Danych Lokalnych GUS, wskaźnik liczby podmiotów gospodarczych na 10.000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w gminie Bulkowo jest dość niski: wynosi 674, przy wskaźniku dla powiatu plockiego na poziomie 996, dla gmin wiejskich województwa mazowieckiego - 1.229 i dla gmin wiejskich kraju – 1.163. Jest także niższy niż wskaźnik dla gmin wiejskich powiatu plockiego, wynoszący 987. Trzeba jednak pamiętać, że do gmin wiejskich zaliczane są także gminy podmiejskie, stanowiące de facto obszar aglomeracji.

Ryc. 23. Liczba podmiotów gospodarczych w gminie Bulkowo na 10.000 mieszkańców w wieku produkcyjnym na tle powiatu plockiego, gmin wiejskich Mazowsza i gmin

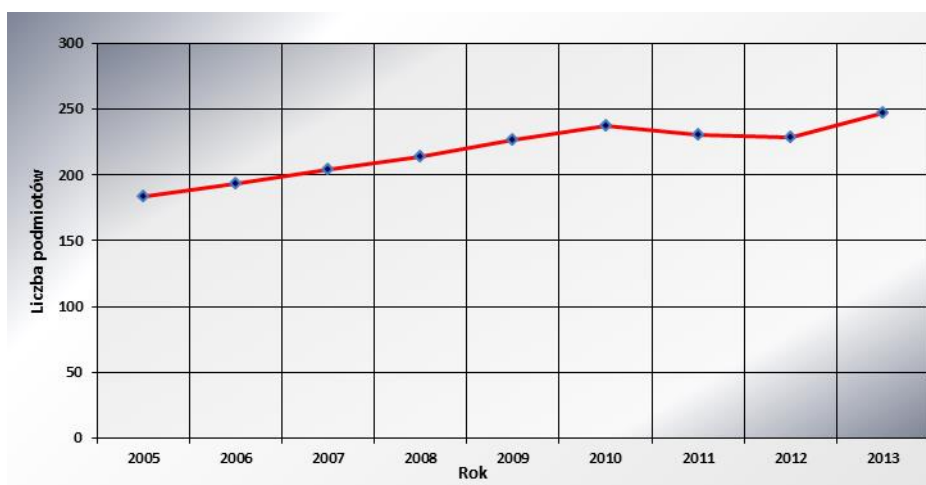

Tab. 24. Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w systemie REGON na terenie gminy Bulkowo w okresie 2005 -2013

Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Liczba podmiotów	196	211	213	229	206	222	221	214	236	242

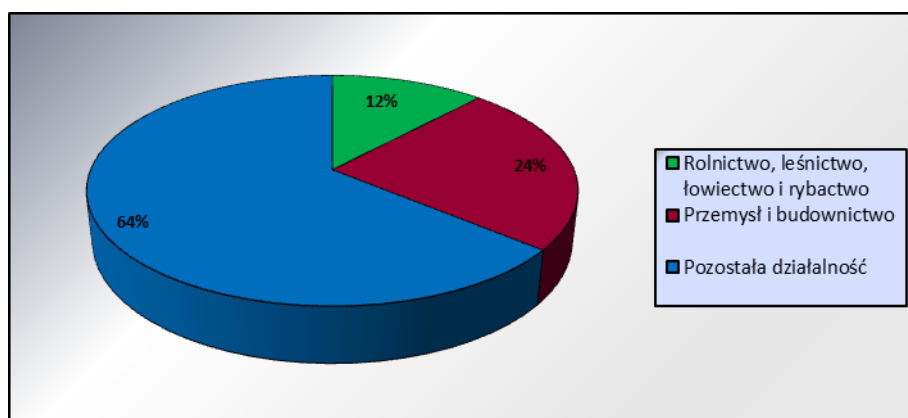
Ryc. 24. Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w systemie REGON na terenie gminy Bulkowo w okresie 2005-2014

(Opracowanie własne, źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS)

Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w systemie REGON na terenie gminy Bulkowo w roku 2014 wynosiła 242, nie jest więc zbyt wielka. Pozytywnym aspektem jest następujący od 2012 roku – po wahaniami w latach 2008-2011 - wzrost liczby przedsiębiorstw. W okresie 8 lat wzrost ten wyniósł 23,5% wyjściowej liczby (z 2005 roku). Najwięcej (156) firm zostało sklasyfikowanych w kategorii „Pozostała działalność”. Są to w dużej mierze podmioty handlowe. Do kategorii „Przemysł i budownictwo” zaliczają się 58 przedsiębiorstwa, a w sektorze pierwotnym („Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo”) działa 28 firm.

Ryc. 25. Podział podmiotów gospodarczych w gminie Bulkowo na sektory

(Opracowanie własne, źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS)

Głównymi pracodawcami na terenie gminy są podmioty sektora samorządowego, zwłaszcza szkoły w Bulkowie (45 pracowników), Blichowie (30), Nowych Łubkach (14) i Nowych Krubicach (14), a także: Firma Usługowo-Techniczna „WAPO-TECH” (50), Piekarnia Blichowo (23), „IZOLBET” Kazimierz Majchrzak i Wspólnicy Sp. J. (20), P.P.H.U. „OLATRANS” Olga

Skibińska (14), Firma Handlowo - Usługowa „AMK-TRANS” (10), Zakład Handlowo-Usługowy Marian Gorzelany (7), Zakłady Spożywcze „Malwa” Lech Bartold , firma STU.

Turystyka i rekreacja

W odczuciu biorących w warsztatach strategicznych mieszkańców gminy nie posiada ona zbyt wielu walorów turystycznych. Rzeczywiście, Bulkowo to gmina rolnicza, o bardzo niewielkim (poniżej 5% powierzchni) udziale lasów i, w zasadzie, bez zbiorników wodnych. Nie oznacza to jednak całkowitego braku atrakcyjności turystycznej. Rolniczy krajobraz gminy, występujące śródpolne i przyzagrodowe zadrzewienia i zakrzewienia, podworskie parki, zajęte przez łąki doliny Mołtawy i jej dopływów, niezbyt liczne, ale ciekawe zabytki architektury sakralnej, ziemiańskiej i włościańskiej, ale także gospodarstwa rolne z ich codzienną i sezonową rutyną, a przede wszystkim cisza i relatywnie czyste powietrze mogą stanowić atrakcję dla zmęczonych cywilizacją mieszkańców miast, rodzin z dziećmi, czy po prostu miłośników wiejskich klimatów.

Trzeba jednak stworzyć dla nich ofertę noclegową, żywieniową i rekreacyjno-turystyczną (szlaki, kąpielisko, aktywny wypoczynek), a tych póki co brakuje. Mieszkańcy gminy wydają się, póki co, niezbyt tym zainteresowani lub jest to zbyt nowatorski pomysł dla tradycyjnej, rolniczej społeczności.

Możliwości inwestycyjne

Obszar gminy Bulkowo jest w całości zelektryfikowany oraz, praktycznie rzecz biorąc, całkowicie (w 99%) zwodociągowany. W pełni zapewniony jest także dostęp do sieci telekomunikacyjnej.

Gmina nie dysponuje większymi terenami inwestycyjnymi. W Bulkowie miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego przeznacza na ten cel 4 ha terenu. Jest to teren częściowo uzbójony. Ponadto tereny o przeznaczeniu inwestycyjnym znajdują się w: - Pilichowie - 1,5 ha, Worowicach – 1,38 ha, Osieku - 15 ha i Rogowie - 3,5 ha.

Obszar gminy cechują dobre warunki dla energetyki wiatrowej. W związku z tym wyznaczone zostały tereny pod budowę elektrowni wiatrowych w miejscowościach: Rogowo, Gocłowo, Nowy Podleck, Krzykosy, Dobra, Krubice.

Rolnicza baza produkcyjna stwarza dobre warunki dla rozwoju przetwórstwa spożywczego. Jednak obowiązujące w Polsce przepisy utrudniają rozwój małego przetwórstwa, które mogłoby być źródłem utrzymania właścicieli mniejszych gospodarstw rolnych.

Infrastruktura techniczna

Drogi

W epoce wymagającej zwiększonej mobilności, podstawowym elementem infrastruktury technicznej na terenie gminy są w odczuciu społecznym drogi. Odczucie to wynika także z niezadawalającego, w subiektywnym odczuciu wielu mieszkańców, stanu części sieci

drogowej, w dużej mierze dróg powiatowych – stanowiących szkielet układu komunikacyjnego gminy i łączących jej obszar z otoczeniem. Paradoksalnie, te ważniejsze drogi są gorzej utrzymywane niż mniej kluczowe drogi gminne. Jednak i stan dróg gminnych jest istotny dla mieszkańców z racji rozproszenia sieci osadniczej na terenie gminy – mieszkańcy nawet niewielkich wsi chcą mieć drogi dojazdowe o maksymalnie wysokim standardzie. Władze gminy zdają sobie sprawę z tych potrzeb i utrzymują te drogi w relatywnie dobrym stanie. W miarę pozyskiwania funduszy podnoszą też standard kolejnych ich odcinków.

Obiektywną potrzebą, związaną z koniecznością poprawy bezpieczeństwa komunikacyjnego, jest budowa chodników i ścieżek rowerowych, a także zainstalowanie oświetlenia na odcinkach dróg o dużym ruchu pieszych i rowerzystów, jak również wykonanie zatok przy przystankach autobusowych.

Łączna długość dróg na terenie gminy Bulkowo wynosi ponad 146 km. Nieco ponad połowę tej liczby (55%) stanowią drogi o nawierzchni bitumicznej – są to przede wszystkim drogi powiatowe. Jednak jakość tej nawierzchni i stan utrzymania w okresie zimowym pozostawiają wiele do życzenia. Długość dróg gminnych wynosi 81,35 km, co - z jednej strony - zmniejsza koszty Gminy związane z utrzymaniem dróg, ale - z drugiej – zmniejsza wpływ samorządu gminy na stan dróg znajdujących się na jej terenie.

Tab. 25. Długość dróg w gminie Bulkowo

Kategoria	Długość w km	W tym: o nawierzchni utwardzonej
Drogi krajowe	-	-
Drogi wojewódzkie	-	-
Drogi powiatowe	64,908	55,669
Drogi gminne	81,349	24,854
RAZEM	146,257	80,523

(Dane UG Bulkowo)

Zaopatrzenie w wodę

Główne ujęcia głębinowe w gminie znajdują się w miejscowościach: Dobra, Włóki, Rogowo, Nowe Łubki, Stare Łubki, Szasty, Nowy Podleck, Nadułki, Słupca. Pobór wody z głównych studni komunalnych gminy przedstawia tabela.

Tab. 26. Pobór wody z głównych studni komunalnych gminy

Nazwa ujęcia	Wydatność ujęcia m ³ /h	Pobór wody m ³ /h
Bulkowo – Stacja Uzdatniania Wody	34	10
Nowe Łubki – Stacja Uzdatniania Wody	54	19
Włóki – Stacja Uzdatniania Wody	50	9

Źródło: Program Ochrony Środowiska dla Związku Gmin Regionu Płockiego. Gmina Bulkowo, Płock 2004

Gmina posiada system wodociągów, opartych na ujęciach w miejscowościach: Bulkowo, Nowe Łubki, Włóki.

Długość sieci wodociągowej wynosi 170,2 km. Ilość czynnych połączeń do budynków wynosi 1.632 sztuk – ocenia się, że 99% gospodarstw podłączonych jest do sieci wodociągowej. Z sieci wodociągowej korzysta około 6.000 osób. Mieszkańcy gminy Bulkowo zaopatrują się w wodę w oparciu o 3 wodociągi grupowe:

- wodociąg BULKOWO - oparty na studni głębinowej zlokalizowanej w Bulkowie, o wydajności 34 m³/h. Przez wodociąg obsługiwanych jest 1.428 mieszkańców. Wodociąg zaopatruje następujące wsie: Bulkowo, Bulkowo-Kolonia, Nowe Krubice, Krubice Stare, Dobra, Osiek.

Długość sieci wodociągowej wynosi 32,8 km.

- wodociąg NOWE ŁUBKI - oparty na studni głębinowej zlokalizowanej w Nowych Łubkach, o wydajności 54 m³/h. Przez wodociąg obsługiwanych jest 3202 mieszkańców. Wodociąg zaopatruje następujące wsie: Sochocino-Badurki, Blichowo, Chlebowo, Sochocino-Czyżewo, Gocłowo, Golanki, Krzykosy, Nowe Łubki, Stare Łubki, Nadutki, Stary Podleck, Nowy Podleck, Sochocino-Praga, Rogowo, Słupca, Wołowa.

Długość sieci wodociągowej wynosi 94,5 km.

- wodociąg WŁÓKI - oparty na studni głębinowej zlokalizowanej we Włókach, o wydajności 50 m³/h. Przez wodociąg obsługiwanych jest 1.184 mieszkańców. Wodociąg zaopatruje następujące wsie: Daniszewo, Włóki, Nadutki-Majdany, Pilichowo, Pilichówko, Gniewkowo, Worowice, Szasty.

Długość sieci wodociągowej wynosi 42,9 km.

Stan techniczny ujęć i stacji UZW jest dobry

Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków

Problemem aktualnie rozwiązywanym systemowo przez gminę Bulkowo jest gospodarka ściekowa. Obecny stopień skanalizowania gminy wynosi 20%. W gminie funkcjonują 4 oczyszczalnie ścieków - w miejscowościach Bulkowo, Osiek, Nowe Łubki, Blichowo. Stan techniczny oczyszczalni ocenia się jako dobry.

Na obszarach zabudowy rozproszonej powstają przyzagrodowe oczyszczalnie ścieków, aktualnie jest ich 141, korzysta z nich 428 osób. Łączna liczba korzystających z kanalizacji mieszkańców wynosi 867 osób. Ścieki bytowe z pozostałych gospodarstw domowych odprowadzane są w głównej mierze do zbiorników i wywożone są do oczyszczalni ścieków w Bulkowie.

Masa odebranych z obszaru gminy nieczystości ciekłych w ciągu roku wynosi ok. 1482,5 m³.

Zaopatrzenie w ciepło

Zaopatrzenie w ciepło odbywa się głównie ze źródeł indywidualnych opalanych w większości węglem kamiennym lub innymi rodzajami paliw stałych. Gospodarstwa indywidualne stosują głównie węgiel jako czynnik grzewczy.

Gmina nie posiada dostępu do sieci gazowej średniego ciśnienia, co uniemożliwia stosowanie gazu w gospodarstwach domowych. Kotłownie olejowe posiadają: Zespół Szkół Ogólnokształcących w Bulkowie, Zespół Szkół Ogólnokształcących w Blichowie, Szkoła

Podstawowa w Nowych Łubkach, Szkoła Podstawowa w Nowych Krubicach, Biblioteka Publiczna w Bulkowie.

Telekomunikacja

Na obszarze gminy Bulkowo nie występują bariery wykorzystania Internetu. Istniejąca infrastruktura techniczna oraz konkurencja pomiędzy operatorami sieci świadczącymi usługę dostępu do Internetu zapewnia realizację potrzeb w tym zakresie.

Techniczne zapewnienie możliwości przyłączenia Internetu Gminę Bulkowo obsługuje 4 operatorów sieci: NETIA S.A, POLSKA TELEFONIA KOMÓRKOWA CENTERTEL sp. z o.o., TELEFONIA DIALOG S.A., TELEKOMUNIKACJA POLSKA S.A., oraz operatorzy sieci bezprzewodowej Orange, T-Mobile, Plus, Play oraz firma INM, której nadajnik znajduje się w centralnej części Gminy.

W latach 2013-2015 Gmina Bulkowo realizuje 2 projekty dotyczące przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu w Gminie Bulkowo, w ramach działania 8.3 „Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu – eInclusion” osi priorytetowej 8. „Społeczeństwo informacyjne – zwiększenie innowacyjności gospodarki” Programu Operacyjnego *Innowacyjna Gospodarka 2007-2013*, dzięki któremu 160 gospodarstw domowych z terenu gminy otrzymało zestawy komputerowe wraz z dostępem do szerokopasmowego Internetu. Zostały także przeprowadzone szkolenia z obsługi komputera i korzystania z Internetu.

Energia elektryczna

Sieć energetyczna, na terenie gminy jest administrowana i eksploatowana przez firmę ENERGA Operator z należąca do Koncernu Energetycznego ENERGA S.A. Oddział Zakład Energetyczny Płock, Rejon Energetyczny w Płocku.

5. Samorząd lokalny

Zadania i jednostki

Zgodnie z *Ustawą o samorządzie gminnym z 8 marca 1990 roku* mieszkańcy gminy tworzą z mocy prawa wspólnotę samorządową. Wg ustawy pojęcie ‘gmina’ oznacza wspólnotę samorządową oraz odpowiednie terytorium. Do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej,
- gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego,
- wodociągów i zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych, utrzymania czystości i porządku oraz urządzeń sanitarnych, wysypisk i unieszkodliwiania odpadów komunalnych, zaopatrzenia w energię elektryczną i ciepłą oraz gaz, działalności w zakresie telekomunikacji,
- lokalnego transportu zbiorowego,
- ochrony zdrowia,

- pomocy społecznej, w tym ośrodków i zakładów opiekuńczych, wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej,
- gminnego budownictwa mieszkaniowego,
- edukacji publicznej,
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych,
- targowisk i hal targowych,
- zieleni gminnej i zadrzewień,
- cmentarzy gminnych,
- porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony przeciwpożarowej i przeciwpowodziowej, w tym wyposażenia i utrzymania gminnego magazynu przeciwpowodziowego,
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych,
- polityki prorodzinnej, w tym zapewnienia kobietom w ciąży opieki socjalnej, medycznej i prawnej,
- wspierania i upowszechniania idei samorządowej, w tym tworzenia warunków do działania i rozwoju jednostek pomocniczych i wdrażania programów pobudzania aktywności obywatelskiej,
- promocji gminy,
- współpracy i działalności na rzecz organizacji pozarządowych oraz podmiotów wymienionych ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie,
- współpracy ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw.

Ustawy mogą nakładać na gminę obowiązek wykonywania zadań zleconych z zakresu administracji rządowej. Zadania z zakresu administracji rządowej gmina może wykonywać również na podstawie porozumienia z organami tej administracji. Wykonywanie zadań publicznych może też być realizowane w drodze współdziałania między jednostkami samorządu terytorialnego.

W celu wykonywania zadań gmina może tworzyć jednostki organizacyjne, a także zawierać umowy z innymi podmiotami, w tym z organizacjami pozarządowymi.

W gminie Bulkowo funkcjonują następujące jednostki sektora samorządowego szczebla gminnego:

- Urząd Gminy
- Gospodarka Komunalna przy Urzędzie Gminy Bulkowo,
- Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bulkowie,
- Zespół Szkół Ogólnokształcących w Bulkowie, w skład którego wchodzi Gimnazjum i Szkoła Podstawowa wraz z filią we Włókach,
- Zespół Szkół Ogólnokształcących w Blichowie w skład którego wchodzi Gimnazjum i Szkoła Podstawowa,
- Szkoła Podstawowa w Nowych Łubkach,
- Szkoła Podstawowa w Nowych Krubicach,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Bulkowie z filiami w Blichowie i Nowych Łubkach.

Budżet Gminy

Zgodnie z art. 51 *Ustawy o samorządzie gminnym z 8 marca 1990 roku* Gmina Bulkowo samodzielnie prowadzi gospodarkę finansową na podstawie uchwały budżetowej Rady Gminy. Wielkość budżetu z jednej strony determinuje w znacznym stopniu (obok zasobów przyrodniczych i ludzkich) możliwości rozwojowe gminy, z drugiej zaś, jest ich pochodną.

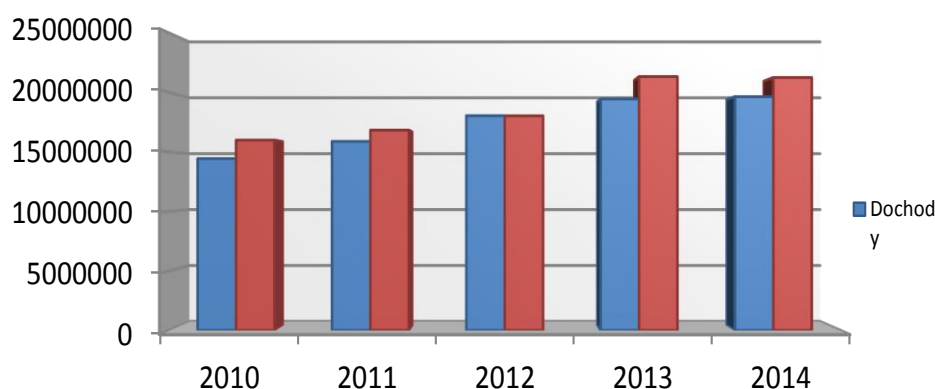
Wielkość budżetu mierzona wielkością dochodów na 1 mieszkańca w 2013 roku wynosiła 3.326 zł i sytuowała gminę Bulkowo nieco powyżej średniej dla obszarów wiejskich Mazowsza (3.239 zł) oraz obszarów wiejskich kraju (3.223 zł), a także dla powiatu płockiego (3.215 zł).

Ponieważ znaczną część tych dochodów stanowią dotacje i subsydia na określone cele związane z edukacją i opieką społeczną, lepszym wskaźnikiem możliwości rozwojowych gminy jest wielkość jej dochodów własnych przypadająca na 1 mieszkańca. W 2013 roku wynosiła ona 859 zł, podczas gdy średnio w powiecie płockim – 1.315 zł (a w gminach wiejskich powiatu – 1.404 zł), w gminach wiejskich Mazowsza – 1.344 zł, a w gminach wiejskich kraju – 1.300 zł. Pokazuje to raczej słaby finansowy potencjał rozwojowy gminy na tle innych gmin wiejskich powiatu płockiego, Mazowsza i kraju. Trzeba jednak pamiętać, że statystyki te obejmują także zamożne gminy, formalnie wiejskie, a faktycznie wchodzące w skład miejskich aglomeracji.

Tab. 27. Zestawienie dochodów i wydatków gminy Bulkowo w okresie 2010-2014

Rok	2010	2011	2012	2013	2014
Dochody	14 435 371,64	15 882 835,35	18 039 262,88	19 451 607,13	19 641 856,77
Wydatki	15 993 309,58	16 825 843,80	18 032 079,46	21 322 027,09	21 247 056,13
Bilans %	-10,8%	-5,9%	+0,04%	-9,6%	-8,2%

Ryc. 28. Zestawienie dochodów i wydatków gminy Bulkowo w okresie 2010-2014

(Opracowanie własne, źródło danych: UG Bulkowo)

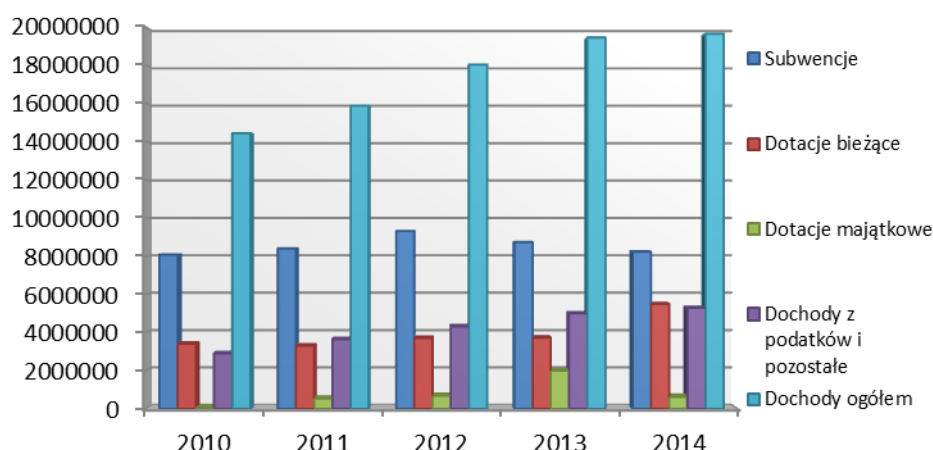
Powyższa tabela i wykres prezentują zmiany wielkości dochodów i wydatków gminy Bulkowo na przestrzeni ostatnich 5 lat. Pokazują one, że Gmina prowadziła w tym okresie gospodarkę finansową, charakteryzującą się na ogół (poza 2012 rokiem) niezbyt dużymi deficytami budżetu. Co ważne, przez wszystkie kolejne lata następował wzrost dochodów, szczególnie wyraźny w latach 2012-13. Rosły także wydatki, ale w 2014 roku nastąpił ich niewielki spadek.

Tab. 28. Struktura dochodów gminy Bulkowo w okresie 2010-2014

Rok	Subwencje	Dotacje bieżące	Dotacje majątkowe	Dochody z podatków i pozostałe	Dochody ogółem
2010	8 075 533	3 405 031,26	56 864,00	2 897 943,38	14 435 371,64
2011	8 395 036	3 305 625,40	539 775,60	3 642 398,35	15 882 835,35
2012	9 316 155	3 713 046,00	689 044,14	4 321 017,74	18 039 262,88
2013	8 724 260	3 722 403,44	1 994 796,62	5 010 147,07	19 451 607,13
2014	8 231 277	5 494 470,62	627 348,83	5 288 760,32	19 641 856,77

(Dane UG Bulkowo)

Ryc. 27. Struktura dochodów gminy Bulkowo w okresie 2010-2014

(Opracowanie własne, źródło danych: UG Bulkowo)

Analiza struktury dochodów Gminy w okresie 2010-2014 pozwala na dwie konkluzje:

1/ Zasadniczą, bo wynoszącą 56-42%, ich częścią były subwencje, a znaczącą, wahającą się między 24% a 31% dotacje bieżące i majątkowe. Dochody z podatków i pozostałe, które Gmina może przeznaczyć na określone przez siebie cele stanowiły w 2014 roku około 27% dochodów;

2/ Udział subwencji miał tendencję malejącą, podczas gdy dotacje bieżących i majątkowych – rosnącą (ale wyraźniejszą dopiero w latach 2013-14). Bardzo pozytywnym zjawiskiem była stale rosnąca wartość dochodów z podatków i pozostałych – dzięki pozyskanym środkom unijnym i krajowym w okresie 2010-14 wzrosły one aż o 82,5% ! To właśnie one, obok dotacji w okresie 2013-14, miały największy wkład we wzrost budżetu Gminy. Oznacza to, że środki, którymi Gmina może dysponować samodzielnie, wzrastały dość szybko.

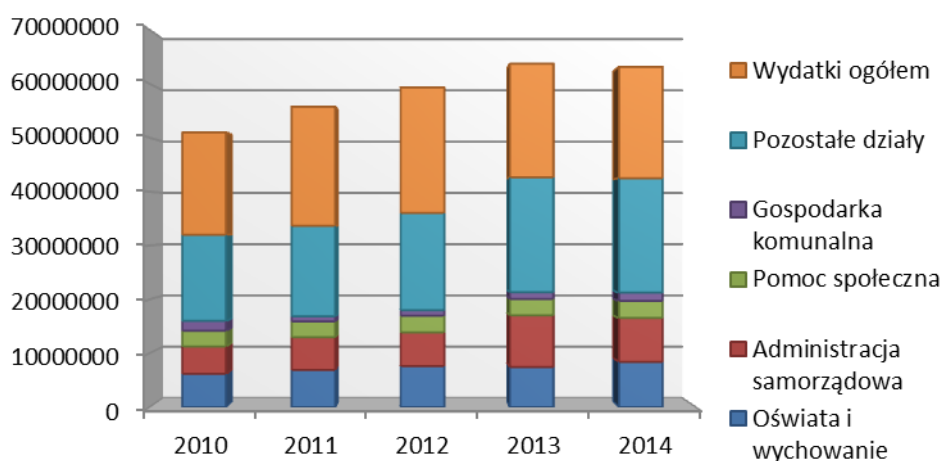

Tab. 29. Struktura wydatków z budżetu gminy Bulkowo wg działów gospodarki w okresie 2010-2014

Rok	Oświata i wychowanie	Administracja samorządowa	Pomoc społeczna	Gospodarka komunalna	Wydatki ogółem
2010	6 177 928,65	5 102 251,47	2 899 143,82	1 813 985,64	15 993 309,58
2011	6 902 748,45	6 053 157,35	2 918 349,23	951 588,77	16 825 843,80
2012	7 639 437,29	6 225 412,03	3 120 617,54	1 016 612,60	18 032 079,46
2013	7 417 862,43	9 616 949,27	3 039 032,05	1 248 183,34	21 322 027,09
2014	8 407 809,83	8 133 328,41	3 158 851,40	1 547 066,49	21 247 056,13

(Dane UG Bulkowo)

Ryc. 28. Struktura wydatków z budżetu gminy Bulkowo wg działów gospodarki w okresie 2010-2014

(Opracowanie własne, źródło danych: UG Bulkowo)

Analiza struktury wydatków z budżetu Gminy Bulkowo wg działów gospodarki w okresie 2010-2014 pokazuje, że ich największą (w 2014 roku odpowiednio: ok. 39,6% i 38,3) część stanowiły: oświata i wychowanie oraz (obejmująca też działalność GBP) administracja samorządowa. Udział oświaty i wychowania w całym okresie oscylował wokół 40%, podczas gdy administracji samorządowej wahał się między 32 a 42%.

Wydatki na pomoc społeczną miały niewielką tendencję wzrostową w wartościach bezwzględnych, natomiast ich udział względny spadł z ponad 18% w 2010 do około 15% w 2014 roku.

Udział gospodarki komunalnej – po spadku w roku 2010 z ponad 11% do około 6% w latach 2011-13, wzrósł w 2014 roku do ponad 7%.

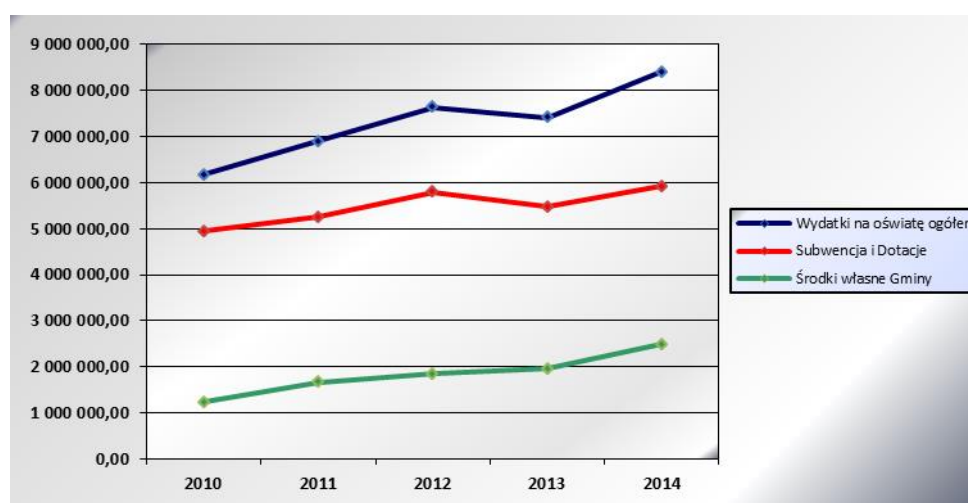

Tab. 30. Struktura finansowania wydatków na oświatę w gminie Bulkowo w okresie 2010-2014

Rok	Wydatki na oświatę ogółem	Finansowanie wydatków na oświatę				
		Subwencja	Dotacje	Udział % subwencji i dotacji	Środki własne Gminy	Udział % środków własnych Gminy
2010	6 177 928,65	4 861 887	85.525	80,08	1.230.516,65	19,92
2011	6 902 748,45	5 142 277	103.161	76,00	1.657.310,45	24,00
2012	7 639 437,29	5 482 675	317 539,42	75,92	1 839 222,87	24,08
2013	7 417 862,43	5 196 928	271 160,11	73,72	1 949 774,32	26,28
2014	8 407 809,83	5 116 602	800.569,97	70,38	2.490.637,86	29,62

(Dane UG Bulkowo)

Ryc. 29. Struktura finansowania wydatków na oświatę w gminie Bulkowo w okresie 2010-2014

(Opracowanie własne, źródło danych: UG Bulkowo)

Wydatki na oświatę w okresie 2010-2014 cechował stały, poza niewielkim wahaniami w dół w roku 2013, wzrost. Tylko w części wzrost ten był rekompensowany przez wzrost subwencji i dotacji. W rezultacie spadał udział subwencji i dotacji, a wzrastał udział środków własnych Gminy w finansowaniu oświaty. W ciągu 4 lat wzrósł on aż o 50 punktów procentowych – z około 20% do około 30%. Natomiast w liczbach bezwzględnych koszt oświaty finansowany przez Gminę wzrósł ponad dwukrotnie, z 1,23 mln do prawie 2,5 mln złotych. To prawie 40% rocznych przychodów własnych Gminy.

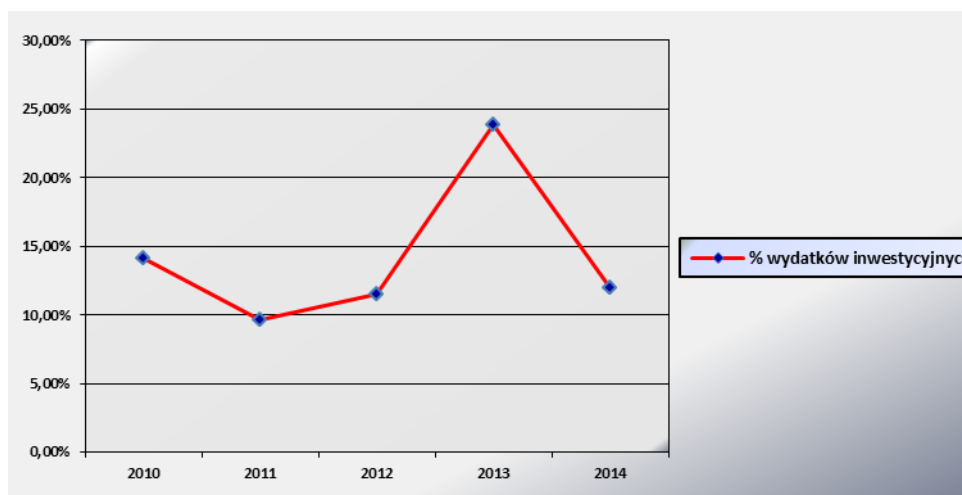

Tab. 31. Udział % inwestycji w wydatkach Gminy Bulkowo w okresie 2010-2014

Rok	Udział % inwestycji w wydatkach Gminy
2010	14,19
2011	9,69
2012	11,50
2013	23,87
2014	11,97

(Dane UG Bulkowo)

Ryc. 26. Udział % inwestycji w wydatkach Gminy Bulkowo w okresie 2010-2014

(Opracowanie własne, źródło danych: UG Bulkowo)

Poziom wydatków inwestycyjnych nie miał stałego charakteru. W okresie 2010-14 wahał się między około 10% a około 14%, z wyjątkiem 2013 roku, kiedy wyniósł rekordowe blisko 24%. Wahania te należy wiązać z realizacją projektów współfinansowanych przez środki zewnętrzne, a więc z okresowym dopływem tych środków.

Od kilku lat gmina aktywnie pozyskuje te środki. W 2013 roku została pod tym względem sklasyfikowana na 6 miejscu wśród gmin wiejskich Mazowsza ! Wśród zrealizowanych w ostatnim okresie z wykorzystaniem tych funduszy projektów znalazły się (w nawiasie pozyskane wsparcie):

2012

- Termomodernizacja szkoły podstawowej we Włókach (115.786,32 zł)
- Rekultywacja składowiska odpadów w Rogowie (119.997,00 zł)
- Mieszkańcy Gminy Bulkowo w poszukiwaniu nowych perspektyw (50.000,00 zł)
- Dziś myślimy o jutrze (49.996,00 zł)
- Modernizacja drogi gminnej dojazdowej do gruntów rolnych w miejscowości Daniszewo-Podmarszczyn na długości 1590 mb (49.000,00 zł)

- Budowa placu zabaw przy Szkole Podstawowej w Blichowie (48.145,06 zł)
- Asystent rodziny (8 583,32 zł)

2013:

- Dokończenie budowy chodnika wraz z elementami odwodnienia w miejscowości Blichowo (92.878,00 zł)
- Budowa kanalizacji sanitarnej i wymiana sieci wodociągowej dla osiedla mieszkaniowego w Pilichowie oraz budowa sieci wodociągowej na terenie Gminy Bulkowo (403.688,86 zł)
- Dziecięca akademia przyszłości – wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów poprzez dodatkowe zajęcia rozwijające kompetencje kluczowe w szkołach podstawowych klasy IV-VI (107.831,84 zł)
- Święto Plonów w Gminie Bulkowo 2013 (17.680,59 zł)
- Dni Bulkowa "Bawmy się razem" (20.833,54 zł)
- Modernizacja i przebudowa dróg w Gminach regionu płockiego szansą ich dynamicznego rozwoju (przebudowa dróg: Nowe Łubki – Krzykosy i Nowe Krubice – Dobra: 2.655.798,12 zł; modernizacja drogi gminnej dojazdowej do gruntów rolnych w Sochocinie-Pradze: 40.000 zł; przebudowa - modernizacja drogi gminnej 290416W Szasty - droga powiatowa 3059W: 47.717,48 zł)
- Asystent rodziny (16.202,00 zł)

2014:

- Indywidualizacja procesu nauczania i wychowania uczniów szkół podstawowych na terenie Gminy Bulkowo 2011/2014 (139.439,00 zł)
- Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu w Gminie Bulkowo (504.578,33 zł)
- Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów poprzez dodatkowe zajęcia rozwijające kompetencje kluczowe – Kreowanie przyszłości, inwestycja w wiedzę i umiejętności (465 000,00 zł)
- Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu w gminie Bulkowo, II edycja (1.207.259,25 zł)
- Modernizacja oddziałów przedszkolnych zlokalizowanych przy szkołach podstawowych na terenie gminy Bulkowo - 2014/2015 (453.907,99 zł, w tym w 2014 r.: 113.191,40 zł)
- Aktywna Integracja w Gminie Bulkowo - lata 2012-2014 (257.939,00 zł)
- Asystent rodziny (20.279,00 zł)
- Kompleksowe formy reintegracji społeczno-zawodowej w środowisku lokalnym (163.250,00 zł)

2014/2015 (inwestycje fizycznie zrealizowane w 2014 r., natomiast rozliczone w 2015 r.)

- Termomodernizacja budynku gospodarczego w miejscowości Bulkowo polegająca na dociepleniu budynku i stropu, wymianie zewnętrznej stolarki budowlanej oraz wymianie pokrycia dachowego (61.880,00 zł)
- Termomodernizacja budynku świetlicy OSP Pilichówko wraz z wymianą dachu (68.801,00 zł)
- Budowa odcinka sieci kanalizacji sanitarnej w Pilichowie oraz sieci wodociągowej w m. Sochocino Praga i Nowy Podleck znajdujących się na terenie gminy Bulkowo (63.859, 00 zł)
- Święto Plonów w Gminie Bulkowo (16.370,01 zł)
- 100-lecie OSP w Pilichówku (12.884,95 zł)

2015:

- Zagospodarowanie działki nr ew. 48/1 na Wiejski Park Rekreacji w miejscowości Bulkowo-Kolonia gm. Bulkowo (52.563,00 zł)
- Utworzenie Osiedlowego Parku Wiejskiego w miejscowości Bulkowo-Kolonia gm. Bulkowo

(41.722,00 zł)

- Modernizacja oddziałów przedszkolnych zlokalizowanych przy szkołach podstawowych na terenie gminy Bulkowo (340.715,00 zł - wartość projektu na 2015 r.).

Pozyskiwanie zewnętrznych funduszy wiązało się z koniecznością współfinansowania projektów przez Gminę, co przy jej ograniczonych przychodach wymaga korzystania z kredytów.

Tab. 32. Poziom zadłużenia Gminy Bulkowo: bezwzględny i względem dochodów wykonanych

Okres	Kwota długu ogółem	Udział % długu w przychodach Gminy
2010	5376127	37,24
2011	6453521	40,63,
2012	6403324	35,50
2013	8168755	41,99
2014	9816243	48,14

(Dane UG Bulkowo)

Zadłużenie Gminy Bulkowo w okresie 2010-2014 było rezultatem głównie realizowanych przez Gminę inwestycji infrastrukturalnych. W okresie 2010-13 wahało się od ok. 35% do ok. 42%, a więc pozostawało na względnie bezpiecznym poziomie. W roku 2014 nastąpił wzrost zadłużenia do poziomu około 48%. Jest to cena nadrabiania wieloletnich zaniechań w działaniach na rzecz rozwoju gminy Bulkowo.

Współpraca na poziomie ponadlokalnym

Gmina Bulkowo jest członkiem Związku Gmin Regionu Płockiego z siedzibą w Płocku. Jest także członkiem założycielem Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Rozwoju” – utworzonego w 2006 roku partnerstwa obejmującego podmioty z sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego z obszaru ośmiu gmin z powiatów: płockiego, płońskiego, nowodworskiego i sochaczewskiego, korzystającego ze wsparcia i realizującego cele i priorytety Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Gmina Bulkowo jest także członkiem Spółdzielni Socjalnej Osób Prawnych „Centrum Usług Środowiskowych z siedzibą w Słupnie.

Gmina Bulkowo nie posiada gmin partnerskich w kraju, ani za granicą.

CZĘŚĆ II:

ANALIZA UWARUNKOWAŃ I GŁÓWNYCH PROBLEMÓW ROZWOJU GMINY BULKOWO

Zarówno aktualny poziom rozwoju gminy, ograniczające go problemy, jak i perspektywy tego rozwoju są definiowane przez zespół czynników o charakterze zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Dlatego zasadniczą kwestią w procesie formułowania strategii rozwoju gminy jest identyfikacja tych czynników. Została ona przeprowadzona, zgodnie z przyjętą metodologią procesu, w sposób partycypacyjno-ekspercki. Czynniki wewnętrzne i, do pewnego stopnia, czynniki zewnętrzne zostały zidentyfikowane przez mieszkańców gminy w trakcie serii trzech moderowanych warsztatów oraz w trakcie wywiadów pogłębionych, a następnie uzupełnione przez eksperta, w sposób zapewniający zobiektywizowane spojrzenie na procesy zachodzące w społeczności lokalnej i jej otoczeniu.

Zostały one podzielone wg trzech głównych elementów środowiska gminy, czyli jej:

- terytorium,
- społeczeństwa,
- gospodarki

Mieszkańcy gminy: uczestnicy warsztatów oraz pogłębionych wywiadów zidentyfikowali główne problemy rozwojowe gminy. Zostały one usystematyzowane w tzw. drzewo problemów, wskazujące zależności pomiędzy poszczególnymi problemami oraz ich grupami. Wraz z uprzednią analizą uwarunkowań procesu rozwoju gminy, stało się ono bazą dla zdefiniowania strategicznych celów rozwojowych gminy Bulkowo.

1. Gmina Bulkowo: wewnętrzne uwarunkowania procesu rozwoju

Mocne Strony	Słabe strony
Terytorium	
- Położenie między ponadlokalnym (Płock) i lokalnym (Płońsk) ośrodkami rozwoju, relatywnie nieduża odległość od Warszawy - Dość gęsta sieć dróg, dbałość samorządu gminy o ich utrzymanie - Ogólnie dobre gleby - Zachowany krajobraz rolniczy - Dobry klimat lokalny (przewietrzanie), warunki solarne i termiczno-wilgotnościowe - Brak istotniejszych źródeł zanieczyszczenia powietrza (poza okresem grzewczym w zwartych miejscowościach) - Brak istotniejszych źródeł hałasu - Ogólna czystość obszaru (dbałość władz i większości mieszkańców o nią) - Położenie w II strefie wiatrowej Polski – warunki dla rozwoju energetyki wiatrowej - Brak zagrożenia powodzią - Miejscowe plany zagospodarowania pokrywające przewidziany pod inwestycje obszar gminy - Realizowane inwestycje proekologiczne (rekultywacja wysypiska, termomodernizacja budynków)	- Relatywnie odległe położenie względem rynków pracy i usług - Niski poziom utrzymania dróg powiatowych - Słabe połączenia komunikacyjne, głównie własnym transportem (brak kolei, mało połączeń autobusowych) - Bardzo niski poziom lesistości obszaru - Uboga sieć hydrograficzna - Mało korzystny bilans wodny - Brak dostępu do sieci gazowej - Niedostatecznie uregulowana gospodarka wodno-ściekowa - Zanieczyszczenie powietrza na osiedlach w sezonie grzewczym - Słabo izolowana warstwa wodonośna - Relatywnie mało walorów turystycznych (lasy, rzeki, zbiorniki wodne) - Niski poziom urbanizacji i rozproszone osadnictwo wiejskie, ograniczające dostępność infrastruktury społecznej i technicznej oraz tworzenie pozarolniczych miejsc pracy - Duże potrzeby w zakresie infrastruktury technicznej: dróg powiatowych i gminnych, chodników, sieci kanalizacyjnej, brak sieci gazowej
Społeczeństwo	
- Relatywnie wysoki udział mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym - Rosnąca aktywność społeczna i kulturalna mieszkańców - Duża liczba realizowanych projektów aktywizujących - Aktywna Gminna Biblioteka Publiczna z filiami w Blichowie i Nowych Łubkach - Aktywne pozyskiwanie środków zewnętrznych - Stopniowy rozwój infrastruktury społecznej - Rosnąca wartość dochodów własnych	- Niska gęstość zaludnienia i rozproszony układ osadniczy: duża liczba niewielkich miejscowości – wynikające z tych faktów nadmierne dla lokalnej społeczności koszty budowy i utrzymania infrastruktury - Malejąca od wielu lat liczba mieszkańców – niski przyrost naturalny, odpływ młodych i wykształconych mieszkańców gminy - Niski poziom aktywności zawodowej mieszkańców - Niekorzystna proporcja ludności w wieku produkcyjnym do pozostałej - Zmniejszająca się liczba uczniów w

Gminy • Niski poziom przestępczości • Zachowane zabytki sakralne i kultury ziemiańskiej (dworki i parki podworskie) • Aktywny i reagujący na potrzeby mieszkańców samorząd gminny • Dobra baza dla szkolnictwa (4 szkoły podstawowe, 2 gimnazja) • Organizacje uczniowskie i zajęcia dodatkowe w szkołach • Program stypendialny dla zdolnych uczniów • Wzrost zainteresowania szkoleniami • Relatywnie dobra opieka zdrowotna (konkurencja ZOZ-ów) • Dość liczne, z tradycjami sięgającymi 100 lat, ochotnicze straże pożarne • Historyczne dziedzictwo kulturowe, m.in. związane z II Korpusem gen. Andersa • Współpraca samorządu gminy i organizacji społecznych Solidarne społeczeństwo (akcje charytatywne) • Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu	szkołach • Ogólnie niski poziom wykształcenia mieszkańców • Niska samoocena mieszkańców • Konfliktowość mieszkańców • Niski poziom dbałości o przestrzeń publiczną • Ubóstwo i patologie w znacznej części społeczności gminy • Duży odsetek korzystających z pomocy społecznej • Relatywnie małe zasoby kulturowe • Niski poziom zaangażowania w działania na rzecz wspólnego dobra • Niska świadomość ekologiczna części mieszkańców (m.in. palenie śmieci, zaśmiecanie lasów i rowów, wycinanie drzew) • Braki w infrastrukturze społecznej (brak GOK, świetlic, hali sportowej w Blichowie, niski standard obiektów sportowych) • Brak przedszkola w pełnym wymiarze godzin • Ograniczona liczba miejsc do spędzania wolnego czasu przez dorosłych i młodzież, brak świetlic • Inwestycje Gminy ograniczane przez jej niskie dochody własne • Niskie przychody Gminy • Duży i rosnący udział Gminy w finansowaniu oświaty • Istotny wskaźnik zadłużenia Gminy
Gospodarka	
• Postępująca konsolidacja gospodarstw rolnych – większa niż w powiecie i województwie ich średnia wielkość • Dość dobre warunki naturalne dla produkcji rolniczej • Baza surowcowa dla rozwoju przetwórstwa rolnego • Rosnąca liczba podmiotów gospodarczych • Korzystna, z punktu widzenia gospodarki, struktura demograficzna • Podstawowe usługi dostępne na obszarze gminy	• Położenie poza strefą bezpośredniego oddziaływania gospodarczego Płocka i Warszawy • Niska liczba innych niż rolnicze podmiotów gospodarczych w gminie, niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców • Niedostatek miejsc pracy na terenie gminy • Brak lokalnego kapitału • Wynikające ze struktury gospodarczej niskie dochody mieszkańców i niewystarczające dochody własne Gminy • Niewielki ruch inwestycyjny

• Skuteczne pozyskiwanie przez władze Gminy środków UE na rozwój infrastruktury technicznej • Pozytywne nastawienie władz Gminy do inwestycji (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, wyznaczone tereny pod elektrownie wiatrowe)	• Bardzo niewielki zasób terenów inwestycyjnych stanowiących własność Gminy • Niechęć mieszkańców do świadczenia usług agroturystycznych • Mała liczba tworzonych miejsc pracy • Niska innowacyjność w rolnictwie • Słabe wykorzystanie zasobów naturalnych • Ograniczona liczba placówek usługowych • Słaby transport publiczny, niesprzyjający zawodowej mobilności na obszarze gminy

Analiza wewnętrznych uwarunkowań rozwoju gminy Bulkowo pokazuje jej endogeniczny potencjał rozwojowy, który jest dość typowy dla obszarów wiejskich kraju, a zwłaszcza dla obszarów wiejskich Mazowsza. Centrum gminy oddalone jest o 35 km od Płocka i 33 km od Płońska, dotychczas pozostawało więc poza silniejszym oddziaływaniem obu tych biegunów wzrostu. To te ośrodki (a także – z racji swojego potencjału, odległa o 85 km Warszawa) w większym stopniu korzystały z zasobów gminy (zasoby tanich pracowników i usługodawców, produkcja rolna).

W gminie zachodzi szybszy niż w przeszłości proces rozwoju, ale poziom wyjściowy, z racji ograniczonego potencjału i wcześniejszych zaniedbań, jest niski. Jednocześnie oczekiwania społeczności gminy, zwłaszcza jej młodszej części, nie różnią się od tych na obszarach o większym potencjale. Oznacza to zwiększoną presję społeczną na samorząd gminny. Stawką jest przyszłość gminy, gdyż nieusatysfakcjonowani, głównie młodszy i lepiej wykształceni, jej mieszkańcy będą ją opuszczać oraz mniej chętnie decydować się na zakładanie rodzin na jej terenie. Dane demograficzne za ostatnie lata pozwalają na nieśmiały optymizm, gdyż wskazują na wzrost (z bardzo niskiego poziomu) atrakcyjności osadniczej gminy. Może to być powodem do satysfakcji dla samorządu za jego prace w ostatnich latach, ale jeszcze bardziej powinno być bodźcem do dalszych działań prorozwojowych, gdyż pozytywny trend jest świeży i jeszcze niezbyt mocny.

Główną słabością gminy jest bardzo ograniczona liczba miejsc pracy. W gospodarce dominuje rolnictwo, które ma ograniczoną zdolność ich tworzenia, nie tylko w gminie Bulkowo. Tym bardziej, że dominują w nim formy działalności o niskiej pracochłonności (głównie uprawy zbóż). Jest to główne wyzwanie, z którym muszą zmierzyć się mieszkańcy i samorząd gminy w warunkach dekonunktury na rynkach światowych i niezbyt efektywnej polityki gospodarczej Państwa.

Brak miejsc pracy jest prawdopodobnie główną przyczyną utraty przez gminę sporej części mieszkańców. Drugim były zapewne słaba infrastruktura społeczna i niski poziom integracji społeczności gminy. W tych obszarach gmina notuje wyraźny postęp, ograniczany przez jej niskie dochody, a wspierany przez skuteczne pozyskiwanie środków pomocowych.

Przyszłemu rozwojowi gminy będzie sprzyjać tworzenie przez nią źródeł przychodów. Przejściowo mogą nim być fundusze unijne (i towarzyszące im krajowe). W dłuższej perspektywie powinny to być źródła oparte o zasoby własne. Jednym z perspektywicznych

obszarów jest energetyka oparta na odnawialnych źródłach energii (wiatr, słońce, rolna biomasa). Jednak trwałość tego źródła będzie zależna od regulacji Państwa, a więc może się okazać ograniczona. Najpewniejsze kierunki rozwoju gminy to rozwój przedsiębiorczości (jak najbardziej zróżnicowanej branżowo) oraz osadnictwa. Ten pierwszy wymaga terenów inwestycyjnych, zachęt podatkowych, wsparcia merytorycznego i, w pewnym stopniu, finansowego. Ten drugi – zachowania walorów krajobrazowych i przyrodniczych obszaru gminy i rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej, a także odpowiedniej promocji gminy.

Więcej miejsc pracy w gminie to nie tylko przychody w jej budżecie, to także rozwój życia społecznego, gdyż praca na miejscu to większe możliwości angażowania udziału w życiu rodzinnym i społecznym.

Nowi mieszkańcy to nie tylko nowe przychody do budżetu, ale często także nowe zasoby kapitału społecznego: wiedzy, umiejętności, czasu i zaangażowania, który może służyć rozwojowi gminy.

Jednak o dochodach gminy decydują nie tylko jej przychody, ale też wydatki. Mało prawdopodobne wydaje się odwrócenie procesu przetrzucania przez Państwo na samorządy lokalne coraz większej części kosztów edukacji i opieki społecznej. W tej sytuacji głównym obszarem oszczędności jest racjonalna działalność inwestycyjna, zwłaszcza w kontekście przestrzennym. Tam, gdzie to możliwe, samorządy powinny podejmować wspólne z innymi gminami działania inwestycyjne (konceptcja obszarów funkcjonalnych i zintegrowanych inwestycji terytorialnych). Powinny także przeciwdziałać rozpełzaniu się zabudowy. Oznacza ono nie tylko niszczenie (quasi-) naturalnego krajobrazu (zasobu dla rozwoju osadnictwa i turystyki), ale też koszt budowy i wieloletniego utrzymania niepotrzebnych kilometrów dróg, wodociągów, kanalizacji, oświetlenia i innej infrastruktury. To olbrzymia strata w obecnym i przyszłych budżetach Gminy.

Kluczem do przyszłości gminy jest zatrzymanie w niej młodych ludzi. Wymaga ono wspomnianych działań: poprawy oferty pracy i infrastruktury społecznej i technicznej, ale także zwiększania poziomu identyfikacji młodych ludzi z ich miejscem urodzenia. Służyć temu mogą przyjazne szkoły, instytucje i wspólne działania wzbogacające wiedzę młodych ludzi o ich „małą ojczyznę”.

Rolnictwo w gminie, zważywszy na pozytywne zmiany w jego strukturze własnościowej i warunki środowiska, ma szanse rozwoju, ale jeśli ma także przyczyniać się w większym stopniu do rozwoju gminy, to powinno ewoluować w stronę bardziej pracochłonnych: rolnictwa ekologicznego, rozwoju upraw owoców i warzyw oraz współpracy rolników w formie grup producenckich. Szansą dla rozwoju gminy jest przetwórstwo spożywcze. Lokalni politycy powinni dołożyć wszelkich starań wymuszających na Państwie liberalizację polityki w tym zakresie i umożliwiających uratowanie wielu gospodarstw rolnych.

2. Gmina Bulkowo: zewnętrzne uwarunkowania procesu rozwoju

Zewnętrzne czynniki warunkujące rozwój gminy występują na kilku poziomach. O ile w okresie PRL dominujący wpływ miały czynniki definiowane na poziomie centralnym –

krajowym, o tyle po wprowadzeniu w Polsce ustroju demokratycznego opartego na gospodarce rynkowej dołączyły do nich czynniki kształtowane na poziomie regionu oraz ponadnarodowym. Oddziaływanie tych ostatnich nasiliło się szczególnie po podpisaniu przez Polskę umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską (jeszcze przed uzyskaniem formalnego członkostwa).

Te czynniki zewnętrzne to nie tylko możliwe do wykorzystania zewnętrzne zasoby: wiedzy, umiejętności i kapitału, nie tylko stanowiące poza granicami gminy, a nawet kraju - prawo, ale także kształtowane na zewnątrz koniunktury, a także trendy i style życia.

To wszystko sprawia, że władze i elity każdej pragnącej się szybko rozwijać gminy muszą już nie tylko sprawnie zarządzać będącymi w ich dyspozycji lokalnymi zasobami, ale też dobrze się orientować w kierunkach zachodzących praktycznie na całym świecie zmian (każda z nich może mieć znaczenie – być ‘szansą’ lub ‘zagrożeniem’ dla rozwoju gminy) i umieć połączyć te dwie wydawałoby się odległe sfery.

Zewnętrzne uwarunkowania rozwoju obszaru dzieli się najczęściej na dwie główne kategorie:

- szanse dla rozwoju gminy – czynniki mogące przyspieszyć jej rozwój, jeśli zostaną odpowiednio wykorzystane;
- zagrożenia dla rozwoju gminy – czynniki mogące ograniczać jej rozwój, pomimo wysiłków społeczności lokalnej i właściwego wykorzystywania zasobów.

SZANSE – zjawiska i procesy zachodzące w otoczeniu geograficznym, politycznym, społecznym, instytucjonalnym i prawnym Gminy, mogące wspierać proces jej rozwoju	ZAGROŻENIA – zjawiska i procesy zachodzące w otoczeniu geograficznym, politycznym, społecznym, instytucjonalnym i prawnym Gminy, mogące hamować proces jej rozwoju
Terytorium	
• Powoli zwiększające się pozytywne oddziaływanie na obszar gminy pobliskich ośrodków wzrostu: Płocka i Płońska w rezultacie ich rozwoju • Następujący i planowany rozwój infrastruktury technicznej o znaczeniu krajowym i regionalnym, oddziałującej na obszar gminy, zwłaszcza budowa linii kolejowej z Modlina do Płocka • Wymuszona przez przepisy Unii Europejskiej polityka zrównoważonego rozwoju kraju, lepiej chroniąca jego środowisko naturalne	• Powolność procesu zwiększania spójności społeczno-gospodarczej Mazowsza, Polski i Europy • Zaniechania w zakresie rozwoju ponadlokalnej infrastruktury technicznej • Niska ranga ochrony środowiska naturalnego w faktycznie realizowanej polityce Państwa • Zaniedbania dotyczące zagospodarowania przestrzennego kraju, w tym nieskuteczna ochrona obszarów wodonośnych • Postępujące stepowanie terytorium Polski • Wynikające ze zmian klimatycznych katastroficzne zjawiska naturalne
Spółeczeństwo	
• Wsparcie procesu rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce • Środki UE, Rządu i Samorządu Mazowsza na rozwój kapitału ludzkiego	• ‘Drenaż’ kadr gminy przez aktywniejsze ośrodki rozwoju • Marginalizacja słabszych grup wskutek niewystarczającego wsparcia społecznego i

• Dostęp do nowych idei i dostęp do dobrych praktyk, wynikające z integracji europejskiej i rozwoju wirtualnych społeczności • Zwiększająca się mobilność społeczeństw, migracja ludności miejskiej na obszary wiejskie	instytucjonalnego • Postępujący proces starzenia się społeczeństwa przy braku efektywnych działań wspierających seniorów • Potencjalne konflikty społeczne spowodowane rozwarstwieniem materialnym i alienacją klasy politycznej • Dalsze zwiększanie zadań samorządów gminnych przy braku odpowiedniego ich finansowania oraz ograniczanie obecnych subwencji i dotacji • Brak woli efektywniejszej współpracy wśród sąsiadujących samorządów lokalnych
Gospodarka	
• Dalszy rozwój gospodarczy Polski i stopniowo wzrastająca zamożność społeczeństwa • Środki UE, Rządu i Samorządu Mazowsza na rozwój obszarów wiejskich • Środki UE, Rządu i Samorządu Mazowsza na rozwój przedsiębiorczości • Wzrost mody na zdrowy tryb życia • Wzrost popytu w kraju na zdrową i lepszej jakości żywność • Wzrost popytu za granicą na polską żywność • Likwidacja formalnych barier dla rozwoju małego przetwórstwa spożywczego • Rozwój gospodarki internetowej • Rosnąca mobilność kapitału	• Zależność rolnictwa od koniunktury • Generalnie niska opłacalność produkcji rolnej • Spowolnienie gospodarcze będące pochodną europejskiego kryzysu finansowego • Kryzys finansów Państwa i Samorządu Województwa • Konkurencja o inwestycje ze strony bardziej aktywnych/lepiej położonych gmin • Polityka rozwoju Państwa w niewystarczającym stopniu uwzględniająca potrzeby rozwojowe obszarów wiejskich

Największe pozytywne oddziaływanie spośród zewnętrznych uwarunkowań rozwoju gminy Bulkowo ma zapoczątkowany przez transformację ustrojową i zintensyfikowany przez przystąpienie Polski do Unii Europejskiej proces niwelowania różnic rozwojowych między obszarami zurbanizowanymi i wiejskimi. Dotyczy to dłuższej perspektywy czasowej, gdyż bilans jego dotychczasowej fazy jest dla gminy niekorzystny, zwłaszcza, że przez dość długi okres społeczność i władze gminy tylko w niewielkim stopniu korzystały z funduszy pomocowych Unii Europejskiej. Rozwój gospodarki rynkowej w Polsce tylko niewiele rozwinął rynek pracy w gminie, znacząco go natomiast ograniczył w pobliskich ośrodkach miejskich (Płock, Płońsk). Najbardziej mobilni mieszkańcy gminy znajdują pracę w dalej położonych ośrodkach (Warszawa, inne kraje Unii Europejskiej), co w wielu przypadkach oznacza opuszczenie obszaru gminy na stałe.

Tendencje ogólnokrajowe wskazują jednak, że kolejna faza procesu może wyhamować niekorzystne zjawiska, a następnie zaowocować bardziej dynamicznym rozwojem gospodarczym gminy. Sprzyjać temu będą:

- większa mobilność kapitału i ludzi wraz z tendencją do zamieszkania na wsi,
- wzrost popytu na produkty rolne i spożywcze dobrej jakości,
- lepszy dostęp do wiedzy i informacji dzięki wykorzystaniu współczesnych technik informacyjno-komunikacyjnych,
- lepszy dostęp do usług (na obszarze lub poza nim) dzięki rozwojowi motoryzacji i infrastruktury dla niej,
- budowa linii kolejowej Modlin – Płock,
- stopniowe zmniejszanie różnic w jakości infrastruktury technicznej i społecznej na wsi i w mieście,
- po części wymuszony (brak innych możliwości pracy), rozwój lokalnej przedsiębiorczości.

Istotną rolę w procesie – w sposób bezpośredni lub pośredni - odegra dobre wykorzystanie przez Polskę pomocy finansowej Unii Europejskiej dla rozwoju przedsiębiorstw i infrastruktury gospodarczej. Wielkie znaczenie ma także, trudno uchwytne i niewymierny, niedoceniany w Polsce, a niezmiernie ważny, dopływ wiedzy i idei, wynikający z działań edukacyjnych oraz ze zwiększonej mobilności mieszkańców, także w wymiarze międzynarodowym, oraz rozwoju mediów, także społecznych.

W największym stopniu na rozwój gminy może negatywnie oddziaływać powolność procesu zwiększania spójności społeczno-gospodarczej kraju i gminy ze względu na ograniczoność środków i niewystarczająco efektywne zarządzanie nimi na poziomie kraju i regionu. Może ona spowodować, że potencjał rozwojowy (w tym demograficzny) gminy Bulkowo spadnie do poziomu powodującego trwałą stagnację lub nawet kryzys. Okresowym, miejmy nadzieję, istotnym zagrożeniem jest kryzys finansów Państwa, ograniczający inwestycje infrastrukturalne i finansowanie oświaty, służby zdrowia i opieki społecznej.

Bardzo istotną i trwałą barierę dla rozwoju gminy stworzy brak odpowiedniej i skutecznej polityki zagospodarowania przestrzennego, skutkujący dalszym rozpraszaniem zabudowy, zwiększającym koszty budowy i (na ogół niedoceniane przez samorządy) utrzymania infrastruktury technicznej, niszczeniem nielicznych obszarów cennych przyrodniczo i dewastacją krajobrazu (niewspółgrająca z nim, zła architektura), co ograniczy rozwój zewnętrznego osadnictwa i szanse na rozwój agroturystyki. Brak odpowiedniego wsparcia Państwa dla rozwoju przedsiębiorczości i rolnictwa spowoduje dalszą erozję gospodarki gminy.

3. Główne problemy rozwoju gminy Bulkowo

Jako problemy rozwoju gminy Bulkowo należy rozumieć występujące w niej zjawiska i zachodzące procesy, negatywnie wpływające na tempo i zakres jej rozwoju.

Zapytani o główne problemy ograniczające rozwój gminy uczestnicy warsztatów i pogłębionych wywiadów wskazali szereg szczegółowych problemów, które można sprowadzić do następujących nieco ogólniejszych zjawisk i procesów:

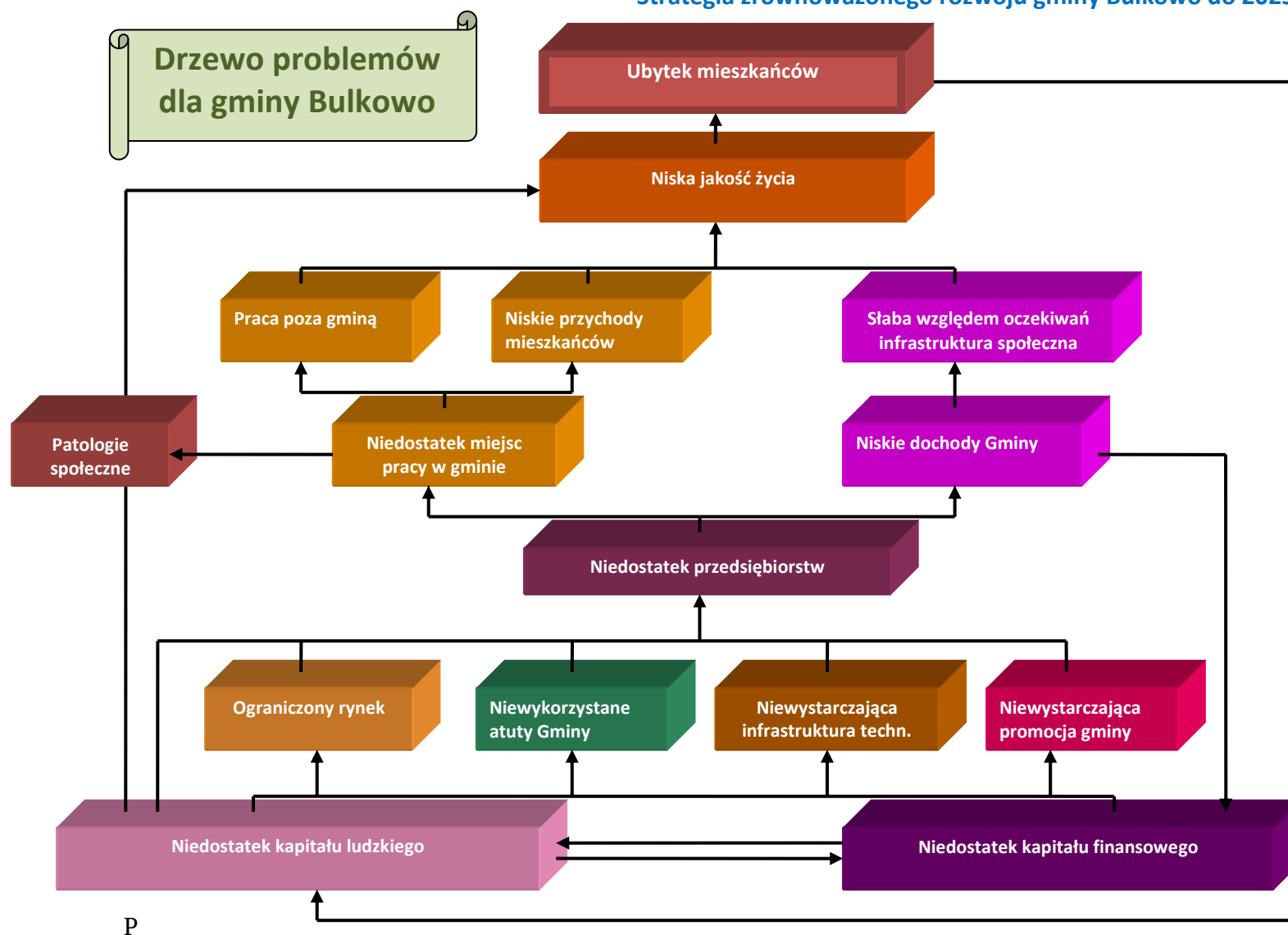
Strategia zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo do 2025 roku

- Uwarunkowania geograficzne (położenie) gminy
- Stan dróg, zwłaszcza powiatowych, brak drogi kategorii wojewódzkiej
- Brak sieci gazowej
- Niedostateczna sieć kanalizacji sanitarnej
- Niski współczynnik lesistości
- Brak zbiorników wodnych
- Małe wykorzystanie zasobów naturalnych
- Niski poziom świadomości ekologicznej (palenie śmieci, zaśmiecanie terenów publicznych)
- Niska aktywność zawodowa mieszkańców, niedostatek miejsc pracy
- Niskie dochody mieszkańców i Gminy
- Niż demograficzny
- Koszty utrzymania oświaty
- Niska aktywność społeczna
- Niska samoocena mieszkańców
- Skłonności do konfliktów międzyludzkich
- Patologie: alkoholizm, przemoc w rodzinie
- Braki w infrastrukturze społecznej, m.in. GOK, sali sportowej w Blichowie
- Brak przedszkola o pełnym wymiarze godzin
- Brak lokali socjalnych
- Niska opłacalność produkcji rolniczej
- Niska innowacyjność w rolnictwie
- Słaby transport zbiorowy
- Ograniczone możliwości zwiększenia przychodów Gminy - brak terenów inwestycyjnych będących jej własnością
- Niewykorzystany potencjał agroturystyczny

Wskazania te, uzupełnione o wskazania eksperckie wynikające z analizy danych statystycznych i dokumentów dotyczących gminy Bulkowo, zostały przedstawione poniżej w postaci tzw. 'drzewa problemów' gminy Bulkowo, pokazującego zależności między zidentyfikowanymi problemami. Problemy te mogą bowiem być względem siebie i przyczyną i skutkiem. „Drzewo” wskazuje też główny problem ograniczający rozwój gminy, jakim jest jej słabość gospodarcza wynikająca z niedostatku miejsc pracy na jej obszarze. Takie uhierarchizowanie problemów rozwojowych stanowi dobrą bazę metodyczną dla sformułowania kierunków rozwoju gminy Bulkowo.

Strategia zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo do 2025 roku

CZĘŚĆ III:

KIERUNKI I CELE ROZWOJU GMINY BULKOWO

1. Zrównoważony charakter rozwoju gminy Bulkowo

Niniejszy dokument nosi tytuł „*Strategia zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo do 2025 roku*”. Użyte w nim pojęcie ‘zrównoważony’ nie jest jedynie pustym ozdobnikiem, ani odpowiedzią na chwilowy trend społeczno-ekonomiczny. Dlaczego więc rozwój gminy Bulkowo ma być zrównoważony i co się kryje pod tym pojęciem? Jest ono relatywnie nowe, bo szersze grono odbiorców poznało je zaledwie 25 lat temu. Zostało wtedy użyte w *Raporcie "Nasza wspólna przyszłość"* Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju ONZ, obradującej pod przewodnictwem Gro Harlem Brundtland, byłej premier Norwegii. Wg definicji zawartej w tym raporcie: „Zrównoważony rozwój to proces mający na celu zaspokojenie aspiracji rozwojowych obecnego pokolenia, w sposób umożliwiający realizację tych samych dążeń następnym pokoleniom”.

Nie jest to jedyna definicja rozwoju zrównoważonego. Wraz z rosnącym zrozumieniem konieczności realizacji rozwoju o charakterze trwałym (gdyż tak też można tłumaczyć angielski przymiotnik „sustainable”), poszerzano jego definicję o aspekty rozwoju wpływające na jego trwałość czy zrównoważenie. Tak więc rozwój o charakterze zrównoważonym to rozwój gospodarczy połączony z dbałością o środowisko, realizacją potrzeb i aspiracji jednostki (takich jak m.in. zdrowie, edukacja, rozwój osobisty) i jakością relacji społecznych (demokracja, społeczeństwo obywatelskie), a przez to także – dbałością o jakość życia następnych pokoleń. Rozwój nie może mieć bowiem charakteru trwałego, jeśli opiera się o nadmierne zużycie zasobów (gdyż ich wyczerpanie będzie oznaczać jego kres) i zniszczenie środowiska, które jest niezbędne dla dobrobytu obecnego i następnych pokoleń, ale jest też wartością samą w sobie. Nie będzie też trwały, jeśli nie będzie definiowany i realizowany udziału społecznego, gwarantującego uwzględnienie potrzeb całych społeczności, a nie tylko wybranych jednostek.

Zasady zrównoważonego rozwoju uzyskały akceptację na poziomie globalnym dzięki tzw. *Szczytowi Ziemi*, czyli Konferencji Narodów Zjednoczonych *Środowisko i Rozwój*, która odbyła się w 1992 r. w Rio de Janeiro. Uczestniczyły w niej 172 państwa, w tym Polska, około 2.400 organizacji pozarządowych i około 10.000 dziennikarzy. Została ona zakończona podpisaniem tzw. *Deklaracji z Rio i Agendy 21*, będących kodeksem postępowania człowieka wobec środowiska naturalnego.

W ślad za *Szczytem Ziemi*, polityka zrównoważonego rozwoju została także przyjęta na poziomie europejskim, zapisana w 2001 roku w tzw. *Strategii Goeteborskiej* (właściwa nazwa: *Zrównoważona Europa dla Lepszego Świata: Strategia Zrównoważonego Rozwoju Unii Europejskiej*, a następnie w tzw. *Odnowionej Strategii Goeteborskiej* z 2006 roku. Zgodnie z ich zapisami zrównoważony rozwój określany jest jako nadrzędny i długoterminowy cel Unii Europejskiej.

Najnowsza (z marca 2010 roku) strategia gospodarcza Unii Europejskiej pod nazwą *Europa 2020* określiła zrównoważony rozwój jako jeden z trzech najważniejszych czynników wzrostu gospodarczego - obok tzw. rozwoju inteligentnego i rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu.

Także w Polsce polityka zrównoważonego rozwoju uzyskała wysoką rangę i to jeszcze przed przystąpieniem do Unii Europejskiej. Zasada zrównoważonego rozwoju została podniesiona do rangi zasady konstytucyjnej. Artykuł 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zawierający najbardziej fundamentalne zasady funkcjonowania Państwa mówi: *"Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju"*.

Tak sformułowany zapis Konstytucji jest obligujący dla wszystkich struktur i obywateli Państwa Polskiego. Realizowanie tej zasady jest w jak najlepiej rozumianym interesie jego mieszkańców. Zrównoważony proces rozwoju oznacza w przypadku gminy Bulkowo podnoszenie jakości życia jej mieszkańców z poszanowaniem dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego gminy oraz przy udziale społeczności lokalnej w tym procesie (umożliwienie jej kształtowania własnej przyszłości).

2. Wizja gminy Bulkowo w perspektywie średniookresowej

Wizja gminy Bulkowo to syntetyczny, łatwy do zapamiętania, wyrazisty obraz tej gminy, do zrealizowania w średniookresowej perspektywie 10-15 lat, oddający potrzeby i oczekiwania jej mieszkańców.

Wizja gminy Bulkowo została sformułowana w trakcie warsztatów strategicznych, w których uczestniczyli zainteresowani mieszkańcy gminy. Brzmi ona następująco:

Gmina Bulkowo
to miejsce przyjazne mieszkańcom, otwarte na ich potrzeby.
Obok rolnictwa rozwijamy przedsiębiorczość.
Myśląc o przyszłości dbamy o środowisko.

3. Cele rozwoju gminy Bulkowo do roku 2025

Cele rozwoju gminy Bulkowo określają kierunki działania jej administracji i społeczności dla zrealizowania powyżej przedstawionej wizji gminy. Cele te uwzględniają w maksymalnym możliwym stopniu nurtujące lokalną społeczność problemy oraz wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania rozwoju gminy.

CELE WSKAZUJĄ NAJKRÓTSZĄ DROGĘ DO PODNIESIENIA JAKOŚCI ŻYCIA MIESZKAŃCÓW. Cele nie opisują wszystkich potrzeb społeczności gminy, lecz - zgodnie ze strategicznym podejściem do rozwoju - koncentrują się na najbardziej istotnych problemach i najbardziej efektywnych działaniach, które mogą te problemy zlikwidować lub znacząco ograniczyć w najkrótszym czasie i przy najmniejszych nakładach, tworząc jednocześnie ekonomiczne, społeczne i instytucjonalne warunki dla realizacji innych potrzeb mieszkańców.

CELE WSKAZUJĄ SPRAWY WAŻNE. Zdefiniowanie strategicznych i, towarzyszących im, operacyjnych celów umożliwia określenie priorytetów rozwojowych oraz służących ich realizacji działań, a co za tym idzie - koncentracja tych działań i zasobów gminy na najbardziej istotnych i efektywnych kierunkach. Jest to szczególnie cenny efekt w kontekście zdominowania działań samorządów lokalnych przez bieżące kwestie i problemy, gdy sprawy ważne, ale – jak się wydaje – mniej pilne przegrywają z mniej ważnymi, ale – subiektywnie – pilniejszymi. Jest on również cenny wobec powszechnie występującego, nie tylko w gminie Bulkowo i nie tylko w Polsce, problemu 'krótkiej kołdry', czyli niemożności sfinansowania wszystkich potrzeb społeczności gminy.

CELE POZWALAJĄ NA BARDZIEJ ŚWIADOME DZIAŁANIE. Zdefiniowanie celów pozwala na bardziej świadome, analityczne podejście do realizacji zadań samorządu lokalnego. Przez to umożliwia bieżącą ocenę tych działań i ewentualną ich korektę, co daje możliwość zaoszczędzenia kosztów i czasu, a w rezultacie lepszy i szybciej osiągnięty ich rezultat.

Cele rozwoju gminy Bulkowo

Cel nadrzędny: Wzrost atrakcyjności gminy Bulkowo jako miejsca życia

Cel strategiczny 1: Integracja mieszkańców, rozwój kapitału ludzkiego i wykorzystanie potencjału społeczności gminy

Cel operacyjny 1.1:	Integracja społeczności gminy i budowanie patriotyzmu lokalnego
Cel operacyjny 1.2:	Rozwój osobisty mieszkańców
Cel operacyjny 1.3:	Rozwój społeczeństwa obywatelskiego
Cel operacyjny 1.4:	Ograniczanie wykluczenia społecznego
Cel operacyjny 1.5:	Rozwój i podniesienie jakości infrastruktury społecznej

Cel strategiczny 2: Efektywne wykorzystanie wewnętrznych i zewnętrznych zasobów

- Cel operacyjny 2.1: **Aktywne i efektywne pozyskiwanie funduszy zewnętrznych**
 Cel operacyjny 2.2: **Promocja osadnictwa na terenie gminy**
 Cel operacyjny 2.3: **Efektywne wykorzystanie zasobów gminy**
 Cel operacyjny 2.4: **Promocja walorów gminy**

Cel strategiczny 3: Aktywizacja gospodarcza gminy i tworzenie miejsc pracy

- Cel operacyjny 3.1: **Wykorzystanie potencjału rolnictwa gminy**
 Cel operacyjny 3.2: **Rozwój przetwórstwa spożywczego**
 Cel operacyjny 3.3: **Podnoszenie kwalifikacji zawodowych mieszkańców**
 Cel operacyjny 3.4: **Rozwój i podniesienie jakości infrastruktury technicznej**
 Cel operacyjny 3.5: **Wykorzystanie walorów turystycznych dla rozwoju gospodarczego**

Cel strategiczny 4: Ochrona i podnoszenie jakości walorów przyrodniczych i rolniczych obszaru gminy

- Cel operacyjny 4.1: **Ochrona środowiska i krajobrazu gminy**
 Cel operacyjny 4.2: **Rozwój systemów oczyszczania ścieków**
 Cel operacyjny 4.3: **Zwiększanie zasobów wodnych gminy**
 Cel operacyjny 4.4: **Zwiększanie lesistości gminy**
 Cel operacyjny 4.5: **Konwersja na ekologiczne i odnawialne źródła energii**

Proponowane cele działań na rzecz zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo odnoszą się do głównych problemów społeczności gminy, jak również do najistotniejszego potencjału tej gminy. Do pierwszej kategorii należy problem braku odpowiedniej ilości, i jakości, miejsc pracy, będący głównym powodem odpływu najlepiej wykształconych i najbardziej rzutkich, najczęściej młodych mieszkańców.

Do drugiej kategorii należą: kapitał społeczny gminy (wymagający inwestowania w niego, aby go utrzymać i rozwijać), terytorium gminy (wymagające, nie zawsze uświadamianej, ochrony jego walorów) oraz rolnictwo (wymagające zachowania walorów środowiska dla zachowania produktywności oraz wsparcia instytucjonalnego). Cel strategiczny 2 - *Efektywne wykorzystanie wewnętrznych i zewnętrznych zasobów* odnosi się zarówno do potencjału gminy, jak i jej problemów. Pozyskiwanie nowych mieszkańców to, z jednej strony, wykorzystanie osadniczego potencjału gminy, z drugiej – wzmacnianie jej kapitału społecznego i finansowego. Właściwe planowanie układu przestrzennego i infrastruktury gminy zaś będzie ograniczać jej zbędne, wynikające z rozpraszania układu osadniczego, wydatki.

CZĘŚĆ IV:

PROGRAMY OPERACYJNE REALIZUJĄCE CELE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU GMINY BULKOWO

Cele *Strategii zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo do 2025 roku* mogą zostać osiągnięte tylko poprzez realizację określonych, wpisujących się w nie działań, ujętych w powiązane z poszczególnymi celami programy operacyjne (stąd tożsamość nazw programów i celów strategicznych). Programy te zostały poniżej przedstawione w formie tabelarycznej. Należy podkreślić, że ani lista działań ani podmiotów mogących je zrealizować nie stanowią zbiorów zamkniętych. Mogą i powinny one być uzupełniane i aktualizowane w trakcie okresu realizacji Strategii.

PROGRAM OPERACYJNY 1:

Integracja mieszkańców, rozwój kapitału ludzkiego i wykorzystanie potencjału społeczności gminy

CEL OPERACYJNY 1.1: Integracja społeczności gminy i budowanie patriotyzmu lokalnego

Zadanie	Podmioty realizujące
1.1.1. Rozwój oferty imprez integracyjnych, w tym rodzinnych i międzypokoleniowych i zabaw tanecznych	Urząd Gminy, organizacje społeczne, szkoły, Rady Sołeckie
1.1.2. Realizacja koncepcji budżetu obywatelskiego	Rada Gminy, Rady Sołeckie/sołtysi, organizacje społeczne
1.1.3. Gminny konkurs na najlepszą imprezę lokalną angażującą mieszkańców	Urząd Gminy, organizacje społeczne, szkoły, Rady Sołeckie
1.1.4. Gminny konkurs na najbardziej zadbaną miejscowość	Urząd Gminy, organizacje społeczne, szkoły, Rady Sołeckie
1.1.5. Opracowanie i wykonanie tablic prezentujących historię poszczególnych miejscowości	Urząd Gminy, GBP, organizacje społeczne, Rady Sołeckie, szkoły
1.1.6. Kontynuacja i rozwój formuły Turnieju Sołectw	Urząd Gminy, Rady Sołeckie, organizacje społeczne, GBP
1.1.7. Wydanie albumu nt. obszaru gminy opartego na wspomnieniach, dokumentach i zdjęciach mieszkańców	Urząd Gminy, GBP, organizacje społeczne, Rady Sołeckie, szkoły
1.1.8. Reaktywacja kół gospodyń wiejskich (wizyty studyjne w innych gminach)	GOPS, GBP, GCI, organizacje społeczne

CEL OPERACYJNY 1.2: Rozwój osobisty mieszkańców

Zadanie	Podmioty realizujące
1.2.1. Rozwój programu stypendialnego dla uczniów	Urząd Gminy, szkoły
1.2.2. Działania podnoszące poziom edukacji szkolnej: rozwój oferty zajęć dodatkowych	Urząd Gminy, szkoły, GBP
1.2.3. Wspieranie działalności klubów sportowych	Urząd Gminy, przedsiębiorcy, organizacje społeczne, szkoły
1.2.4. Rozwój oferty imprez kulturalnych na obszarze gminy, w szczególności tych realizowanych przez mieszkańców	Urząd Gminy, GBP, szkoły, stowarzyszenia
1.2.4. Organizacja/wspieranie wyjazdów na imprezy kulturalne odbywające się poza obszarem gminy	Urząd Gminy, GBP, szkoły, stowarzyszenia
1.2.6. Rozwój oferty kształcenia ustawicznego na terenie gminy (m.in. kursy języków obcych, komputerowe, asertywności)	GBP, szkoły, stowarzyszenia
1.2.7. Działania promujące aktywny i zdrowy styl życia (zajęcia fitness, rajdy, wycieczki, prelekcje)	GBP, szkoły, stowarzyszenia
1.2.8. Utworzenie orkiestry dętej przy Zarządzie Gminnym OSP	OSP, Urząd Gminy
1.2.9. Nawiązanie i realizacja z udziałem mieszkańców współpracy z zagraniczną wiejską gminą o podobnych cechach	Urząd Gminy, GBP, szkoły, stowarzyszenia

CEL OPERACYJNY 1.3: Rozwój społeczeństwa obywatelskiego

Zadanie	Podmioty realizujące
1.3.1. Realizacja projektów aktywizujących społecznie mieszkańców, wsparcie tworzenia KGW i stowarzyszeń	Urząd Gminy, GBP, organizacje społeczne, szkoły
1.3.2. Wspieranie oddolnych inicjatyw społecznych	Urząd Gminy – konkursy dla organizacji i grup mieszkańców
1.3.3. Utworzenie ciał konsultacyjnych przy samorządzie gminnym: Rady Gospodarczej, Młodzieżowej Rady Gminy Bulkowo, Konwentu Seniorów	Urząd Gminy, przedsiębiorcy, organizacje społeczne, szkoły
1.3.4. Umieszczenie w UG skrzynki na uwagi mieszkańców dot. funkcjonowania samorządu	Urząd Gminy
1.3.5. Utworzenie na stronie www gminy zakładki „Zapytaj Wójta” umożliwiającej zadanie Wójtowi pytania i uzyskanie nań odpowiedzi	Urząd Gminy
1.3.6. Podniesienie jakości usług UG przez wprowadzenie e-Administracji	Urząd Gminy

CEL OPERACYJNY 1.4: Ograniczanie wykluczenia społecznego

Zadanie	Podmioty realizujące
1.4.1. Rozwój i wzbogacanie oferty GOPS	Urząd Gminy, GOPS
1.4.2. Promocja wolontariatu/pomocy sąsiedzkiej i rozwój jego oferty dla grup wykluczonych	Urząd Gminy, GOPS, organizacje społeczne, parafie, mieszkańcy
1.4.3. Rozwój inicjatyw wspierających i integrujących grupy zagrożone wykluczeniem: seniorów, rodziny dotknięte patologiami, osoby o niskich dochodach, inwalidów	GBP, GOPS, organizacje społeczne, parafie, szkoły
1.4.4. Utworzenie Klubów Seniora/Uniwersytetu Trzeciego Wieku i Klubu Integracji Społecznej	Urząd Gminy, GBP, organizacje społeczne
1.4.5. Utworzenie podmiotów ekonomii społecznej jako instrumentów zatrudnienia i terapii społecznej	Urząd Gminy, organizacje społeczne, mieszkańcy
1.4.6. Rozwój pomocy terapeutycznej dla osób uzależnionych	GOPS, ZOZ-y
1.4.7. Budowa mieszkań socjalnych dla <u>najbardziej</u> potrzebujących	Urząd Gminy
1.4.8. Utworzenie domu opieki dziennej	Urząd Gminy, GOPS, organizacje społeczne
1.4.9. Rozwój oferty spędzania czasu wolnego dla młodzieży	Szkoły, GBP, organizacje społeczne, Rady Sołeckie

CEL OPERACYJNY 1.5: Rozwój i podniesienie jakości infrastruktury społecznej

Zadanie	Podmioty realizujące
1.5.1. Utworzenie Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu	Urząd Gminy, GBP, stowarzyszenia (program)
1.5.2. Tworzenie/rozwój przestrzeni publicznej w największych miejscowościach gminy	Urząd Gminy, LGD <i>Razem dla Rozwoju</i> , sołtysi, mieszkańcy
1.5.3. Podnoszenie jakości infrastruktury osiedlowej (chodniki, oświetlenie)	Urząd Gminy, Rady Sołeckie
1.5.4. Kontynuacja programu punktów przedszkolnych	Urząd Gminy, organizacje społeczne, szkoły
1.5.5. Poszerzenie w wybranej placówce czasu opieki przedszkolnej na pełen dzień pracy	Urząd Gminy
1.5.6. Dalsze tworzenie placów zabaw i „zielonych siłowni” w miejscowościach gminy	Urząd Gminy, Rady Sołeckie, mieszkańcy
1.5.7. Modernizacja istniejącej infrastruktury sportowej	Urząd Gminy, Rady Sołeckie, mieszkańcy
1.5.8. Wsparcie UG dla tworzenia i doposażania przez społeczność lokalne klubów i świetlic	Urząd Gminy, Rady Sołeckie, mieszkańcy
1.5.9. Budowa hali sportowej w Blichowie	Urząd Gminy

PROGRAM OPERACYJNY 2:

Efektywne wykorzystanie wewnętrznych i zewnętrznych zasobów

CEL OPERACYJNY 2.1: Aktywne i efektywne pozyskiwanie funduszy zewnętrznych

Zadanie	Podmioty realizujące
2.1.1. Rozwój komórki zajmującej się pozyskiwaniem funduszy zewnętrznych	Urząd Gminy
2.1.2. Współpraca Urzędu Gminy z organizacjami/grupami mieszkańców przy aplikowaniu o środki	Urząd Gminy, organizacje/grupy mieszkańców
2.1.3. Wykorzystywanie zewnętrznej pomocy eksperckiej na rzecz pozyskiwania funduszy zewnętrznych	Urząd Gminy
2.1.4. Działania lobbingowe samorządu gminy na rzecz pozyskiwania funduszy zewnętrznych	Urząd Gminy

CEL OPERACYJNY 2.2: Promocja osadnictwa na terenie gminy

Zadanie	Podmioty realizujące
2.2.1. Opracowywanie MPZP dla umożliwienia rozwoju budownictwa	Urząd Gminy, Rada Gminy
2.2.2. Wsparcie finansowe i organizacyjne budownictwa jednorodzinnego i wielorodzinnego	Urząd Gminy, Rada Gminy, właściciele gruntów
2.2.3. Promocja w okolicznych miastach walorów i oferty osadniczej gminy	Urząd Gminy

CEL OPERACYJNY 2.3: Efektywne wykorzystanie zasobów gminy

Zadanie	Podmioty realizujące
2.3.1. Opracowanie planu rozwoju infrastruktury uwzględniającego koszty jej budowy i utrzymania oraz korzyści z jej realizacji	Urząd Gminy, Rada Gminy
2.3.2. Zwiększenie skuteczności zapobiegania rozpraszaniu zabudowy poza obszary wyposażone w infrastrukturę techniczną	Urząd Gminy, Rada Gminy
2.3.3. Doroczna analiza efektywności kosztowej funkcjonowania gminnych instytucji i wynikające z niej działania racjonalizujące	Urząd Gminy
2.3.4. Wykorzystanie warunków wiatrowych gminy dla zwiększenia jej przychodów – rozwój energetyki wiatrowej	Urząd Gminy, inwestorzy, właściciele gruntów
2.3.5. Zlecanie mieszkańcom realizacji usług komunalnych	

CEL OPERACYJNY 2.4: Efektywna promocja gminy

Zadanie	Podmioty realizujące
2.4.1. Opracowanie planu promocji i public relations gminy	Urząd Gminy, stowarzyszenia
2.4.2. Realizacja działań promocyjnych i PR zawartych w planie	Urząd Gminy, organizacje społeczne, przedsiębiorcy
2.4.2. Uczestnictwo w krajowych organizacjach samorządowych	Urząd Gminy
2.4.3. Stworzenie produktu lokalnego – wizytówki gminy	Organizacje społeczne, szkoły

PROGRAM OPERACYJNY 3:**Aktywizacja gospodarcza gminy i tworzenie miejsc pracy****CEL OPERACYJNY 3.1: Wykorzystanie potencjału rolnictwa gminy**

Zadanie	Podmioty realizujące
3.1.1. Zapewnienie usług szkoleniowo-doradczych dla rolników	GCI, MIR, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego
3.1.2. Promocja i szkolenia dot. tworzenia grup producenckich	Mazowiecka Izba Rolnicza, MODR, GCI
3.1.3. Promocja i szkolenia w zakresie rolnictwa ekologicznego i produkcji zdrowej żywności	Mazowiecka Izba Rolnicza, MODR, GCI
3.1.5. Wyjazdy studyjne dla rolników nt. nowych technologii, wymiana doświadczeń, organizacja giełdy	Urząd Gminy, Mazowiecka Izba Rolnicza, MODR, GCI
3.1.6. Propagowanie nowoczesnego rolnictwa wśród młodzieży	Szkoły, MODR, GCI
3.1.7. Promocja sprzedaży bezpośredniej produktów rolnych (współpracy rolników z grupami odbiorców)	ODR, Urząd Gminy, GCI
3.1.8. Budowa na potrzeby gminy biogazowni wykorzystującej odpady/surowce rolne z obszaru gminy, wyposażonej w silniki lub turbiny kogeneracyjne	Urząd Gminy
3.1.9. Promocja nowych upraw (zioła, warzywa, kwiaty)	MODR, GCI

CEL OPERACYJNY 3.2: Rozwój przetwórstwa spożywczego

Zadanie	Podmioty realizujące
3.2.1. Aktywne poszukiwanie inwestorów wewnętrznych i zewnętrznych w obszarze przetwórstwa spożywczego	Urząd Gminy, ODR, GCI

3.2.2. Promocja i wsparcie finansowe małego przetwórstwa spożywczego wykorzystującego lokalne surowce	ODR, Urząd Gminy, LGD <i>Razem dla Rozwoju</i>
3.2.3. Utworzenie inkubatora kuchennego na obszarze gminy	ODR, LGD <i>Razem dla Rozwoju</i> , KGW, stowarzyszenia, GCI
3.2.4. Utworzenie podmiotu ekonomii społecznej zajmującego się przetwórstwem spożywczym	ODR, GCI, KGW, stowarzyszenia

CEL OPERACYJNY 3.3: Podnoszenie kwalifikacji zawodowych mieszkańców i rozwój przedsiębiorczości

Zadanie	Podmioty realizujące
3.3.1. Organizacja doradztwa zawodowego oraz w zakresie poszukiwania pracy na terenie gminy	Urząd Gminy, Powiatowy Urząd Pracy, GCI
3.3.2. Organizacja szkoleń zawodowych dla mieszkańców, m.in. w zakresie kamieniarstwa	GBP, PUP, GCI
3.3.3. Dofinansowanie kursów na prawo jazdy dla osób bezrobotnych – na kategorie C i D	Urząd Gminy, PUP
3.3.4. Organizacja szkoleń językowych dla mieszkańców	Urząd Gminy, szkoły, GCI
3.3.5. Utworzenie zespołu ds. promocji gminy oraz powołanie/przeszkolenie 'Opiekuna Inwestora' – osoby ułatwiającej inwestorowi wypełnienie procedur związanych z inwestycją	Urząd Gminy, GCI
3.3.6. Rozwój obszarów pod inwestycje na terenie gminy	Urząd Gminy
3.3.7. Wsparcie szkoleniowo-doradcze dla zainteresowanych założeniem firmy	Urząd Gminy, PUP, GCI
3.3.8. Wsparcie finansowe tworzenia nowych firm	Urząd Gminy, PUP
3.3.9. Rozwój podmiotów ekonomii społecznej	Ośrodek Wspierania Ekonomii Społecznej, GCI, stowarzyszenia
3.3.10. Utworzenie inkubatora przedsiębiorczości (lokale, doradztwo)	Urząd Gminy, GCI

CEL OPERACYJNY 3.4: Rozwój i podniesienie jakości infrastruktury technicznej

Zadanie	Podmioty realizujące
3.4.1. Modernizacja dróg gminnych	Urząd Gminy
3.4.2. Modernizacja dróg powiatowych na terenie gminy we współpracy ze Starostwem i ZGRP	Urząd Gminy, Starostwo Powiatowe, ZGRP
3.4.3. Budowa chodników/ścieżek rowerowych w miejscowościach i na odcinkach dróg o największym ruchu pieszym i rowerowym	Urząd Gminy, Rady Sołeckie/sołtysi
3.4.5. Doprowadzenie gazociągu na teren gminy	Urząd Gminy, PGNiG

CEL OPERACYJNY 3.5: Wykorzystanie walorów turystycznych dla rozwoju gospodarczego

Zadanie	Podmioty realizujące
3.5.1. Promocja i rozwój agroturystyki	Urząd Gminy, GCI, stowarzyszenia, rolnicy
3.5.2. Wytyczenie i promocja szlaków turystycznych łączących atrakcyjne przyrodniczo i kulturowo obiekty	Urząd Gminy, GCI, stowarzyszenia, PTTK Płock
3.5.3. Utworzenie zbiorników wodnych z funkcją rekreacyjną, m.in. w Bulkowie	Urząd Gminy, właściciele gruntów
3.5.4. Ochrona i zagospodarowanie turystyczne otoczenia grodziska w Bulkowie	Urząd Gminy, właściciele gruntów, stowarzyszenia
3.5.5. Ochrona i zagospodarowanie turystyczne starych chałup	Urząd Gminy, właściciele obiektów

CEL OPERACYJNY 3.6: Zwiększenie mobilności zawodowej mieszkańców

Zadanie	Podmioty realizujące
3.6.1. Dostęp do szerokopasmowego internetu na terenie gminy	Urząd Marszałkowski, Urząd Gminy
3.6.2. Rozwój transportu zbiorowego na obszarze gminy	Urząd Gminy, lokalni przedsiębiorcy

PROGRAM OPERACYJNY 4:
Ochrona i podnoszenie jakości walorów przyrodniczych i rolniczych obszaru gminy
CEL OPERACYJNY 4.1: Ochrona środowiska i krajobrazu gminy

Zadanie	Podmioty realizujące
4.1.1. Doskonalenie kompleksowego systemu gospodarki odpadami	Urząd Gminy, Rada Gminy
4.1.2. Organizowanie akcji sprzątania gminy	Nadleśnictwo, Urząd Gminy, szkoły, organizacje społeczne
4.1.3. Edukacja ekologiczna mieszkańców: konkursy, prezentacje (z udziałem specjalistów), kazania, obozy ekologiczne	GBP, szkoły, organizacje społeczne, parafie
4.1.4. Uruchomienie „telefonu zaufania” dot. spalania odpadów w piecach i innych przypadków dewastowania środowiska	Urząd Gminy
4.1.5. Zwiększenie liczby pomników przyrody	Urząd Gminy, szkoły, organizacje społeczne
4.1.6. Działania propagujące ekologiczne i nawiązujące do	GBP, organizacje społeczne,

tradycji architektonicznych obszaru budownictwo	szkoły
4.1.7. Termomodernizacja budynków użyteczności publicznej	Urząd Gminy

CEL OPERACYJNY 4.2: Rozwój systemów oczyszczania ścieków

Zadanie	Podmioty realizujące
4.2.1. Rozwój sieci kanalizacyjnej (zwłaszcza w północno-zachodniej części gminy)	Urząd Gminy
4.2.2. Modernizacja oczyszczalni ścieków	Urząd Gminy
4.2.3. Propagowanie i dofinansowanie budowy przydomowych oczyszczalni ścieków	Urząd Gminy
4.2.4. Oczyszczenie koryta i brzegów Mołtawy	Urząd Gminy, szkoły, organizacje społeczne
4.2.5. Systematyczny monitoring gospodarki ściekowej w gospodarstwach	Urząd Gminy, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska

CEL OPERACYJNY 4.3: Zwiększanie zasobów wodnych gminy

Zadanie	Podmioty realizujące
4.3.1. Tworzenie małych zbiorników retencyjnych (stawów), m.in. w Majdanach	Właściciele gruntów
4.3.2. Utworzenie zbiorników na Mołtawie, Żurawiance („Łąki” w Bulkowie)	Urząd Gminy, właściciele gruntów
4.3.3. Pogłębianie (i zagospodarowanie) istniejących stawów	Urząd Gminy, właściciele

CEL OPERACYJNY 4.4: Zwiększanie lesistości gminy i ochrona siedlisk

Zadanie	Podmioty realizujące
4.4.1. Zalesianie terenów o słabych glebach, nieużytków i podatnych na erozję	Rolnicy, Nadleśnictwo, organizacje społeczne
4.4.2. Ochrona i tworzenie skupisk roślinności śródpolnej	Rolnicy, organizacje społeczne
4.4.3. Ochrona siedlisk ptaków i innych zwierząt żywiących się insektami	Rolnicy, organizacje społeczne Urząd Gminy

CEL OPERACYJNY 4.5: Konwersja na ekologiczne i odnawialne źródła energii

Zadanie	Podmioty realizujące
4.5.1. Propagowanie wykorzystania odnawialnych źródeł energii	Urząd Gminy, szkoły, GBP, organizacje społeczne
4.5.2. Wsparcie finansowe wykorzystania odnawialnych źródeł energii	Urząd Gminy, WFOŚ
4.5.3. Stworzenie gminnej instalacji fotowoltaicznej	Urząd Gminy, WFOŚ

CZĘŚĆ V:

SPÓJNOŚĆ STRATEGII ROZWOJU GMINY BULKOWO Z KIERUNKAMI ROZWOJU POWIATU PŁOCKIEGO, PŁOCKIEGO OBSZARU FUNKCJONALNEGO, MAZOWSZA, KRAJU I UNII EUROPEJSKIEJ

Zgodnie z najbardziej aktualną metodologią dla dokumentów strategicznego zarządzania rozwojem społeczno-ekonomicznym, strategia powinna mieć charakter zintegrowany. Jedną z cech tak definiujących strategię jest jej integracja wertykalna. Oznacza ona, że strategia rozwoju danego obszaru powinna być spójna ze strategiami na poziomie nadrzędnym, obejmującymi większe obszary, w skład których wchodzi dany obszar.

Spójność strategii nie oznacza jednak pełnej tożsamości celów, a tym bardziej kierunków zapisanych w nich działań. Należy tu bowiem wziąć pod uwagę specyfikę obszarów, których dotyczą te dokumenty: inny poziom oddziaływania (inne zakresy kompetencji ich władz) oraz różnice poziomu rozwoju (różnych jego aspektów), wpływające na różne definiowanie jego priorytetów. Im mniejszy dystans w hierarchii obszarów i różnice w ich rozwoju (np. relacja strategia gminna – strategia powiatowa), tym większa powinna być spójność celów i kierunków działań w ich dokumentach strategicznych, podczas gdy przy większym dystansie (strategia gminna vs. strategia kraju, strategia gminna vs. strategia Unii Europejskiej) spójność ta będzie bardziej ograniczona. Jednak i tu, chociażby z powodów praktycznych, powinny wystąpić (racjonalnie uzasadnione), wspólne elementy, gdyż to warunkuje dostęp do środków unijnych i krajowych na realizację zapisanych w tych dokumentach celów rozwoju.

Inna cecha zintegrowanego charakteru strategii rozwoju społeczno-gospodarczego, to jej zgodność z dokumentami definiującymi przestrzenne zagospodarowanie danego obszaru, takimi jak Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego i Plan Zagospodarowania Przestrzennego. Oba te dokumenty powinny wskazywać fizyczne obszary dla zrealizowania niektórych celów strategii, zaś strategia powinna wypełniać działaniami funkcje przypisane przez dokumenty planowania przestrzennego określonym obszarom.

Liczba strategicznych dokumentów na różnych poziomach jest bardzo duża – są to zarówno strategie, jak i programy - o charakterze ogólnym i sprofilowane (sektorowe). Z konieczności więc odnosimy się tylko do najistotniejszych, na czterech poziomach:

- 1/ subregionu: obszaru powiatu płockiego (*Strategia rozwoju powiatu płockiego na lata 2014 - 2020*) oraz płockiego obszaru funkcjonalnego (*Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Płockiej*)
- 2/ Mazowsza (*Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030*);
- 3/ kraju (*Strategia Rozwoju Kraju 2020*);
- 4/ oraz Unii Europejskiej (*Strategia Europa 2020*).

Powiązania celów *Strategii zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo do 2025 roku* i celów strategii rozwoju terytoriów obejmujących obszar gminy prezentują poniższe tabele.

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU GMINY BULKOWO	
Cel strategiczny 1: Integracja mieszkańców, rozwój kapitału ludzkiego i wykorzystanie potencjału społeczności gminy	
STRATEGIA ROZWOJU POWIATU PŁOCKIEGO NA LATA 2014-2020:	
<i>Cel operacyjny:</i> Przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego (w tym poprzez wspieranie kultury)	
<i>Cel operacyjny:</i> Wspieranie działań na rzecz wzmacniania tożsamości lokalnej	
<i>Cel operacyjny:</i> Promowanie zdrowego stylu życia	
<i>Cel operacyjny:</i> Rozwój i modernizacja infrastruktury społecznej	
<i>Cel operacyjny:</i> Poprawa dostępności i jakości usług publicznych (w tym e-usług)	
ZINTEGROWANA STRATEGIA ROZWOJU OBSZARU FUNKcjONALNEGO AGLOMERACJI PŁOCKIEJ:	
<i>Cel operacyjny 1.4.</i> Kompleksowa rewitalizacja przestrzenna, gospodarcza i społeczna	
<i>Cel operacyjny 2.4.</i> Preferowanie kompleksowej rewitalizacji ze szczególnym uwzględnieniem włączenia społecznego	
STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO DO ROKU 2030:	
<u><i>Cele strategiczne</i></u>	
Społeczeństwo: Poprawa jakości życia oraz wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego do tworzenia nowoczesnej gospodarki	
<u><i>Kierunki działań:</i></u>	
• Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego; • Aktywizacja rezerw rynku pracy oraz działania na rzecz poprawy sytuacji demograficznej; • Wzrost wykorzystania zasobów ludzkich poprzez zwiększenie mobilności zawodowej i przestrzennej; • Przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego, integracja społeczna; • Wyrównanie szans edukacyjnych; • Podnoszenie standardów funkcjonowania infrastruktury społecznej oraz działania na rzecz ochrony zdrowia i bezpieczeństwa publicznego.	
STRATEGIA ROZWOJU KRAJU 2020:	
<i>Obszar strategiczny I:</i> Sprawne i efektywne państwo	
<i>Cel I.3.</i> Wzmocnienie warunków sprzyjających realizacji indywidualnych potrzeb i aktywności obywatela	
<u><i>Priorytetowe kierunki interwencji publicznej:</i></u>	
I.3.2. Rozwój kapitału społecznego	
I.3.3. Zwiększenie bezpieczeństwa obywatela	
<i>Obszar strategiczny III:</i> Spójność społeczna i terytorialna	
<i>Cel III.1.</i> Integracja społeczna	
<u><i>Priorytetowe kierunki interwencji publicznej:</i></u>	
III.1.1. Zwiększenie aktywności osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym	
III.1.2. Zmniejszenie ubóstwa w grupach najbardziej zagrożonych	

STRATEGIA „EUROPA 2020”:

Priorytet 3: wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu, czyli wspieranie gospodarki charakteryzującej się wysokim poziomem zatrudnienia i zapewniającej spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną.

Cel 4: Podniesienie poziomu wykształcenia, zwłaszcza poprzez zmniejszenie odsetka osób przedwcześnie kończących naukę do poniżej 10% oraz zwiększenie do co najmniej 40% odsetka osób w wieku 30–34 lat mających wykształcenie wyższe;

Cel 5: Wspieranie włączenia społecznego, zwłaszcza poprzez ograniczanie ubóstwa, mając na celu wydzwignięcie z ubóstwa lub wykluczenia społecznego 20 milionów obywateli.

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU GMINY BULKOWO

Cel strategiczny 2: Efektywne wykorzystanie wewnętrznych i zewnętrznych zasobów

STRATEGIA ROZWOJU POWIATU PŁOCKIEGO NA LATA 2014-2020:

Cel operacyjny: Inicjowanie i wspieranie współpracy między jst w powiecie

ZINTEGROWANA STRATEGIA ROZWOJU OBSZARU FUNKCJONALNEGO AGLOMERACJI PŁOCKIEJ:

Cel operacyjny 1.1. Wspieranie przedsięwzięć Związanych z efektywnym wykorzystaniem energii oraz zwiększania udziału odnawialnych źródeł energii w OFAP.

Cel operacyjny 2.1. Wspieranie działań na rzecz wytwarzania energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych oraz oszczędnego gospodarowania energią.

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO DO ROKU 2030:

Cele strategiczne

Przestrzeń i transport: Poprawa dostępności i spójności terytorialnej regionu oraz kształtowanie ładu przestrzennego

Kierunki działań:

- Zapobieganie nadmiernej suburbanizacji i kreowanie ładu przestrzennego;

STRATEGIA ROZWOJU KRAJU 2020:

Obszar strategiczny I: Sprawne i efektywne państwo

Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem

Priorytetowe kierunki interwencji publicznej:

I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego

Cel I.2. Zapewnienie środków na działania rozwojowe

Priorytetowe kierunki interwencji publicznej:

I.2.1. Modernizacja struktury wydatków publicznych

I.2.2. Poprawa efektywności środków publicznych

I.2.3. Zwiększenie wykorzystania środków pozabudżetowych

Obszar strategiczny II. Konkurencyjna gospodarka

Cel II.6 Efektywność energetyczna i poprawa stanu środowiska

Priorytetowe kierunki interwencji publicznej:

II.6.1. Racjonalne gospodarowanie zasobami

STRATEGIA „EUROPA 2020”:

Priorytet 2: Wzrost zrównoważony, czyli transformacja w kierunku gospodarki niskoemisyjnej, efektywnie korzystającej z zasobów i konkurencyjnej

Inicjatywa przewodnia:

Europa efektywnie korzystająca z zasobów – wsparcie zmiany w kierunku gospodarki

niskoemisyjnej i efektywniej korzystającej z zasobów środowiska oraz dążenie do wyeliminowania zależności wzrostu gospodarczego od degradacji środowiska przyrodniczego

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU GMINY BULKOWO	
Cel strategiczny 3: Aktywizacja gospodarcza gminy i tworzenie miejsc pracy	
STRATEGIA ROZWOJU POWIATU PŁOCKIEGO NA LATA 2014-2020:	
<i>Cel operacyjny:</i> Wspieranie pozarolniczych funkcji obszarów wiejskich	
<i>Cel operacyjny:</i> Wspieranie przedsiębiorczości	
<i>Cel operacyjny:</i> Przeciwdziałanie bezrobociu, w tym dostosowanie edukacji do potrzeb lokalnego rynku pracy	
<i>Cel operacyjny:</i> Promocja lokalnych produktów	
ZINTEGROWANA STRATEGIA ROZWOJU OBSZARU FUNKcjONALNEGO AGLOMERACJI PŁOCKIEJ:	
<i>Cel operacyjny 1.2</i> Rozwój systemu powiązań transportowych oraz poprawa jakości transportu publicznego na OFAP.	
<i>Cel operacyjny 1.4</i> Kompleksowa rewitalizacja przestrzenna, gospodarcza i społeczna	
<i>Cel operacyjny 2.2</i> Stymulowanie/ wspomaganie rozwoju i poprawy dostępności do sieci infrastruktury transportowej.	
<i>Cel operacyjny 2.3</i> Wspieranie gospodarki przyjaznej środowisku i społeczeństwu.	
<i>Cel operacyjny 3.4</i> Rozwój przedsięwzięć ekonomii społecznej w zakresie gospodarki odpadami – obsługa ludności.	
<i>Cel operacyjny 4.3</i> Wspieranie obszarów recepcji turystycznej w wyposażenie infrastruktury technicznej	
<i>Cel operacyjny 4.4</i> Wspomaganie modernizacji i rewitalizacji obiektów i obszarów infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej.	
STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO DO ROKU 2030:	
<u>Priorytetowy cel strategiczny</u>	
Przemysł i produkcja: Rozwój produkcji ukierunkowanej na eksport w przemyśle zaawansowanych i średniozaawansowanych technologii oraz w przemyśle i przetwórstwie rolno-spożywczym	
<u>Kierunki działań:</u>	
• Rozwój produkcji: tworzenie warunków przyjaznych dla inwestorów i przedsiębiorców; • Wspieranie tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw produkcyjnych; • Tworzenie warunków do zwiększenia inwestycji pozarolniczych – głównie w przemyśle rolno-spożywczym.	
<u>Cele strategiczne</u>	
Gospodarka: Wzrost konkurencyjności regionu poprzez rozwój działalności gospodarczej oraz transfer i wykorzystanie nowych technologii	
<u>Kierunki działań:</u>	
• Wykorzystanie i wzmacnianie specjalizacji regionalnych; • Wzmacnianie potencjału rozwojowego i absorpcyjnego obszarów wiejskich; • Zwiększanie dostępu do szerokopasmowego Internetu i e-usług.	
Przestrzeń i transport: Poprawa dostępności i spójności terytorialnej regionu oraz kształtowanie ładu przestrzennego.	

Kierunki działań:

- Zwiększenie dostępności komunikacyjnej wewnątrz regionu;
- Rozwój form transportu przyjaznych dla środowiska i mieszkańców;

Ramowe cele strategiczne

Kultura i dziedzictwo: Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia

Kierunki działań:

- Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu.

STRATEGIA ROZWOJU KRAJU 2020:

Obszar strategiczny II: Konkurencyjna gospodarka

Cel II.2: Wzrost wydajności gospodarki

Priorytetowe kierunki interwencji publicznej:

II.2.1: Zwiększenie produktywności gospodarki

II.2.2: Wzrost udziału przemysłów średnio i wysoko zaawansowanych technologicznie

II.2.3: Zwiększenie konkurencyjności i modernizacja rolnictwa

II.2.4: Poprawa warunków ramowych dla prowadzenia działalności gospodarczej.

STRATEGIA „EUROPA 2020”:

Priorytet 3: Wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu (ang. inclusive growth) - wspieranie gospodarki charakteryzującej się wysokim poziomem zatrudnienia i zapewniającej spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną.

Inicjatywy przewodnie, realizowane na poziomie UE, państw członkowskich, władz regionalnych i lokalnych:

Polityka przemysłowa w erze globalizacji – poprawa warunków dla przedsiębiorczości, zwłaszcza MŚP oraz wsparcie rozwoju silnej bazy przemysłowej, zdolnej do konkurowania w skali globalnej;

Europejski program walki z ubóstwem – zapewnienie spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej poprzez pomoc osobom biednym i wykluczonym oraz umożliwienie im aktywnego uczestniczenia w życiu ekonomicznym i społecznym.

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU GMINY BULKOWO

Cel strategiczny 4: Ochrona i podnoszenie jakości walorów przyrodniczych i rolniczych obszaru gminy

STRATEGIA ROZWOJU POWIATU PŁOCKIEGO NA LATA 2014-2020:

Cel operacyjny: Wzrost bezpieczeństwa ekologicznego

Cel operacyjny: Edukacja ekologiczna i kształtowanie prośrodowiskowych postaw.

ZINTEGROWANA STRATEGIA ROZWOJU OBSZARU FUNKcjONALNEGO AGLOMERACJI PŁOCKIEJ:

Cel operacyjny 1.1. Wspieranie przedsięwzięć związanych z efektywnym wykorzystaniem energii oraz zwiększania udziału odnawialnych źródeł energii w OFAP.

Cel operacyjny 1.3. Poprawa poziomu gospodarki wodno-kanalizacyjnej, w tym wdrażanie efektywnych rozwiązań organizacyjnych i instytucjonalnych

Cel operacyjny 2.1. Wspieranie działań na rzecz wytwarzania energii pochodzącej ze źródeł

odnawialnych oraz oszczędnego gospodarowania energią.

Cel operacyjny 2.3. Wspieranie gospodarki przyjaznej środowisku i społeczeństwu.

Cel operacyjny 3.3. Wsparcie systemowe odbioru i utylizacji ścieków na terenach zabudowy rozproszonej.

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO DO ROKU 2030:

Ramowe cele strategiczne

Środowisko i energetyka: Zapewnienie gospodarce regionu zdywersyfikowanego zaopatrzenia w energię przy zrównoważonym gospodarowaniu zasobami środowiska.

Kierunki działań:

- Dywersyfikacja źródeł energii i jej efektywne wykorzystanie;
- Wspieranie rozwoju przemysłu ekologicznego i eko-innowacji;
- Zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz zachowanie wysokich walorów środowiska;
- Poprawa jakości wód, odzysk/unieszkodliwianie odpadów, odnowa terenów skażonych oraz ograniczenie emisji zanieczyszczeń;
- Produkcja energii ze źródeł odnawialnych.

STRATEGIA ROZWOJU KRAJU 2020:

Obszar strategiczny II. Konkurencyjna gospodarka

Cel II.6. Efektywność energetyczna i poprawa stanu środowiska

Priorytetowe kierunki interwencji publicznej:

II.6.1. Racjonalne gospodarowanie zasobami

II.6.4. Poprawa stanu środowiska

II.6.5. Adaptacja do zmian klimatu.

STRATEGIA „EUROPA 2020”:

Priorytet 2: Wzrost zrównoważony , czyli transformacja w kierunku gospodarki niskoemisyjnej, efektywnie korzystającej z zasobów i konkurencyjnej,

Cel 3: Zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych o 20% w porównaniu z poziomami z 1990 r.; zwiększenie do 20% udziału energii odnawialnej w ogólnym zużyciu energii; dążenie do zwiększenia efektywności energetycznej o 20%;

Inicjatywa przewodnia: Europa efektywnie korzystająca z zasobów – wsparcie zmiany w kierunku gospodarki niskoemisyjnej i efektywnie korzystającej z zasobów środowiska oraz dążenie do wyeliminowania zależności wzrostu gospodarczego od degradacji środowiska przyrodniczego.

CZĘŚĆ VI:

WDRAŻANIE STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU GMINY BULKOWO DO 2025 ROKU

Opracowana przez jednostkę samorządową strategia rozwoju ma wartość tylko wtedy, gdy zostanie zrealizowana, w maksymalnie możliwym stopniu. Ta, wydawało by się, oczywista zasada, często nie jest w praktyce realizowana. Wynikać to może z różnych powodów. Jednym z nich jest na pewno niewłaściwa motywacja dla decyzji o opracowaniu strategii. Wiele samorządów podjęło ją tylko dlatego, że posiadanie dokumentu strategicznego warunkowało w teorii dostęp do unijnych środków pomocowych. Ale często powodem bywa też brak wiedzy o zasadach wdrażania strategii lub/i nieumiejętność zarządzania strategicznego samorządową jednostką terytorialną.

Efektywne wdrożenie strategii wymaga spełnienia kilku warunków:

- 1/ Określenia w dokumencie strategii wskaźników jej realizacji. Osiągnięcie tych wskaźników będzie oznaczało osiągnięcie celów operacyjnych i strategicznych, którym są one przypisane;
- 2/ Dostosowania struktur administracji gminnej do wymogów zarządzania strategicznego;
- 3/ Opracowania Szczegółowych Planów Realizacji dla zadań współtworzących poszczególne Programy Operacyjne;
- 4/ Przełożenia Programów Operacyjnych Strategii na Wieloletnią Prognozę Finansową (WPF) i Otwarty Katalog Inwestycji (OKI);
- 5/ Współpracy instytucji gminnych z interesariuszami procesu;
- 6/ Promocji wewnętrznej i zewnętrznej procesu wdrażania.

1. Wskaźniki realizacji *Strategii*

Elementem *Strategii*, niezbędnym do monitoringu i oceny postępów jej wdrażania i rezultatów jest zestaw wskaźników, których osiągnięcie będzie oznaczało realizację celów operacyjnych i strategicznych, którym są one przypisane.

Wskaźniki realizacji strategii rozwoju dzieli się na:

- wskaźniki produktu – opisujące dostarczone dobra i usługi w rezultacie realizacji zadań;
- wskaźniki rezultatu - opisujące bezpośrednie zmiany, które nastąpiły w wyniku realizacji zadań;
- wskaźniki oddziaływania - opisujące zmiany, na ogół o szerszym zasięgu, które są pośrednim efektem realizacji zadań.

Dąży się do tego, by wskaźniki miały charakter wymierny, co w Polsce często zawężająco utożsamia się z charakterem liczbowym, jednak takie podejście nie zawsze sprawdza się, gdy oczekiwane zmiany mają charakter jakościowy: ich skwantyfikowanie i weryfikacja są albo

niemożliwe, albo też wymagają nieracjonalnie dużych w stosunku do efektu nakładów pracy i kosztów.

Dla potrzeb tego dokumentu zrezygnowano ze wskaźników produktu (ilości dostarczonych dóbr i usług), przyjmując, że: 1/ są one mniej istotne z punktu widzenia dokumentu *Strategii* (który wskazuje kierunki rozwoju gminy); 2/ często niemożliwe do zdefiniowania na tym etapie; 3/ zostaną określone w Szczegółowych Planach Realizacji Zadań.

WSKAŹNIKI ODDZIAŁYWANIA DLA CELU NADRZĘDNEGO :
Wzrost atrakcyjności gminy Bulkowo jako miejsca życia

Mieszkańcy gminy czują się jej gospodarzami i angażują się w jej rozwój
Potencjał mieszkańców przyczynia się do rozwoju gminy
Wewnętrzne i zewnętrzne zasoby gminy w większym stopniu służą jej rozwojowi
Większa aktywność gospodarcza mieszkańców i stały wzrost liczby miejsc pracy
Większa atrakcyjność osadnicza, rekreacyjna, turystyczna i inwestycyjna gminy
Lepsze warunki dla rolnictwa w gminie

WSKAŹNIKI ODDZIAŁYWANIA DLA CELU STRATEGICZNEGO 1:
Integracja mieszkańców, rozwój kapitału ludzkiego i wykorzystanie potencjału społeczności gminy

WO 1.1: Większa liczba mieszkańców identyfikujących się z gminą i dumnych z niej
WO 1.2: Wyższy poziom wiedzy i umiejętności mieszkańców
WO 1.3: Większa liczba aktywnych społecznie mieszkańców
WO 1.4: Mniejsza liczba mieszkańców dotkniętych patologiami, ubóstwem i wykluczeniem społecznym
WO 1.5: Infrastruktura społeczna lepiej służy rozwojowi społeczności gminy

WSKAŹNIKI ODDZIAŁYWANIA DLA CELU STRATEGICZNEGO 2:
Efektywne wykorzystanie wewnętrznych i zewnętrznych zasobów

WO 2.1: Przyspieszony dzięki funduszom zewnętrznym rozwój gminy
WO 2.2: Wzrost przychodów i zwiększenie kapitału ludzkiego gminy
WO 2.3: Ograniczenie kosztów inwestycji i utrzymania infrastruktury i instytucji gminy
WO 2.4: Rozwój osadnictwa, turystyki i inwestycji zewnętrznych na obszarze gminy

WSKAŹNIKI ODDZIAŁYWANIA DLA CELU STRATEGICZNEGO 3:
Aktywizacja gospodarcza gminy i tworzenie miejsc pracy

- WO 3.1: Wzrost przychodów mieszkańców gminy
- WO 3.2: Wzrost liczby miejsc pracy na terenie gminy
- WO 3.3: Zmniejszenie wskaźnika bezrobocia mieszkańców gminy
- WO 3.4: Wzrost przychodów Gminy
- WO 3.5: Wzrost możliwości inwestycyjnych Gminy

WSKAŹNIKI ODDZIAŁYWANIA DLA CELU STRATEGICZNEGO 4:
Ochrona i podnoszenie jakości walorów przyrodniczych i rolniczych obszaru gminy

- WO 4.1: Wzrost liczby osiedlających się w gminie
- WO 4.2: Wzrost liczby turystów odwiedzających gminę
- WO 4.2: Lepiej chronione zasoby wód podziemnych w gminie
- WO 4.3: Lepsze warunki dla produkcji rolniczej na obszarze gminy
- WO 4.4: Ograniczenie chorób spowodowanych skażeniem środowiska

WSKAŹNIKI REZULTATU DLA PROGRAMU OPERACYJNEGO 1:
Integracja mieszkańców, rozwój kapitału ludzkiego i wykorzystanie potencjału społeczności gminy

CEL OPERACYJNY 1.1: Integracja społeczności gminy i budowanie patriotyzmu lokalnego

Wskaźniki rezultatu
WR 1.1.1. Liczba imprez integracyjnych, w tym rodzinnych i międzypokoleniowych oraz zabaw tanecznych
WR 1.1.2. Kwota budżetu wydana na zadania wskazane przez mieszkańców
WR 1.1.3. Ilość imprez biorących udział w gminnym konkursie na najlepszą imprezę lokalną angażującą mieszkańców
WR 1.1.4. Ilość miejscowości biorących udział w gminnym konkursie na najbardziej zadbaną miejscowość
WR 1.1.5. Ilość ustawionych tablic prezentujących historię poszczególnych miejscowości
WR 1.1.6. Ilość sołectw uczestniczących w dorocznym Turnieju Sołectw

WR 1.1.7. Liczba mieszkańców uczestniczących w opracowaniu albumu nt. obszaru gminy, opartego na ich wspomnieniach, dokumentach i zdjęciach

WR 1.1.8. Liczba reaktywowanych kół gospodyń wiejskich i działających w nich kobiet

CEL OPERACYJNY 1.2: Rozwój osobisty mieszkańców

Wskaźniki rezultatu
WR 1.2.1. Kwota i liczba beneficjentów programu stypendialnego dla uczniów
WR 1.2.2. Liczba zajęć dodatkowych i uczestniczących w nich uczniów
WR 1.2.3. Liczba członków klubów sportowych i organizowanych przez nie imprez
WR 1.2.4. Liczba imprez kulturalnych na obszarze gminy, w tym realizowanych przez mieszkańców
WR 1.2.4. Liczba uczestników zorganizowanych/wspartych wyjazdów na imprezy kulturalne odbywające się poza obszarem gminy
WR 1.2.6. Liczba uczestników działań w zakresie kształcenia ustawicznego na terenie gminy
WR 1.2.7. Liczba uczestników działań promujących aktywny i zdrowy styl życia
WR 1.2.8. Utworzona i działająca orkiestra dęta przy Zarządzie Gminnym OSP
WR 1.2.9. Realizowana z udziałem mieszkańców współpraca z zagraniczną wiejską gminą

CEL OPERACYJNY 1.3: Rozwój społeczeństwa obywatelskiego

Wskaźniki rezultatu
WR 1.3.1. Liczba zrealizowanych projektów aktywizujących społecznie mieszkańców, utworzonych KGW i stowarzyszeń
WR 1.3.2. . Liczba działań wspierających oddolne inicjatywy społeczne
WR 1.3.3. Działające ciała konsultacyjne przy samorządzie gminnym: Rada Gospodarcza, Młodzieżowa Rada Gminy Bulkowo, Konwent Seniorów
WR 1.3.4. Umieszczona w Urzędzie Gminy skrzynka na uwagi mieszkańców dot. funkcjonowania samorządu
WR 1.3.5. Utworzona na stronie www gminy zakładka „Zapytaj Wójta” umożliwiająca zadanie Wójtowi pytania i uzyskanie nań odpowiedzi
WR 1.3.6. Wprowadzony w Urzędzie Gminy system e-Administracji

CEL OPERACYJNY 1.4: Ograniczanie wykluczenia społecznego

Wskaźniki rezultatu
WR 1.4.1. Liczba działań GOPS i objętych nimi mieszkańców
WR 1.4.2. Liczba wolontariuszy i realizowanych przez nich działań dla grup wykluczonych
WR 1.4.3. Liczba inicjatyw wspierających i integrujących grupy zagrożone wykluczeniem: seniorów, rodziny dotknięte patologiami, osoby o niskich dochodach, inwalidów
WR 1.4.4. Działające: Kluby Seniora/Uniwersytet III Wieku i Klub Integracji Społecznej
WR 1.4.5. Liczba działających podmiotów ekonomii społecznej i ich uczestników
WR 1.4.6. Liczba osób uzależnionych korzystających z pomocy terapeutycznej
WR 1.4.7. Liczba oddanych do użytku mieszkań socjalnych dla <u>najbardziej</u> potrzebujących

WR 1.4.8. Działający dom opieki dziennej

WR 1.4.9. Liczba możliwości aktywnego spędzania czasu wolnego przez młodzież

CEL OPERACYJNY 1.5: Rozwój i podniesienie jakości infrastruktury społecznej

Wskaźniki rezultatu

WR 1.5.1. Działający Gminny Ośrodek Kultury i Sportu

WR 1.5.2. Liczba zagospodarowanych przestrzeni publicznych w miejscowościach gminy

WR 1.5.3. Liczba zrealizowanych projektów podnoszących jakość infrastruktury osiedlowej

WR 1.5.4. Działający program punktów przedszkolnych

WR 1.5.5. Działające w pełnym wymiarze godzin przedszkole

WR 1.5.6. Liczba utworzonych placów zabaw i „zielonych siłowni”

WR 1.5.7. Liczba zmodernizowanych istniejących obiektów sportowych

WR 1.5.8. Liczba utworzonych i wyposażonych przez społeczności lokalne przy wsparciu UG klubów i świetlic

WR 1.5.9. Funkcjonująca hala sportowa w Blichowie

WSKAŹNIKI REZULTATU DLA PROGRAMU OPERACYJNEGO 2: Efektywne wykorzystanie wewnętrznych i zewnętrznych zasobów

CEL OPERACYJNY 2.1: Aktywne i efektywne pozyskiwanie funduszy zewnętrznych

Wskaźniki rezultatu

WR 2.1.1. Kwota pozyskanych funduszy zewnętrznych i zrealizowanych za nie projektów

WR 2.1.2. Liczba wspólnych działań UG i organizacji/grup mieszkańców na rzecz pozyskiwania funduszy zewnętrznych

WR 2.1.3. Kwota funduszy zewnętrznych z wykorzystaniem zewnętrznej pomocy eksperckiej

WR 2.1.4. Liczba działań lobbingowych samorządu gminy na rzecz pozyskiwania funduszy zewnętrznych

CEL OPERACYJNY 2.2: Promocja osadnictwa na terenie gminy

Wskaźniki rezultatu

WR 2.2.1. Liczba opracowanych MPZP umożliwiających rozwój budownictwa mieszkaniowego

WR 2.2.2. Liczba zbudowanych mieszkań

WR 2.2.3. Liczba nowo zameldowanych mieszkańców spoza gminy

CEL OPERACYJNY 2.3: Efektywne wykorzystanie zasobów gminy

Wskaźniki rezultatu

WR 2.3.1. Opracowany plan rozwoju infrastruktury na terenie gminy, uwzględniający koszty jej budowy i utrzymania oraz korzyści z jej realizacji

WR 2.3.2. Wzrost wskaźnika zwartości zabudowy na obszarze gminy
WR 2.3.3. Liczba działań racjonalizujących, wynikających z dorocznej analizy efektywności kosztowej funkcjonowania gminnych instytucji
WR 2.3.4. Kwota przychodów Gminy wynikających z rozwoju energetyki wiatrowej
WR 2.3.5. Wartość zleconych mieszkańcom realizacji usług komunalnych

CEL OPERACYJNY 2.4: Efektywna promocja gminy

Wskaźniki rezultatu
WR 2.4.1. Opracowany plan promocji i public relations gminy
WR 2.4.2. Liczba zrealizowanych działań promocyjnych i PR
WR 2.4.3. Liczba działań Gminy w krajowych organizacjach samorządowych
WR 2.4.4. Stworzony i promowany/wykorzystywany produkt lokalny – wizytówka gminy

WSKAŹNIKI REZULTATU DLA PROGRAMU OPERACYJNEGO 3: Aktywizacja gospodarcza gminy i tworzenie miejsc pracy

CEL OPERACYJNY 3.1: Wykorzystanie potencjału rolnictwa gminy

Wskaźniki rezultatu
WR 3.1.1. Liczba rolników, którzy skorzystali z usług szkoleniowo-doradczych
WR 3.1.2. Liczba uczestników działań promocyjnych i szkoleniowych dot. tworzenia grup producenckich
WR 3.1.3. Liczba uczestników działań promocyjnych i szkoleniowych dot. rolnictwa ekologicznego i produkcji zdrowej żywności
WR 3.1.5. Liczba rolników – uczestników wyjazdów studyjnych dot. nowych technologii, wymiany doświadczeń itp.
WR 3.1.6. Liczba młodzieży objętej działaniami propagującymi nowoczesne rolnictwo
WR 3.1.7. Liczba działań promujących sprzedaż bezpośrednią produktów rolnych (współpracy rolników z grupami odbiorców)
WR 3.1.8. Działająca na potrzeby gminy biogazownia wykorzystująca odpady/surowce rolne z obszaru gminy, wyposażonej w silniki lub turbiny kogeneracyjne
WR 3.1.9. Areal nowych upraw w gminie (zioła, warzywa, kwiaty)

CEL OPERACYJNY 3.2: Rozwój przetwórstwa spożywczego

Wskaźniki rezultatu
WR 3.2.1. Liczba pozyskanych inwestorów wewnętrznych i zewnętrznych w obszarze przetwórstwa spożywczego
WR 3.2.2. Liczba utworzonych obiektów małego przetwórstwa spożywczego, wykorzystującego lokalne surowce

WR 3.2.3. Działający inkubator kuchenny na obszarze gminy

WR 3.2.4. Działający podmiot ekonomii społecznej zajmujący się przetwórstwem spożywczym

CEL OPERACYJNY 3.3: Podnoszenie kwalifikacji zawodowych mieszkańców i rozwój przedsiębiorczości

Wskaźniki rezultatu

WR 3.3.1. Liczba mieszkańców korzystających z usług doradztwa zawodowego i w zakresie poszukiwania pracy

WR 3.3.2. Liczba uczestników szkoleń zawodowych

WR 3.3.3. Liczba bezrobotnych, którzy skorzystali z dofinansowania kursów na prawo jazdy na kategorie C i D

WR 3.3.4. Liczba uczestników szkoleń językowych

WR 3.3.5. Działający zespół ds. promocji gminy oraz przeszkolony 'Opiekun Inwestora' – osoba ułatwiająca inwestorowi wypełnienie procedur związanych z inwestycją

WR 3.3.6. Wzrost powierzchni obszarów inwestycyjnych na terenie gminy

WR 3.3.7. Liczba zainteresowanych założeniem firmy, którzy skorzystali z usług szkoleniowo-doradczych

WR 3.3.8. Liczba nowych firm utworzonych z zewnętrznym wsparciem finansowym

WR 3.3.9. Liczba utworzonych podmiotów ekonomii społecznej

WR 3.3.10. Liczba firm korzystających z inkubatora przedsiębiorczości

CEL OPERACYJNY 3.4: Rozwój i podniesienie jakości infrastruktury technicznej

Wskaźniki rezultatu

WR 3.4.1. Liczba kilometrów zmodernizowanych dróg gminnych

WR 3.4.2. Liczba kilometrów zmodernizowanych dróg powiatowych na terenie gminy

WR 3.4.3. Liczba kilometrów zbudowanych chodników/ścieżek rowerowych w miejscowościach i na odcinkach dróg o największym ruchu pieszym i rowerowym

WR 3.4.5. Doprowadzony na teren gminy gazociąg

CEL OPERACYJNY 3.5: Wykorzystanie walorów turystycznych dla rozwoju gospodarczego

Wskaźniki rezultatu

WR 3.5.1. Liczba utworzonych gospodarstw agroturystycznych

WR 3.5.2. Liczba kilometrów wytyczonych szlaków turystycznych łączących atrakcyjne przyrodniczo i kulturowo obiekty gminy; Liczba działań promujących je

WR 3.5.3. Liczba utworzonych zbiorników wodnych z funkcją rekreacyjną

WR 3.5.4. Grodzisko w Bulkowie zagospodarowane turystycznie

WR 3.5.5. Zachowane i zagospodarowane turystycznie stare chałupy

CEL OPERACYJNY 3.6: Zwiększenie mobilności zawodowej mieszkańców

Wskaźniki rezultatu
WR 3.6.1. Liczba mieszkańców mających dostęp do szerokopasmowego internetu
WR 3.6.2. Liczba kursów transportu zbiorowego na obszarze gminy

**WSKAŹNIKI REZULTATU DLA PROGRAMU OPERACYJNEGO 4:
Ochrona i podnoszenie jakości walorów przyrodniczych i rolniczych obszaru gminy**

CEL OPERACYJNY 4.1: Ochrona środowiska i krajobrazu gminy

Wskaźniki rezultatu
WR 4.1.1. Odsetek odpadów poddanych składowaniu i recyklingowi
WR 4.1.2. Liczba organizowanych akcji sprzątania gminy
WR 4.1.3. Liczba działań w zakresie edukacji ekologicznej mieszkańców i ich uczestników
WR 4.1.4. Działający „telefon zaufania” dot. spalania odpadów w piecach i innych przypadków dewastowania środowiska
WR 4.1.5. Liczba nowych pomników przyrody
WR 4.1.6. Liczba działań propagujących ekologiczne i nawiązujące do tradycji architektonicznych obszaru budownictwo
WR 4.1.7. Kubatura budynków użyteczności publicznej poddanych termomodernizacji

CEL OPERACYJNY 4.2: Rozwój systemów oczyszczania ścieków

Wskaźniki rezultatu
WR 4.2.1. Liczba mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej
WR 4.2.2. Wolumen ścieków oczyszczanych w zmodernizowanych oczyszczalniach
WR 4.2.3. Liczba mieszkańców korzystających z przydomowych oczyszczalni ścieków
WR 4.2.4. Koryto i brzegi Mołtawy oczyszczone z odpadów
WR 4.2.5. Liczba gospodarstw objętych monitoringiem gospodarki ściekowej / częstotliwość kontroli

CEL OPERACYJNY 4.3: Zwiększanie zasobów wodnych gminy

Wskaźniki rezultatu
WR 4.3.1. Powierzchnia / liczba utworzonych małych zbiorników retencyjnych (stawów)
WR 4.3.2. Powierzchnia / liczba utworzonych zbiorników na Mołtawie i Żurawiance
WR 4.3.3. Wzrost objętości pogłębianych istniejących stawów

CEL OPERACYJNY 4.4: Zwiększanie lesistości gminy i ochrona siedlisk

Wskaźniki rezultatu
WR 4.4.1. Wartość wzrostu wskaźnika lesistości gminy
WR 4.4.2. Liczba utworzonych skupisk roślinności śródpolnej
WR 4.4.3. Liczba działań na rzecz ochrony siedlisk ptaków i innych zwierząt żywiących się insektami

CEL OPERACYJNY 4.5: Konwersja na ekologiczne i odnawialne źródła energii

Wskaźniki rezultatu
WR 4.5.1. Liczba mieszkańców korzystających z odnawialnych źródeł energii
WR 4.5.2. Liczba gospodarstw, które skorzystały ze wsparcia finansowego dla wykorzystania odnawialnych źródeł energii
WR 4.5.3. Moc działającej gminnej instalacji fotowoltaicznej

2. Dostosowanie struktur administracji gminnej do wymogów zarządzania strategicznego, czyli zarządzania przez cele

Proces ten oznacza to m.in.:

- utworzenie zespołów zadaniowych, nie zawsze pokrywających się z formalną strukturą administracji gminnej, bo często wymagających udziału przedstawicieli różnych jej komórek/instytucji, zorientowanych na realizację określonych, zdefiniowanych w strategii zadań i celów;
- przeszkolenie pracowników administracji w zakresie podejścia projektowego do realizacji zadań, w tym w zakresie monitoringu realizacji przypisanych im zadań i celów;
- włączenie monitorowania realizacji *Strategii* w zadania poszczególnych komórek/jednostek administracji gminnej;
- stałe podnoszenie kwalifikacji pracowników samorządowych w zakresie objętym *Strategią*, w tym ich usług na rzecz mieszkańców i inwestorów;
- doskonalenie struktur organizacyjnych i procedur postępowania administracyjnego, tak by wspierały proces realizacji *Strategii*;
- przeciwdziałanie dość powszechnemu w polskiej administracji biurokratycznemu i rutynowemu podejściu do zadań i interesantów;
- motywowanie pracowników i uświadamianie im zależności ich pracy od jej rezultatów i satysfakcji interesantów (wprowadzenie systemu oceny pracowników przez zwierzchników i interesantów);
- stałe zwiększanie możliwości technicznych (sprzętowych, lokalowych itp.) i organizacyjnych gminnych instytucji, tak by mogły sprostać nowym wyzwaniom zawartym w *Strategii*;
- stworzenie systemu monitoringu występujących w gminie zjawisk i zachodzących procesów w sferze społecznej, gospodarczej, środowiska i zarządzania Gminą; jego zadaniem

będzie bieżące dostarczanie i analiza informacji umożliwiające podejmowanie decyzji dotyczących właściwej realizacji założeń Strategii, w tym także ewentualnej ich modyfikacji.

Takie dostosowanie administracji gminnej, nie tylko pozwoli na pełniejsze zrealizowanie *Strategii zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo do 2025 roku*, ale też pozytywnie wpłynie na profesjonalizm działań samorządu lokalnego, budując jego pozytywny wizerunek w oczach mieszkańców, partnerów różnych szczebli, instytucji finansujących i inwestorów.

3. Opracowanie szczegółowych planów realizacji zadań wchodzących w skład poszczególnych Programów Operacyjnych

Programy Operacyjne stanowią jedynie listy zadań, których zrealizowanie przyczyni się do osiągnięcia celów strategii. By zostały one prawidłowo zrealizowane, powinny zostać szczegółowo opisane w postaci planów realizacyjnych. Plany te powinny mieć najlepiej formułę projektów i w związku z tym określać:

- cel realizacji danego działania
- jego ramy czasowe
- miejsce (-ca) realizacji zadania
- podmioty realizujące
- harmonogram czasowy zadania
- funkcje/szczegółowe zadania poszczególnych podmiotów, relacje między nimi
- budżet zadania
- źródła finansowania
- harmonogram finansowy działania
- ewentualne warunki dla realizacji zadania
- zakładane efekty zadania i wskaźniki ich realizacji.

4. Przełożenie Programów Operacyjnych Strategii na Wieloletnią Prognozę Finansową (WPF) i Otwarty Katalog Inwestycji (OKI)

WPF i OKI są dokumentami będącymi instrumentami do prowadzenia, odpowiednio: długookresowej polityki finansowej i długo okresowej polityki inwestycyjnej.

Wieloletnia Prognoza Finansowa powinna określać m.in. realny poziom wydatków bieżących, wynikających z określonych ustawą zadań własnych i zleconych gminy oraz możliwe do pozyskania środki na realizację zamierzonych inwestycji i obsługę zadłużenia gminy.

Otwarty Katalog Inwestycji powinien zawierać listę inwestycji do zrealizowania w danym okresie wraz określeniem ich priorytetu, harmonogramu czasowego, budżetu i źródeł finansowania. Oba dokumenty powinny być łącznikiem między *Strategią zrównoważonego rozwoju gminy Bulkowo do 2025 roku* a rocznymi planami działania i budżetami gminy Bulkowo.

Nie do zaakceptowania jest sytuacja, niestety zdarzająca się w polskich samorządach, gdy zawartość WPF i OKI nie ma, bądź ma tylko luźny związek z zapisami ich strategii rozwoju. W rezultacie, nie tylko został zmarnowany wysiłek i koszty poniesione w związku z opracowaniem dokumentu strategii, ale – przede wszystkim – dana jednostka samorządu terytorialnego rozwija się (jeśli) w sposób daleki od optymalnego.

5. Współpraca instytucji gminnych z interesariuszami

Często popełnianym przez samorządy błędem jest traktowanie *Strategii*, jako dokumentu będącego 'własnością' jedynie administracji gminnej i, w związku z tym, tejże administracji jako jedynego realizatora *Strategii* – mimo zawartych w niej zapisów wskazujących na udział innych podmiotów. Wynika to z wieloletniej, uwarunkowanej historycznie, złej polskiej tradycji braku współpracy między administracją a społeczeństwem. Często się zdarza, że narzekający na roszczeniowość mieszkańców urzędnicy, nie dają i nie korzystają z możliwości wciągnięcia ich w proces rozwoju i zarządzania gminą.

Żadna strategia, a strategia zrównoważonego rozwoju w szczególności, nie może być w istotnym stopniu zrealizowana bez udziału jej interesariuszy: mieszkańców, lokalnych organizacji i przedsiębiorców, a także osób i podmiotów zewnętrznych mogących mieć wpływ na rozwój obszaru. Stanowią oni istotny (zasadniczy) element zasobów wewnętrznych gminy, niezbędnych dla zrealizowania *Strategii*. Co więcej, są adresatami procesu rozwoju i jako tacy, są w stanie ocenić prawidłowość jego realizacji. Zaangażowanie ich zwiększy efektywność wydatkowania środków z budżetu, pozwoli na lepsze zaspokojenie potrzeb społecznych i umocni poczucie podmiotowości mieszkańców.

Są to korzyści nie do przecenienia przez kierującą tym procesem administrację lokalną. Dlatego powinna ona włączyć weń w jak największym stopniu sektor społeczny i gospodarczy, wycofując się, gdzie to możliwe, z roli realizatora zadań (konstytucyjna zasada pomocniczości), a tylko je wspierać i koordynować.

Współpraca z zewnętrznymi podmiotami może też obejmować międzynarodową współpracę gminy Bulkowo. Daje ona możliwość skorzystania z wiedzy, doświadczeń i kontaktów zagranicznych samorządów, a ewentualnie – także dostęp do międzynarodowych środków na rozwój lokalny (gdy jest realizowana w ramach międzynarodowych, głównie unijnych programów współpracy). Może także być, co nie jest bez znaczenia, źródłem satysfakcji mieszkańców gminy z uzyskanej wiedzy, doświadczeń i nawiązanych relacji z mieszkańcami innych krajów. Jest to także element atrakcyjności gminy Bulkowo jako miejsca zamieszkania i jakości życia jej mieszkańców.

Podobne walory ma współpraca na poziomie subregionalnym, regionalnym i krajowym w ramach obecnych i ewentualnych nowych afiliacji gminy. Może ona stanowić źródło wiedzy i środków finansowych, ale także tworzyć okazje do uzgadniania kierunków wspólnych działań na rzecz większego obszaru, obejmującego terytorium gminy Bulkowo.

6. Promocja wewnętrzna i zewnętrzna procesu realizacji *Strategii*

Instrumentem mobilizacji zasobów na rzecz rozwoju gminy Bulkowo jest promocja procesu realizacji strategii. Z podziału tych zasobów na wewnętrzne i zewnętrzne wynikają grupy docelowe dla tej promocji. Wewnętrzną grupę docelową stanowią mieszkańcy i podmioty gminy, w tym także pracownicy i instytucje samorządu gminnego, kierującego procesem realizacji. Celem tej promocji jest informowanie o przebiegu procesu, a przez to zyskiwanie

ich wsparcia oraz zaangażowania w ten proces. Wymaga to działań wychodzących poza 'suchą' informację. Do podstawowych działań, które powinny być zrealizowane, można zaliczyć:

- umieszczenie dokumentu *Strategii* na stronie internetowej gminy Bulkowo i w Biuletynie Informacji Publicznej,
- umieszczanie na stronie internetowej gminy aktualnych informacji dotyczących realizacji zadań zapisanych w *Strategii*,
- umieszczanie na stronie internetowej gminy i w BIP okresowych ocen realizacji strategii,
- organizowanie otwartych spotkań dotyczących udziału w realizacji zadań zapisanych w *Strategii*,
- promowanie w społeczności lokalnej partnerów społecznych i gospodarczych, angażujących się w działania na rzecz realizacji strategii.

W odniesieniu do promocji zewnętrznej, adresowanej do wszystkich podmiotów zainteresowanych współpracą z gminą Bulkowo, do odpowiednich działań należy zaliczyć, podobnie jak w promocji wewnętrznej:

- umieszczenie dokumentu *Strategii* na stronie internetowej gminy Bulkowo i w Biuletynie Informacji Publicznej, także w angielskiej wersji językowej (streszczenie),
  - umieszczanie na stronie internetowej gminy aktualnych informacji dotyczących realizacji zadań zapisanych w *Strategii*,
- oraz:
- folder informacyjny zawierający najważniejsze zapisy *Strategii* (w wersji polskiej i angielskiej),
  - publikacje w prasie, informacje w telewizji i w radio na temat realizacji działań zapisanych w *Strategii*.